

ЦЯЛ ЖИВОТ С ФУТБОЛА

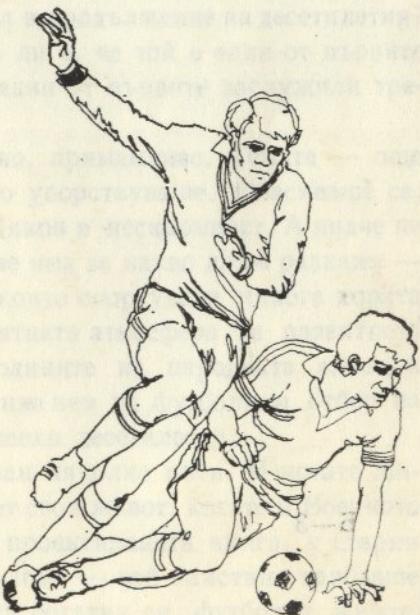

КРУМ
МИЛЕВ
ВОЕННО
ИЗДАТЕЛСТВО

КРУМ МИЛЕВ,
заслужил майстор на спорта,
заслужил треньор

ЦЯЛ ЖИВОТ С ФУТБОЛА

**ВОЕННО ИЗДАТЕЛСТВО
СОФИЯ, 1978**

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Съществуващата книга е първата във вид на монография, която съдържа и разказ за Крум Милев, както и за всички последователни поколения от български футболисти и треньори, които са създадели и поддържали традицията на националния отбор и националните клубове. Тя е написана от авторът със съвет и подпомогната от много други, които са имали влияние върху развитието на българския футбол. Книгата е издавана във вид на електронен документ, който може да се чете на всички устройства, които поддръжат този формат.

Идеята за тази книга се роди отдавна, може би преди десетина години. Подхвърли я общ приятел. Защо да не се направи една книга за Крум Милев, за неговия дълъг път в българския футбол като изтъкнат състезател и голям треньор? Той ще разкаже полезни неща. Кой освен него може да се похвали с такова неизменно присъствие в нашия футбол в продължение на десетилетия? И с такова признание. Случайно ли е, че той е един от първите заслужили майстори на спорта, един от първите заслужили треньори?

Предложението беше интересно, примамливо. Темата — още повече. Но Крум Милев отначало упорствуваше. Опасяваше се, че може би ще бъде упрекнат от някои в нескромност. А иначе не отричаше, не можеше да отрече, че има за какво да се разкаже — и за примитивните условия, при които спортуваха някога хората от нашето поколение, и за благодатната атмосфера за развитието на масов и майсторски спорт в годините на народната власт, и най-вече за изключителните постижения на футболния отбор на ЦДНА в едно богато с големи успехи десетилетие.

Старият разговор бе подновяван няколко пъти. И когато Милев навърши шестдесетте години от своя живот, когато и Военното издателство прояви интерес към проектираната книга, у стария футболист и треньор надделя дългът — той наистина трябваше да разкаже на младите поколения богатия си футболен живот.

Започнахме с голяма, продължителна подготовка. Направихме условен, ориентировъчен план за отделните раздели на книгата. Поровихме се в богатия футболен архив на Милев — в запазени албуми и стотици снимки, в изрезки от български и чужди вестници и списания, в треньорски бележници и дневници и др. Водихме и много разговори със стари съиграчи. Спомените от миналото не бяха избледнели — всичко характерно се бе запазило в паметта. Но искахме да проверим още веднъж определени моменти. Ценни се оказаха спомените на Димитър Димитров за живота на клуба „Ботев“ в пролетарска „Коньовица“, на Димитър Байкушев и Тодор Байкушев за състезателната дейност на Милев в „Славия“, на Стилиян Ангелов — за изявите в ЖСК и „Локомотив“, на Любомир Ангелов — за съвместното им участие в редица мачове на националния отбор. Този първи етап около книгата погълна доста време. Но после работата тръгна като че ли по-леко.

Занизаха се много дни на съвместни срещи. Крум Милев разказваше. Аз записвах. Намесвах се и около общи спомени. Когато преминахме първите две части от плана, спряхме работата за известно време. Исках да обработя, да напиша разказаното. Оказа се, че сме навлезли в книгата. И продължихме по-нататък. Така в съвместна, почти всекидневна работа премина повече от година.

И ето „Цял живот с футбола“ е вече в ръцете ви, други читатели. Макар да обхваща различни периоди, преживявания и прояви, тя не е само исторически спомен от миналото. Книгата е преди всичко размисъл за пътя на нашия футбол, за неговото развитие, за бъдещето му.

Тя очаква вашата оценка.

Климент Симеонов,
заслужил деятел на физкултурата

ОТ ПАРЦАЛЕНИТЕ ТОПКИ ДО „УЛПИА СЕРДИКА“

Колко много спомени нахлуват в паметта ми от далечните детски години! Към тях постоянно ме връщат разговорите със стари приятели, с които някога, преди половин век, сме гонили парцалената топка из поляните на „Булина ливада“, на „Коньовица“ и „Ючбунар“, на „Захарната“ и „Разсадника“, на „Гевгелийския“. За тези незабравими, отдавнашни дни си спомням всяка, когато навестявам някогашните почти извънградски махали и квартали.

— Ето тук — ще подсети някой връстник — беше чифликът. Мустакатият пазач на градината имаше много работа с нас, когато прескачахме оградата, за да откъснем по някоя ябълка.

— Но ние го надхитряхме с единовременни „пробиви“ от няколко места!

— А по тия места се събирахме за игрите на „роби“, на „страхари и апари“, на „свинки“. А футболните мачове?

— А оттатък беше училището. . .

Нашият борчески Трети район сега е неузнаваем, ако речеш да го сравняваш с панорамата от миналото. Той е подмладен, преобразен е основно с модерните си сгради в жилищните комплекси, превърнал се е в една от най-гъсто населените части на столицата ни. Народната власт замени предишните склупетини на трудовите хора с нови, съвременно обзаведени жилища и те живеят в тях с придобивките на нашето развитие. Но встриани, по крайните махали и квартали, все още ще видиш изживяващите своите старини малки къщички с градинки пред тях, с оградки и скърцащи врати. Именно те като че ли връщат най-спонтанно спомена на побелелите вече някогашни съкварталци към трудното всекидневие на борбата за хляб и човешки правдини. Това връщане

назад е по-скоро за да припомнят на младите, че новото не е дошло изведнък и наготово, че то е изстрадано, свързано е с многолетната неравна битка на партията срещу фашизма и мракобесието, в която славният Трети район винаги е бил в челните редици.

Новото напира все повече, развива се, утвърждава се трайно. То радва всички ни. И всеки следва да помага дейно, за да вървим все напред. Своя дял в този напредък могат да видят и хората от моето поколение, които се отдадоха в служба на спорта. Защото нашият район и в тази област беше в челните редици в продължение на десетилетия. Той беше истинска практическа школа за стотици спортсти, които властно навлизаха в българския спорт и оставиха в него достойна следа. Те израснаха тук, по празните места и ливади, където със собствен труд и средства бяха оформили толкова много игрища и спортуваха на тях до насита с едно неизвестно сега увлечение. Може би защото сами си създаваха условията за спортуване. Може би защото сами си подреждаха футболните терени и волейболните площадки! Къде са сега тези игрища?! Мъчно ми е, че инженерите и архитектите са заличили от плана на този голям район всичките празни места и сега младите хора наистина няма къде да изливат на воля естествения си стремеж за игра на открито. И ми става още по-мъчно, като виждам, че това е така не само в някогашния мой район, а и в другите покрайнини на растяща, но нестарееща София. А не оstarява ли тя прежде временно, мисля си, когато младите хора няма къде да израстват и да се калят на въздух и слънце?! Толкова трудно и невъзможно ли е било преустройството да пощади поне част от предишните места за спортуване (в нашия район те бяха стотици!), да ги включи със загриженост в новите планове на кварталите, да ги преустрои и обзаведе така, че да отговарят на сегашните изисквания за масови физкултурни занимания и за напредък на майсторството в спорта?!

Когато бях на десетина години, родителите ми напуснаха родния ми дом на ул. „Алдомировска“ и се прехвърлиха в една набързо струпана собствена къщурка на ул. „Пресланско езеро“ в сегашния квартал „Красна поляна“. Всъщност семейството ми напускаше една махала, твърде близка „до града“, и се преселваше далеч, „извън София“. Новото за баща ми и за майка ми беше да обзвеждат с мъка дома, да поддържат малката градинка пред него, да поливат след работа цветята. А за мене това преселване

донесе нови детски радости. Напуснах френското училище, защото вече ми беше невъзможно да ходя сутрин и следобед там, чак в началото на улица „Пиротска“, до халите, и се записах в кварталната прогимназия. Сега времето за игри се увеличаваше. А кое дете не се радва, когато има къде да играе!

— Как се казваш? — разпитваха ме децата от новата махала.

— Крумчо — съмнавах аз.

— Хайде да ритаме!

А аз се оглеждах встриани, да не би родителите ми да чуват разговора. Бях им единственото дете, слабичко, източено, и те ме гледаха „като писано яйце“. Не ми запрещаваха да играя, но имаха навика да ме предпазват от увлечане, защото във „френското“ уроците бяха много и поглъщаха доста часове от деня. Тук, в новата махала, имаше достатъчно време за всичко. И не на последно място за игрите — за тия най-разнообразни и изцяло поглъщащи те детски игри. Но най-много се увлечахме по футбола — той беше запалил всички.

— Хайде! — подвикваха новите приятели.

— А топка имате ли? — плахо питах аз.

— Имаме, току-що я направихме...

Нашите футболни топки по онова време по нищо не приличаха на днешните. Те не бяха купени от спортните магазини изграда, а бяха наше, собствено производство. Събирахме из домовете си разни парцали, омотавахме ги грижливо в някакъв стар чорап, придавахме им подобие на „валчеста топка“ и се понасяхме с нея из поляните. Тя не подскачаше равномерно, изобщо не можеше да подскача, но беше предостатъчна да задоволи футболната ни страсть. Разделяхме се на две групи, маркирахме с камъни или с дрехите си двете врати и... играта започваше.

Обикновено играехме боси. Така не само ни беше по-леко, но и запазвахме обувките и сандалите си. Пък и по-безболезнено се понасяха случайните удари от крак по крак при „мешането“ за топката. А всеки искаше да задържи в краката си парцаленото кълбо уж докато открие възможност да подаде на партньора си, а всъщност, за да покаже, че е по-голям майстор от другите. Така изникваха и подвикванията от съиграчите: „Дай, бе! Подай, бе!“ Така се стигаше и до препирни, които понякога се превръщаха в шумна караница между приятели, които хем се сърдят, хем те поучават: „Видя ли, задържа топката и ти я взеха! А аз можех да вкарам гол!“

Тази магическа думичка „гол“ ни вдъхновяваше в цялата игра. Всеки се стремеше да провре топката през „вратата“, да постигне

победа за своята група. Но тая победа се оспорваше понякога най-разпалено. Обикновено твърдяхме, че топката е „счупила фенера“, т. е. че е минала над камъка или шапката, заместващи страничните греди, или че преди удара някой е спънал отзад противника. Около такива подробности бяха изградени нашите елементарни представи по онова време за правилата на играта. Ние не спорехме толкова дали е имало „офсайд“ (засада) или не, защото писаните закони на футбола не ни бяха още познати, но бяхме готови да се сбогувахме в спора, ако някой не признаваше, че е играл нечестно — че ти е сложил „марка“ отзад, че те е задържал с ръце, когато напредваш с топката. Спокойната уж състезателна атмосфера на поляната в такива случаи се наелектризираше. Тогава пламваха и детските кавги. Но пламваха и изгасваха — и винаги се споразумявахме да продължим играта. „Рефер“, разбира се, нямаше — сами играехме, сами спирахме играта, когато някой се провини, сами продължавахме. Докога? Нашите мачове продължаваха по няколко часа. Слънцето е залязло, стъмнило се е вече, родителите сигурно ни търсят за вечеря, а ние все още играем. Резултатът е станал, да речем, седем на седем, а все още не ни се ще да прекратим играта. Обикновено продължавахме „до гол“. И когато този последен гол навести една от вратите, над поляната евкаше задружният радостен вик на победителите: „Бихме ви! Бихме ви!“ Едната детска дружина ликуваше. В нейното дружно скандиране беше събрано удовлетворението, че няколко часовите усилия в играта са възнаградени, постигната е победа със осем на седем! А другите, победените, още от този момент се подготвяха за реванша на следващия ден. И когато се прибрахме към домовете си поизморени, с палтенца в ръка, вече уговаряхме, че на другия ден ще започнем по-рано, че Пешо или Мишката няма да ги допуснем, защото постоянно спъваха Вакката, че той —eto на — е с ожулени колене... Уговаряхме се и за това, кой ще направи нова „топка“, защото днешната се е разпердушила от ударите по нея...

Нашите отбори никнеха едва или не на всяка улица. Те бяха своеобразни сдружения, в които получавахме първи уроци за организация, за обществени прояви. Нашата сплотеност не се изразяваше само във взаимното ни пазене, когато неизбежно се спреквяхме с деца от други улици и махали. По-големите и по-яките физически между момчетата ни бяха „тартори“, които заслужаваха нашето внимание само поради това, че умело ни водеха в пре-

пирните със съседни или по-далечни групи; „тарторите“ (а някои от тях вече работеха като чиракета по дърводелски и други работилници) бяха осъзнали по-рано от нас нуждата от ред в нашите „дружества“ и ни приучваха на такъв ред. Те насочваха и стремежа ни към нещо по-ново... Така, спомням си, по едно време решихме да си купим истинска футболна топка, с каквото играеха утвърдените спортни клубове в района.

— Ами пари? — питаха по-малките.

— Ще съберем! Всеки ще даде по нещо. Кой колкото може.

— Аз ще се примоля за някой лев на вуйчо ми.

— А аз ще поискам от тате, когато вземе заплата...

Беше ни обхванал истински ентузиазъм. Мислехме си, че за ден-два ще съберем, каквото ни трябва. А работата се оказа далеч по-трудна. „Събирането“ на парите продължи почти месец. Когато левчетата бяха най-сетне натъкмени, една босонога делегация се понесе един ден към центъра на града. Тя се спря най-първо пред малката витрина на спортния магазин „Пирин“ на ул. „Цар Симеон“. Топки там имаше, но бяха вносни — виенски — и не бяха лъжица за нашите уста. После делегацията поogleда топките и в магазина на Марко Костурков на бул. „Дондуков“. А те бяха още по-скъпи, защото бяха английски. Оглеждането продължи по-продължително в спортния магазин „Ерусалим“ срещу халите. Там топките бяха българско производство и имаше възможност за по-голям избор. Колко много топки! Едни бяха с 12 парчета, други — с 18, а най-хубавите бяха направени от 24 парчета. Нашите възможности бяха ограничени — не можехме да се нахвърлим на най-скъплите топки. Пък и продавачът веднага ни беше премерил какво имаме, та ни помогна в избора.

— Ще вземете ето тази — започна да ни убеждава той и ни посочи една светлокафява топка с 12 парчета. — Много е здрава!

— Дай да я видим!

Няколко чифта ръце я заопипваха. Галеха я.

— Онази другата е по-хубава — опита се да възрази един от нас.

— По-хубава е, ама нямаете толкова пари!

Все пак делегацията свърши своята работа — купи топка. Истинска топка, макар и от най-евтините. Продавачът я напомпа добре, показва ни как да прибираме под „вънкашното“ червото на плондера, как да пристягаме шнура на отвора, за да не боли като ритаме... И по дългия обратен път от халите до „Красна поляна“ топката преминаваше от ръка в ръка, всеки я тупваше по земята,

тя отскачаше, отскачаше. Каква радост беше, когато се появихме с нея на поляната! И каква игра започна веднага!

Но нашето навлизане към по-големите удобства, каквите ни предлагаше играта с истинска футболна топка, породи и затруднения, които не бяхме очаквали. В продължителното ни увлечение по парцалените кълба си бяхме изработили едни навици и умения, които сега не подхождаха изцяло. Парцалената топка не подскачаше, нейното водене бе като че ли по-лесно. А тази новата, истинската футболна топка просто не можеш да я укротиш. Само я докоснеш с крака си, и тя побегне пред тебе! Речеш да я спреш, а тя подскача. Доста време мина, докато установим кога, с каква сила трябва да нанасяме удар по нея, за да я препратим на партньора си или да я насочим към вратата. И все „хвърчеше“ нависоко. Колко много пот се проля в ония години, докато се научим да покоряваме топката, да я направим послушна на краката си. Без да сме били насочвани от някого, без да сме имали определени треньори, ние търпеливо изучавахме азбуката на футбола — спирането, оглеждането, подаването, силната и точна „стрелба“. Това не беше никак лесно, но беше толкова увличащо, че не забелязвахме трудностите. Упоритостта в „тренировките“ продължаваше, а заедно с това у някои от нас вече изпъкваше някакво „майсторство“. Популярността на „асовете“ от една или друга махала се разнасяше и по-далеч. За тяхното умение да боравят изкусно с топката, да „льжат“ с нея, да бият „страшни шутове“ се говореше с уважение. И със завист понякога, но винаги с амбицията да ги догонваме в майсторълка. Впрочем, така бе по онова време с всички деца от махалите в нашия краен район. Никой не се задоволяваше само да тича по топката, всеки се стремеше да бъде „нешо“: да е бърз, та да не може да го застигнат, когато се понесе с топката; да умеет да я води, да лъже противника, да бие силно и точно във вратата. Разбира се, имаше малчугани, които не можаха да направят втората и третата стъпка към някакво „майсторство“. И това беше естествено — просто не им се удаваше, нямаха си дарба за това. За тях ние философствувахме: „Не става свирка от всяка върба.“ Но не им се присмивахме злобно — правехме тези констатации само в случаите, когато групово съставяхме тима си за предстоящата нова среща на поляната. Но по-голямата част от децата просто израстваха с всеки нов ден като надеждни играчи и по-късно се оформиха като опитни футболисти. Те заиграха най-първо в „неорганизираните“ клубове, после — в отборите на клубовете от района, които се състезаваха за официалното първенство на София. Някои от най-талантливите млади футболисти подсилваха

отборите и на големите тимове от центъра. Така „Коньовица“, както мнозина наричаха западната част на столицата, си спечели за дълги години славата на „инкубатор на големи футболисти“. Това име и досега не е засенчено, защото и в новата история на българския футбол много изтъкнати, талантливи, способни играчи дойдоха именно от нашия борчески Трети район.

Моята първа среща с „големия футбол“ от онова далечно вече минало стана съвсем случайно. В един неделен ден родителите ме изведоха на разходка „в града“. Бях пременен като за празник. Баща ми ме водеше за ръка. Движехме се по улица „Граф Игнатиев“. Правеше ми впечатление, че към моста на Перловската река се тълпяха много хора. Без да искам, разбрах от разговорите им, че се насочват към старото игрище „Юнак“, за да наблюдават мач между националните тимове на България и Румъния. Това беше достатъчно, за да се породи в детската ми глава един смел план: „Ще се отスクубна от ръцете на тате, ще побягна, ще вляза някак си в игрището и ще гледам.“ Представям си уплахата на родителите ми, когато планът за моето бягство бе реализиран. Но и не бих могъл да скрия какво се случи вечерта, когато плахо се прибрах у дома. .

Трудно ми е да си спомня сега, след повече от половин век, всички подробности от развоя на този първи, истински мач, който наблюдавах. Спомням си само, че първото полувреме завърши 1:1, че след почивката нашият вратар беше заменен от друг софиянец — някой си Ангел от „Славия“, както го назоваваха хората от публиката — и че загубихме мача с 2:4. Спомням си, че зрителите ръкоплясаха най-много именно на нашия Колищчето (Никола Мутафчиев), който, както научих тук, бил участвувал предишната година на олимпиадата в Париж. Той и на мене ми стана изведенък любимец. Беше строен млад човек, с развити мускули на краката, твърде бърз в тичането. Играеше в нападението „десен исайд“, водеше много умело топката, подаваше я леко на съиграчите си, когато трябваше „лъжеше“, няколко пъти стреля и към вратата. Но ми харесаха и някои от румънците. Особено един възпълничък, който ни вкара три от головете. Той беше „центр-форуард“ и много често подаваше топката с глава.

На другия ден, след като геройски бях изтърпял наказанието у дома, бях център на много голямо внимание в махалата. Бях присъстввал на истински мач, на мач на национални тимове. Малко е да се каже, че приятелите ми завиждаха. Те поглъщаха със зяп-

нали уста моя разказ, в който не случайно вплитах непознатите за тях названия „инсайд“, „център-форвайт“, „халбек“. Пък и колко компетентно се изказвах за играта на двата тима: „Те, румънците, ни биха, ама ако бяха включени силните софийски играчи, нямаше да им се размине.“ Това бях попил от коментариите на възрастните хора около мене, това разказвах на приятелите си.

Този първи голям мач, на който случайно станах зрител (било е, както може да се разбере, на 31 май 1925 г.), изглежда, че ме е навел на доста разсъждения за футбола, за играта на отделните футболисти. Тази уж лесна, а всъщност твърде трудна игра, като че ли се учи не само с ритане на топката, а и с внимателно следене на мачове особено когато играят добри футболисти. И без да искаш, започваш да копираш тяхното умение. Е, това не може да се възприеме изведнъж, защото не е лесно да минеш направо към . . . сложното тройно правило, преди да си усвоил простото, но у тебе се насаждда навикът не само да гледаш, но и да „виждаш“ как играят другите. Насаждда се и един по-траен стремеж ти да правиш това, което ти е направило впечатление в играта на утвърдените футболисти. . . Така привикнахме да посещаваме по-важните мачове от софийското първенство. Най-голям интерес предизвикваха двубоите „Славия“—„Левски“. А международните срещи, които бяха твърде редки, изобщо не пропускахме.

Многочасовите ни стихийни игри на близките поляни постепенно започнаха да отстъпват пред едно по-задълбочено увлечение по футбола. Бяхме вече поотраснали, бяхме се поизточили, бяхме станали един яки момченца. Започнахме все по-често да се навъртаме около игрищата на утвърдените спортни клубове в района. Терените им бяха очертани по размерите на правилата, имаше врати, боядисани с вар, та се белееха отдалеч. И беше грях, мислехме си, да се понесеш с топката към тях и да не ги улуциш. Най-много ни привличаше игрището на „Ботев“. Всеки ден привечер то се оживяваше. Тук се стичаха след работа толкова много хора — работници, служители. Те бързаха от тютюневите складове, печатниците и работилниците направо тук. Имаше една гимнастическа група, която ни увличаше с упражненията си. Те бяха за нас истински акробати. Имаше и волейболисти, и атлети. Но най-силно ни привличаха тренировките на футболистите, които обстреляваха вратата с една-единствена топка. И когато тая топка профучаваше покрай вратата, подгонвахме я ние, малчуганите. Беше чест за нас да я подадем на играчите. Така се опознавахме

с тези известни вече в района футболисти. Така и те започнаха да ни опознават. Онова „хей, малкия“, с което отначало ни подвикваха те, след време се замени с назоване по име. Защото и ние започнахме да поиграваме на терена на „Ботев“ и, изглежда, сме правели добро впечатление на доброволните селекционери, които формираха детските и юношеските отбори при клуба. А колко много такива отбори имаше в „Ботев“! С тях се занимаваха играчите от първия състав — те ни бяха първите треньори, те ни насочваха към футболно майсторство. От това именно време е моето познанство с бай Мите (Димитър Димитров), централен защитник и несменяем капитан на първия отбор, студент по право в тези години, който намираше време и за лекции, и за четене, и за футбол, и за занимания с по-младите.

Но само юношеските отбори очевидно не ни задоволяваха, макар да бяхме все още юноши. А може би точно тази крилата възраст, за която морето е до колене, ни внушаваше убеждението, че вече сме надраснали себе си, че за изява във футбола са ни потребни мачове с големите — да се наредим до тях в отборите, да мерим сили с тях, да се опитваме да ги надминаваме по умение. Защо не? Та с какво ние им отстъпваме? В този стремеж ни блазнеха възможностите, които разкриваха за младите така наречените „неорганизирани“ клубове в района.

Иска ми се да разкажа тук нещо за тези своеобразни спортни дружества, които бяха осеяли целия ни район и каквото имаше и в другите райони на столицата — в „Лозенец“, в „Подуяне“, в „Хаджи Димитър“, в „Красно село“, в „Княжево“, т. е. навсякъде, където съществуваха естествени условия за спортуване. Всъщност те имаха доста добра организационна структура. Имаха свое ръководство, голям брой членове — един съмишленици, други състезатели. Имаха и интересни прояви, които осигуряваха съществуването на клуба — вечеринки и забави, за да набират нужните средства за набавяне на топки и друг елементарен инвентар (футболните обувки всеки си купуваше сам, колкото и трудно да бе това за работническата младеж). Най-редовно се събираще и минимален членски внос от всички. А когато и това не скърпваше годишния бюджет, „по-заможните“, т. е. тези, които ръководеха клуба, се бъркаха отново в джоба. Клубният управителен съвет бе избиран на годишни общи събрания. Това почетно право получаваха най-дейните в обществената изява хора, най-прогресивните — студенти, чиновници, работници. „Неорганизираните“ клубо-

ве всъщност бяха образец на деен организационен и спортен живот, естествено, в рамките на ограниченията материални и парични средства. Но те нямаха право да участват в официалните първенства на София по различните спортове, защото властта бе създала ограничението в Софийската спортна област да членуват само 24 клуба — по осем в трите софийски футболни дивизии. И „неорганизираните“ не само от този аспект, водеха полулегално или нелегално съществуване. Административните органи виждаха в тяхно лице обикновено рушители на реда и често ги преследваха. Но преданите спортни дейци намираха начин да заобиколят препятствията. Така „неорганизираните“ ставаха секции на утвърдените клубове. В „Ботев“ и в „Устрем“ например по едно време имаше по 20 такива секции. Между техните отбори се уреждаха „секционни първенства“ по различни спортове, уреждаше се дори и общо първенство. То беше толкова интригуващо и напрегнато, бе завладяло интереса на хиляди хора, та в стария вестник „Спорт“ имаше и рубрика „В неорганизираните клубове“, която информираше за резултатите от мачове и други прояви. „Неорганизираните“ клубове не бяха изолирана проява в един или друг район. Те съществуваха във всички покрайнини на големия град, в почти всички села до столицата. В началото на тридесетте години тяхната дейност бе умело направлявана от ремса и партията чрез изградения Софийски спортен съюз, забранен, разбира се, от властта. Начело в него бяха изявени младежки и партийни функционери — Кирил Николов (Боката), Марин Въжаров, Георги (Жорж) Павлов, Борис Алексиев (Пушкин) и др. Софийският спортен съюз импулсираше неорганизираните клубове към разностранна дейност. Спортивните прояви поддържаха у много бойните членове прогресивна насока, те разпалваха борческия дух на млади и стари. В нашия район, мисля на игрище „Ботев“, се състоя по едно време физкултурен празник на съюза, в който участвуваха групи от десетки клубове. Тогава за първи път бе въведен поздравът „Физкул-ура!“. Проявите на „неорганизираните“ клубове привличаха най-вече нас, младите, израстващите състезатели по един или друг спорт. Ние съзнателно или несъзнателно се насочвахме към тях.

Току до нашата улица имаше един такъв клуб. Името му беше гръмко — „Национал“. То е било подсказано на създателите на клуба може би от онзи египетски клуб, който бе гостувал преди години в София. На игрището на „Национал“ тренираха футболисти, които не можеше да не ни увлекат. Там играеше и изпъкваше редовно Стоян Йовев, който по-късно влезе в отбора

на „Спортклуб“ и заедно с Пачеджиев, Боби Петров, Борето Раденков, Стойо Недялков, Милети Костов (Мишето), Гошо Ангелов (Левака) и други все от нашия район спечелиха през 1935 г. държавното първенство. На игрището на „Национал“ се подвизаваше едно друго талантливо във футбола момче, Пеньо, когото приятелите му бяха нарекли Гладника, защото страсти му към игра беше неутолима. Всички трениращи тук носеха все такива чудновати прякори — един например беше Боре Джапона, защото физиономията му била японска. Тук и аз бях за първи път включен в играта на по-големите. Но първия си мач в първенството на „неорганизираните“ отбелязах в отбора на „Любен Каравелов“. Техните селекционери ме бяха харесали и ме привлякоха за една среща с тима на „Сава Михайлов“. Тогава за първи път играх с футболни обувки. Даде ми ги дясното крило, на чието място бях поставен. Беше едно бърснарче, викаха му Брича. Той се опъваше, разправяше, че съм щял да ги скъсам, но накрая склони. Склони, но през целия мач все обикаляше край тъча и ми подтикваше нещо, като все клатеше глава. За моя радост отборът ни победи с 2:0. Двата гола вкарах аз. Това вече беше никакъв атестат, който ме издигаше в очите на другите като футболист. Само не и в очите на Брича! Когато му върнах след мача обувките (при това съвсем здрави), той така се беше наежил срещу мене, че ме подгони да ме бие. Гони ме чак до нашата къща — взел съм му бил не само обувките, но и мястото в отбора. Всъщност аз не продължих да играя в „Любен Каравелов“. Очите ми бяха насочени повечето към „Ботев“. И заиграх там. Помогна ми един благоприятен случай. За един от мачовете във втората софийска дивизия срещу „България“ от квартал „Иван Вазов“ през пролетта на 1931 г. се установи, че титулярният играч на ботевци Банката се е разболял и не ще може да играе. Кой ще го замести? Може би някой от по-младите, но кой? В това суетене изборът направи самият Банка — посочи мене. Картотекирама ме набързо. Банката сам ми предложи и футболните си обувки. А те бяха едни големи — поне с два номера над мярката за моя крак. Но в напрегнатите часове преди мача аз ги натъкнах с два три допълнителни цифта вълнини чорапи и в неделя сутринта бях вече готов за битката на игрище „Левски“.

Този мач се е врязал дълбоко в паметта ми. Не защото играх пред толкова голяма публика — бяха надошли хиляди хора от двата района, — а защото... се провалих. Бях се сковал от глусованото ми доверие и просто се надпреварвах да проигравам от удобни по-удобни топки. Имаше две-три положения, при които

оставах сам срещу оправнената врата на противника, а не успях да я улуча.

Загубихме мача... Разбира се, сигурно не съм бил само аз виновен за това. Може би всеки е преценявал поотделно сам за себе си вината. Но аз бях просто потиснат. Срам ме беше да погледна в очите своите другари, макар че те — повечето улегнали футболисти — сигурно са ми били простили грешките. С кой ли от младите не може да се случи такава история? Най-страшна беше срещата след мача със запалянковците от махалата. Те уж нищо не ми казваха, а ме гледаха така накриво, че избягвах да срещам погледите им. Такова недоволство се беше стапило у тях, че решението ми за моето бъдеще беше взето и беше категорично: „Край на футбола!“ Та нали нищо не спира младите при крайни решения...

Занизаха се дни на вътрешна борба. Не можех да скрия, че ми се играеше (бях само на 16 години!), а не смеех да се отправя към игрището. Все ми се струваше, че хората ще ме посрещнат там „на нож“, ще ме изпъдят. И в тая обърканост деятелите на третодивизионния клуб „Гоце Делчев“ успяха някак да ме склонят да играя в техния отбор. Уредиха преминаването ми в новия клуб и след седмица се появиах на терена с тяхна фланелка. Мачовете ми в „Гоце Делчев“ в продължение на една година бях за мене един поправителен изпит. Но го издържах успешно. Понастувах доста опит, стараех се никога вече да не ми се случи оизи, предишният провал. Споменът за него не можеше да ме напусне. Той ми тежеше. Бях огорчил толкова много хора в „Ботев“. И все по-властно започна да засяда у мене желанието пак да се върна в старото гнездо. Още повече, че и играчите, и ръководителите там ми бяха простили отдавна стария грях и настояваша и аз да забравя станалото. Много усилия в това посредничество положи моят най-добър другар още от детските години Благой Кузманов (Пъш).

Неговото вярно приятелство не признаваше препки, когато трябваше да се изяви. Той беше готов винаги да се жертвува за другите. Такъв беше и в играта на терена. Беше прекрасен майстор във футбола. Имаше свой, „блажевски“ дрийъл, притежаваше страшно силен удар и не минаваше мач да не отбележи по два-три гола. В отбора на „Ботев“ той беше винаги основен състезател — с него и около него се „връзваше“ играта, на него разчитаха всички за победата. И в навечерието на един важен мач именно той симулира разболяване, за да мога аз, току-що завърнал се вече в клуба, да заема мястото му в отбора. Той беше преценил момента, беше уверен, че трябва да направя реабилитацията си пред всички и просто

ме натика да играя. А мачът стана наистина хубав и за отбора, и за мене. Мисля, че и гол вкарах в него. Самочувствието ми се повдигна. Бях доволен. Бяха доволни и съиграчите ми. Бяха доволни и клубните привърженици. Те не скриваха това и пред мене. Но най-радостен между всички беше Пъш. Веднага след мача той изтича при мене, стисна ръката ми, прегърна ме и както заекваше, когато е развлнуван, каза:

— Видя ли?!

В „Ботев“ уж всичко ми беше добре познато, пък веднага почувствувах някаква по-нова атмосфера. Клубът се разрасташе все повече. Трудностите около обединението преди време с „Гладстон“ (когато бе измислено „химическото“ наименование „БГ-30“) бяха преодолени. За своето време при онези трудни условия „Ботев“ все повече се превръщаше в един истински универсален спортен клуб. Бяха изградени секции едва ли не по всички практикувани тогава спортове. Оформени бяха добри отбори по футбол, волейбол, баскетбол, имаше доста състезатели по лека атлетика, гимнастика, плуване. Много активни с редовните си прояви бяха групите по зимен спорт и по туризъм. Запалени доброволни деятели работеха неуморно, не скъпяха време и средства за доброто представяне на клуба в различните първенства на София. Ботевци участвуваха и в някои състезания за държавен шампионат. И успехите радваха всички трудещи се в района. „Ботев“ беше станал за всички любима спортна организация и никой не отказваше подкрепа на разностраницата му дейност. А тя не беше само чисто спортна.

Тук имам пред вид онези нескривани симпатии, които предизвикваше „Ботев“ в нашия бедняшки район със своето „детско игрище“. През летните ваканционни месеци стотици деца бяха събиращи в няколко последователни смени на клубното игрище. Тук възпитатели се грижеха за организирани занимания с малките, за тяхното телесно укрепване в игри и упражнения, за разумно прекарване на свободното време, за привикване към ред. Стотиците момченца и момиченца от детското игрище на „Ботев“ имаха еднообразна екипировка — фланелки и гащета. Получаваха безплатно и по една закуска всеки ден. И родителите им не можеше да не бъдат доволни. Когато те бяха на работа, част от грижата за децата поемаше „Ботев“. Така авторитетът на клуба растеше, налагаше се...

Нашият клуб „Ботев“ беше рожба на тогавашните социални условия в района. Прогресивната бедняшка среда се бореше за

обществена изява. Тази изява имаше много посоки. Не на последно място беше и спортната. В „Ботев“ членуваха стотици млади и по-улегнали по възраст хора от целия район. Спортът ги увличаше със своите състезателни прояви. Клубните успехи в спорта привличаха хиляди симпатизатори и привърженици. Но основното за ентузиазираните деятели беше да държат високо знамето на прогресивната борба. И затова „Ботев“ работеше рамо до рамо с другите културно-просветни дружества и с читалищата в района. И затова „Ботев“ беше в сърцевината на всички напредничави инициативи, които защищаваха интересите на трудещите се, които отразяваха борбата им, направлявана смело от партията на българските комунисти. Ботевци бяха начело и в нелегално съществуващия Софийски спортен съюз. Те бяха в редиците и на силното течение в официална спортна София, което надигна глас за диференциация в спорта, против политиканствующите в спортното движение ръководители. Да не говорим за дейното участие в общинските и другите избори, когато трябваше да се защищават искания и тежнения за основни правдии. И не случайно по-голямата част от деятелите в клуба бяха „белязани“ от полицейските органи като неблагонадеждни, като вредители, като опасни. От живота на клуба си спомням не един и два случая, когато намесата на административната власт се проявяваше по най-драстичен начин. Клубното ръководство неведнъж бе отстранявано от властта и заменяно с прословутите тричленки. В клубни общи събрания често нахлуваха тайни и явни полицаи, за да арестуват изявени прогресивни деятели. На едно такова събрание една вечер, когато бяха застреляни бай Иван Пиянечки и Жорж Павлов, някой се сети да прекъсне електрическото осветление и те, скачайки през прозорци, потънаха в нощта.

Деятелите в клуба бяха истински спортни апостоли. В „Ботев“ оставиха уважавано, незабравимо име десетки, стотици такива доброволни, всеотдайни ръководители. Представителите на различни спорти поколения сигурно и досега си спомнят за тях. В мое време предизвикаше уважение работата на неуморимия д-р Спилко Хубенов, който дълго време беше председател на клуба. Той разделяше времето си между лекарския кабинет, клубната канцелария и игрището. Колко много усилия полагаше Тодор Ангелов особено за утвърждаване на детското игрище. А почти несменяемият секретар Кицо Поменов? По едно време той беше на работа като домакин в безплатните ученически трапезарии и беше превърнал работната си стая в канцелария на „Ботев“, а повечето от състезателите по различни спортове се извървяваха редовно при него, за

да се нахранят, други — за да получат храна и за у дома. Как да забравя постоянното участие в клубното ръководство на енергичния Любчо Кралев, когото всички наричаха Бурята, защото избухваше не само когато биваше предизвикван от нечия недисциплинираност, но действуващата наистина като буря във всичко и най-вече с размаха на материалната подкрепа, която щедро осигуряваше за нуждите на клуба. А тази тиха, работлива пчеличка Данчо Гъльбов, който беше и домакин, и възпитател в детското игрище, и завеждащ спорта, и душа на скиорите и туристите. Малката гостилиничка на баща му също приютяваше твърде често много огладиeli ботевци...

Примерът на клубните ръководители не можеше да не пали и нас, състезателите. Не преувеличавам, но ми се струва, че футболистите по онова време се стремяха да се отплащат за грижите към тях. Отборът ни се беше утвърдил като един от най-добрите във втората софийска дивизия. Той свиреше първа цигулка в острото съревнование за членното място. На мачовете му с „Раковски“, „Борислав“, „Свобода“, „Бенковски“, „Плиска“ и други се стичаха хиляди столичани, защото виждаха на терена интересна, бойка, смислена игра. Ботевци твърде често доминираха, но все така се случваше, че крайната победа ни убягваше.

Първият футболен отбор на „Ботев“ по онова време беше доста постоянен, стабилен. В него се проявяваше здравата спойка на улегнали по възраст състезатели с дълъг опит и на млади играчи, между които бях и аз. А може би бях и най-младият. Сами си набавяхме футболните обувки. Моите бяха купени на старо от един обущар в махалата, бай Митко, комуто наброих икономисаните пари, давани ми за закуска в гимназията. Сами се грижехме и за добрия вид на целия си екип. Фланелката и гащетата си перях най-редовно, гладех ги, после ги сгъвах в едно малко куфарче, а него криех между въглицата в бараката у дома. Защото, макар че родителите не ми забраняваха да спортувам, не бях получил и официална благословия за това, главно от баща ми. В техните очи все още бях малкият, слабичкият Крумчо. А бях израснал вече. Бях обърнал гръб на постоянните предишни боледувания, бях заякал физически и това дължах не на последно място именно на спорта. В „Ботев“ се увличахме главно по футбола, но не забравяхме и волейбола, и баскетбола, и гимнастиката, а отеляхме понякога време и на борбата. За онези времена, при онези условия спортуването ни беше всестранно. А търсехме и плуването. Колко пъти сме се вдигали от нашата махала чак до гара Искър, за да плуваме там!

Тренирахме поне три пъти седмично. Не си спомням някой да е отсъстввал от тренировка — здрав, болен, ще дойде на игрището. Нямаше извинения за контузии, получени от неделния мач. И макар някога да се играеше по-байко, макар стълкновенията по време на мач да бяха далеч по-остри, не получавахме травми. Може би, защото влизахме единакво мъжки в двубоите, може би, защото тогава опасността да пострадаш беше по-малка... Тренировките бяха привечер, след работно време. Занятията водеше нашият бай Мите. Той ни задължаваше най-първо да направим няколко обиколки на игрището — така поддържахме физическата си издръжливост. После опитвахме с пасове топката, наредени на голям кръг, или заставахме срещу вратата, за да тренираме силни и точни шутове. Накрая ставаше неизменната игра. Ще се разделим на две групи по 6—7 души (понякога и повече) и ще се стремим към едно — да надиграем другите. Понякога някой се увлече в солова игра. И тогава като echo от детските години се чуваха неизменните подвижвания на съиграчите: „Стига бе, не се ли измори с тая топка? Ние няма ли да играем?“

Градусът на напрежението се покачваше в края на седмицата, защото в неделните дни бяха или мачовете за първенство, или приятелските срещи. И така месеци, години наред. Редях се успехи и несполучки. Наслояваха се интересни преживявания, весели и тъжни случаи... На тренировката след един мач, който бяхме загубили, имах истинско премеждие с домакина на клуба, един фелдфебел от близко военно поделение. Казваше се Стоичков. Беше улегнал възрастен човек, който на стари години се беше запалил здраво по футбола.

— Ти защо игра така, бе? — по фелдфебелски ме заразпитва той.

— Ами... — започнах да се оправдавам.

— Не се подигравай, хей, ще те напляскам! Защо игра слабо?

Какво да му обяснявам? И реших да се пошегувам:

— Бях гладен. Как можеш да играеш гладен?

— Така ли? — успокои се той. — Добре...

И на следващата тренировка, гледам го, идва към мене ухилен и ми пъха в ръцете нещо, увито във вестник:

— Взимай! Яж!

Бях хапнал добре преди това у дома. Но как да откажеш? В пакета имаше топъл войнишки хляб и буза сирене...

В периода 1933—1934 г. футболният отбор на „Ботев“ беше достигнал най-добра спортна форма. Тя дойде по пътя на много старателна подготовка. Тренировките ни имаха вече по-ново съдържание. Бай Мите беше увеличил упражненията за физическа подготовка. Започна да ни увлича в продължителни кросове така, както правеше с отбора на „Спортклуб“ предищият им капитан Джулето, както продължаваше и новият им треньор, унгарецът Фогъл. Отначало ни беше наистина трудно, калвахме. Но тези натоварвания постепенно ни станаха търпима порция в тренировките и по време на мач боравехме с топката леко, налагахме вихрен темпо в играта и издръжахме. Бяхме насочили поглед и към определени тактически задачи, които заучавахме на тренировките. Имахме например свой начин за започване играта от центъра — кой кому ще подаде топката, как ще я задържим в наше владение за четири-пет паса, как ще пробием по единия или другия фланг чрез крилата. Или, да речем, ще изпълним тъч. Уж това е нищо и никакъв ход от развитието на играта, а ние бяхме тренирали кой да хвърли топката надалеч, кой къде да се пласира, за да я получи от него, та да се зароди някаква комбинация.

Тренировките ни бяха пълноценини — в тях всеки участвуващ всеотдайно. След час-два занимания се поизмивахме, ободрявахме се и докато още всичко ни беше прясно в главите, започвахме да правим разбор. Беше ни приятно да поостанем край игрището. Още повече, че имахме вече и съблекалня с домакинство в къщата на малкия тогава Стефан Боцев. Родителите му не само не пречеха на малкия Стефчо да напредва във футбола (по-късно той стана и добър играч, и уважаван деятел), но и съдействуваха на клуба. Майка му се грижеше за екипите, а ни правеше и чай... Разборите около тренировките продължаваха и в кафенето на бай Минас или при конкуренцията му Пешо Овцата, или пред обущарницата на бай Мите, или в „Ючбунарски елит“ на ул. „Опълченска“. Там идвала и други клубни членове. Ще поизтърсим от джобовете си по някой лев, Любчо Кралев ще донесе една-две бузи сирене, ще похапнем, ще изпием по някоя лимонда и ще си поприказваме за изминалата тренировка или за предстоящия мач. В това другарско настроение идвала и песните като израз на доволство от свършената досега работа, като израз и на вяра в това, което предстоеше...

По това време през пролетта на 1934 г. започна традиционният турнир за купата „Улпия Сердика“.

Първият ни противник беше отборът на арменското дружество „Хоментмен“. Спечелихме голяма победа. А когато се наложихме

и над постоянния ни съперник в първейството „Борислав“, апетитът ни изведнъж порасна. Ще вървим напред! Ще удвоим силите си!

За четвъртфиналния кръг беше теглено ново жребие. „Кой ли ще ни се изпречи сега на пътя?“ — питахме се нетърпеливо. Падна ни се „Спортклуб“. Това беше отбор от първата софийска дивизия, известен с голямата издръжливост на всички играчи. Треньорът им Карл Фогъл беше може би единственият, който не гледаше спокойно на предстоящия мач. Той наблюдаваше редовно мачовете на втора и трета дивизия, познаваше нашите играчи, беше се изказал доста добре за някои от тях. Опасенията му се потвърдиха — ние се справихме и с тима на „Спортклуб“, отстранихме го от по-нататъшно участие, а това участие запазихме за себе си. Така се класирахме за полуфинала, а там вече ни очакваше „Славия“ — неколкократен държавен първенец, отбор с голям опит от вътрешни и международни мачове, отбор с доста играчи и в националната единадесеторка. А ние победихме и него! Мачът се състоя на старото игрище „Левски“. В „народната“ трибуна бяха заели места отрано много наши привърженици. Те ни окурожаваха, подкрепяха ни в трудната борба на терена, радваха се на играта ни. А ние, като да си бяхме пришли крила, просто летяхме и никой не можеше да ни спре. Колко много шутове се изсипаха в славистката врата! И един от тях най-сетне изпрати топката в мрежата. Спечелихме! Победихме и „Славия“, макар и с 1:0! Нашата публика ликуваше! И в това вълнуващо преживяване един от зрителите, братовчед на хафбека ни Владе Кръстев, получил сърдечен удар и така и не станал от мястото си — починал на игрището.

На финала се изправихме срещу най-стария софийски клуб, срещу ветерана ФК13. Фекистите бяха достигали до последния кръг на турнира и в предишни години, но все не им вървеше. Веднъж „Левски“ ги победи дори с резервния си състав, защото първият беше на турне в Гърция. И ето сега „ветераните“ разчитаха да се реабилитират, да спечелят най-сетне купата. Какво пък — ще играят срещу един втородивизионен тим! А ние не мислеме така. В „Ботев“ пред финала беше настъпило боево напрежение. Тренировките зачестиха. Много пот се изля на тях. Бяхме готови за най-трудното изпитание. Вярвахме, че ще се представим достойно. Та нали бяхме изтикали встриани от победния си път вече четири противника, и два от тях бяха първодивизионни представители, начело със „Славия“!

Проблеми около състава на отбора ни нямаше. Най-важното —

всички бяха здрави. На вратата пак щеше да пази Ванчо Мутафчиев, когото в махалата наричаха Лигата, защото в първейството на неорганизираните клубове преди това, в състава на тази „лига“, той си беше извоювал славата на най-добър. Десен бек беше Димитър Маринов (Мичо), железничар. Не даваше пиле да прехвъръкне край него. А наляво беше нисичкият, черен и набит Георги Цилев (Цильо), шофьор механик по професия, който имаше страшно сила „левачка“. Трима улегнали, добре тренирани и дългогодишни играчи образуваха средната ни, хафбековата линия: Владето Кръстев, Димитър Димитров и Иван Балев. Те трудно позволяваха на противниковите нападатели да ги преминат, да застрашават вратата. А как умело подхранваха нашите форуарди! Напред в нашата първа линия вдясно бе един от ветераните на отбора — Димитър Нанчев. Останалите бяха все младоци: десен инсайд бе Кирил Траянов (Калата), в центъра — Блаже Кузманов, вляво от него — високият Янко Стоянов, един прекрасен техник с особено вярно чувство за комбинативна игра (по-късно и той достигна до националния отбор, но стана жертва на трамвайна злополука и твърде рано се прости с живота). И накрая, на лявото крило бях аз.

Мачът ни с ФК13 бе пак на игрище „Левски“. В този неделен ден като че ли всички приятели на футбола от нашия район се бяха прехвърлили на другия край на София. Трибуните бяха изпълнени едва ли не само от „наши хора“. Те нетърпеливо очакваша началото на играта, очакваша да ни видят на терена, да заиграем, да се понесем към нова победа. Мачът се разви твърде благоприятно за нас. Ние бързо притъпихме устрема на фекистите. Ванчо Мутафчиев спаси няколко твърде опасни топки, отбраната ни се успокои и даде своя принос не само за уравновесяване на играта, но и за нашата инициатива. Напред ние станахме просто неудържими. Много време е минало от този мач и аз не мога да си спомня сега всички подробности. Но помня, че един мой пробив препрати топката на Янко Стоянов и той отбеляза първия гол — 1:0. Помня, че при почти също напредване подадох топката на Блаже Кузманов и той я запрати със страшна сила във вратата на ФК13. Поведохме с 2:0. Победата вече ни се усмихваше. По-късно „ветераните“ намалиха разликата. Но с това дойде и краят на мача. Два на един! Два на един за нас! Ние спечелихме и този мач! Спечелихме купата!

След последната съдийска свирка теренът почерня от нашите ентузиазирани привърженици. Всички ни прегръщаха, целуваха ни, имаше някои, които плачеха от обзелата ги радост. Купата ни

бе връчена набързо — нямаше нито време, нито някакъв ред за повече официалности тук, на игрището. Тържественият ритуал се изрази в нестихващите ръкопляскания на приятелите ни от трибуните, в тяхното победно ура, в мощнния хор на ботевската песен „Тих бял Дунав“, подета от всички...

Не зная кой бе взел инициативата да се образува манифестация. Не зная дали изобщо е имало едноличен инициатор за това. Но си спомням, че когато се поизкъпахме и излязохме пред игрището с купата, вън се бяха строили вече стотици „наши хора“, които пееха, размахваха ръце, радваха се. И от игрище „Левски“ по бул. „Руски“, после по „Стамболийски“, та чак до махалата, до ресторант на бай Заре манифиестираше едва ли не целият наш район. Много хора отстрани, които не знаеха нищо за нашия победен финал, като научаваха повода за празничното настроение, се присъединяваха с шумни овации към манифиестиращите... Малко радости имаха по онова време трудащите се от „Коньовица“, още по-малко бяха те в обществената изява. Бликащото задоволство при някои политически и други събития обикновено се удавяше от терора на властниците, които винаги използваха бруталната сила на полицията. Сега случаят даваше възможност да се отприщи бентът. Случая го поднасяха футболистите. Спортът получаваше ново признание в съзнанието на хората. Значи, спортът не е никакво губене на време. Той може да повдигне духа на всички...

Песните се редяха една след друга. Хорово, стройно. Нашите хора знаеха да пеят, когато трябва, когато има защо! Така всички подхващаха отново и отново „Тих бял Дунав“, за да я сменят след това с „Тоз, който падне в бой за свобода“. Във вечерните часове на този тържествен неделен ден стана още по-популярен и спортният химн на ботевци:

Знамето на „Ботев“ нек се вее,
„Ботев“ вечно ще живее!

Народното веселие продължи до късно с още по-голяма сила на импровизирания банкет в градината на бай Заре. Купата бе многократно напълвана с вино и обикаляше всички. Колко много наздравици се вдигнаха, колко много пожелания се отправиха — за нови победи, за победи не само в спорта!

Борческа „Коньовица“ ликуваше!

НАБИРАНЕ НА ОПИТ ЗА ГОЛЕМИЯ ФУТБОЛ

През 1934 г. българският футбол преживяваше известна криза. Националният отбор, след като бе спечелил две години преди това в Белград златната Балканска купа, претърпя през 1933 г. в Мадрид катастрофа с онова 0:13 от испанците, а връщайки се от там, загуби на Балканския турнир в Букурещ и от румънците, и от югославяните. Тая поредица от несполучки бе твърде много за един балкански шампион. На всичко отгоре последваха неуспехи и в първото квалификационно участие за световното първенство — националният ни отбор загуби през 1934 г. от Унгария в София и в Будапеща все с по 1:4, загуби и от Австрия във Виена с 1:6. Спортната общественост негодуваше. Всички търсеха изход за оправяне на положението. Препоръчваха се какви ли не мерки. И една от тях бе да се обърне по-настойчив поглед към младите играчи. Общо убеждение бе, че в нашия футбол растат много талантливи сили и извън големите клубове в София, и в провинциалните центрове. Защо да не се използват те? Защо да не се обиграват и обстреляват в междуградски и международни срещи? Така на треньора на „Спортклуб“ унгарец Карл Фогъл бе възложено да образува един сборен софийски тим от втородивизионни футболисти. И Фогъл без много протакане успя да сглоби един такъв състав. В селекцията на унгарския специалист попаднаха и двама ботевци — Блаже Кузманов и Кирчо Траянов. За нас това беше голяма чест. Отборът игра няколко мача в провинцията. При едно гостуване в Пазарджик, струва ми се, когато положението на терена се беше затегнало, в младежкия софийски състав се беше наложило да влезе като играч в отбраната и самият Фогъл. Опитът с младите не бе оценен като много сполучлив. Всички искаха нещата да се оправят като с магическа пръчка, извѣднѣж... И затова, ко-

гато през есента отборът на София трябваше да гостува за два мача в Ниш, погледът отново бе отправен към старите, към опитните играчи. В софийския отбор бях включени само един-двама от младите. И между тях бях и аз.

Можете да си представите каква е била радостта ми тогава, радостта на 19-годишния младеж. Бях предвиден за участие в международни мачове — не мачове за втородивизионното първенство, а международни! При това не в София, а в чужбина! Цяла седмица живях с мисълта за предстоящото заминаване, за прекосяването на границата, за това, че попадам в елита на най-известните играчи, които в нашите очи тогава бяха истински, недостижими майстори, на чиято игра се опитвахме да подражаваме. Среща ме, да речем, накой приятел от махалата и ми подхвърля:

— Отиваме ли в неделя на Витоша?

— Не, не мога — отвръщах аз.

— Защо, бе? Ще дойде цялата тайфа.

— Не мога, заминавам — опитвах се да разкрия пред приятеля причината за отказа.

— Къде заминаваш?

— Ами ти не знаеш ли? Отивам в чужбина!

В събота рано сутринта бях преди всички на Централна гара. Куфарчето ми беше подредено като аптечка: обувките — лъснати, фланелката, гащетата и чорапите — изпрати и изгладени. А върху тях бях опънал и един пешкир. Бях напълно готов за заминаването. Радостта ми се подсилваше и от това, че пристигащите един след друг играчи ме поздравяваха, някои се и ръкуваха с мене. „Значи — мислех си, — те ме знаят, познават ме.“ Но когато се настанихме в един от вагоните и влакът потегли, гледам, водачът на групата разговаря нещо с другите и като че ли споменава все моето име. Ставаше ми все по-ясно, че е изникнал някакъв спор около мене. Работата се изясни едва когато наблизихме Драгоман. Извикаха ме в купето на водача.

— Вижте какво — каза ми направо той, — станала е грешка. Ще трябва оттук да се върнете обратно. Ето ви 50 лева, за да си купите на гарата билет за София.

Бях изумен. Та нали съм включен в отбора наравно с всички останали? Нали и моето име беше съобщено във вестниците? Как така „грешка“? Каква грешка? Но мълчах. Какво ли можех да възразя?

Тогава се обади Димитър Байкушев:

— Не е удобно! Защо да го връщаме?

— Но групата е с един човек повече — обясняваше водачът.

— Нищо — намеси се в разговора и Христо Минковски. — Ще спи с някой от нас.

— Ще разделим и храната — допълни Николов (бачо Колю).

Водачът се опъваше. Но накрая отстъпи. И така продължих с отбора, преминах границата, осъществих първото си задгранично турне, пристигнах с останалите в Ниш. В първия мач там не играх. Но на втория след контузия на един от титулярите ме потърсиха да вляза в отбора, но... нямах вече обувки — бях ги дал преди мача на един от състезателите, защото му били „като по калъп“.

А „грешката“, за която ставаше дума в купето, се изясни едва в Ниш. Хората от спортната област наистина ме бяха избрали за състава на сборния софийски тим наравно с всички останали, но водачът (деятел на клуба, от чийто тим „Ботев“ бе изтръгнал на финала купата „Улпия Сердика“) беше решил да ме върне от Драгоман, за да включи един от „своите“ футболисти...

И такива работи се случваха в нашия футбол — никога, преди години — водачите на един или друг тим можеха да обърнат гръб на становището на треньорите! Какво от това, че в случай като моя ще бъде не само унизиен един млад човек, но и ще се убие вярата му в редовния и нормален подбор на един сборен тим? И какво силно впечатление ми направи решителното застъпничество на утвърдените вече играчи! У тях спортният морал бе по-въярно изявен. Те проявиха истинска солидарност.

В края на 1935 г. в махалата се появи епидемично заболяване от коремен тиф. От постоянните посетители в кафенето на бай Минас изведнъж се разболяха 7—8 души, а един от тях, футболистът Йовев, след няколко дена почина. Заболях и аз. Лекуването все се удължаваше. Отначало трябваше да се изчакват уж само 7 дена, после — 14. „Кризата — казваша — е три седмици.“ Но на двадесет и първия ден, на връх Нова година, положението не само че не се оправи, а се усложни — получих флегит. И в продължение на два пълни месеца лежах у дома с изпънат нависоко крак. Никой не идваше да ме извести. Единствен Блаже Кузманов не се страхуваше, че можеше и него да го прихване. Той просто не обръщаше внимание на карантината, на окочената на входа ни табелка с червения кръст. А другите? „Нямам ли други приятели — размишлявах в самотните дни на боледуването. — Защо не проявяват никакво внимание и хората от клуба? Или те се ин-

тересуват от нас, играчите, само когато сме годни да се изявяваме на терена?"

Такива мисли все повече нахлуваха в главата ми. Може би си внушавах всичко това. Може би нямах основание да разсъждавам така. Може би... Но когато това тежко боледуване продължава, когато те вади продължително от строя на здравите, можеш и да се увлечеш... А кракът ми продължаваше да се подува. За включване в тренировките в ранна пролет и дума не можеше да става. Само от време на време прескачах до игрището да наблюдавам.

И тогава...

Един ден приятелят ми Георги Китанов (Гогето) ме беше хванал под ръка и се разхождахме. Той, изглежда, беше хванал обидата ми и се стараеше да ме разтуши. И така неусетно се преминахме към игрище „Славия“. Китанов играеше в първия отбор на славистите. Отидохме там и той се съблече, включи се в тренировката. Аз останах край терена да наблюдавам. Беше ми интересно, защото виждах и стари приятели от махалата, и други известни футболисти, с някои от които бях участвувал вече в първото си задгранично турне. Направи ми силно впечатление доста старателното участие на играчите в тренировката. Когато започна двустранната игра, веднага разбрах, че славистите разучават някакви ходове, защото я спираха, за да поправят грешките си. Всички се бяха вглъбили в „новото“, стремяха се да го усвоят, съветваха се, помагаха си. Никой не се сърдеше никому за забележките. И бях толкова доволни, когато проведоха правилно комбинацията, когато след четири-пет успешни подавания постигнаха ефектен гол със страхотен шут на Стайков (Толето).

Тренировката завърши. Всички направиха по три обиколки на игрището и после се втурнаха в просторната съблекалня, а оттам — в топлата баня. Беше се смрачило. Пред клубното помещение бяха насядали много привърженици и разговаряха. После членове на клубния хор запяха тихичко. Към тях се присъединиха и някои от изкъпалите се вече играчи. Беше приятно да наблюдаваш тая здрава клубна среда. На мене това ми въздействува още по-силно, защото все още ноех в душата си някаква смътна обида от това, че бях изоставен по време на боледуването си.

Така, уж случайно, отидох с Гогето още няколко пъти на игрище „Славия“ и все наблюдавах тренировките. Веднъж ме поканиха да се съблека, да се пораздвижа, да се включва и аз в заниманията. Няма защо да крия — хареса ми! Бях доволен от начина, по който ме приеха славистите — още в първия момент почувствувах, че не съм някакво чуждо тяло. Никому не бях доверя-

вал, че у мене съзрява решение да напусна „Ботев“, но Гогето като че ли беше схванал какво ме занимава и може би бе споделил то-ва с приятелите си. И както уж случайно съпровождах Китанов на тренировките на славистите, така в махалата се разчуло: „Крум ни напуска.“

Аз самият не смеех да отида в клуба при ръководството и да заявя: „Така и така, около мене се случи това и това, реших да премина в „Славия“, там дори вече тренирам.“ Нямах смелостта да заявя такова нещо открито, защото — признавах си — вътрешната борба продължаваше. Не беше лесно да изоставиш толко-ва много приятели, с които си раснал години наред, с които си се борил на терена за успехите на клуба... Вярно, почувствувах си се изоставен, някои може би са те обидили. Но така ли трябва да постъпиш? Въпросите напираха един след друг у мене. Колебах се. Но масло в огъня наляха най-запалените клубни привърже-ници. Срещна ме един и се нахвърли:

— „Ботев“ може и без тебе! Но ти без „Ботев“ не можеш!
Не се опитах да се защищавам.

Обърнах ми гръб и някои от най-близките приятели футболис-ти:

— Какво, да не мислиш, че си станал вече голям играч? —
просто ме наругаха един-двама.

— Остави го, бе! Нека ходи, където иска!

Спорът за моето преминаване в „Славия“ се препене в ръководството на двата клуба. А в „Ботев“ се бяха оформили две групи. Едната беше решително против издаването на официално разре-шение. В нея бяха по-голямата част от клубното ръководство и почти всички играчи. А в другата група имаше хора, които раз-съждаваха по-нашироко. „Не е правилно — казвала открито те — да слагаме изкуствени бариери пред развитието на спортсмените. Един решил да напусне, наумил си да премине в клуб от първата дивизия — да върви! Защо да го спираме? Ние и без това не можем да създадем условията, които съществуват в големите клубове и които така или иначе привличат. Нека по-скоро да се рад-ваме, че от нашата среда излизат силни футболисти, които на-мират място и по-нагоре. Такава е съдбата на по-малките клубо-ве — те ще подготвят играчи и за по-големите.“

Ръководството на „Ботев“ беше твърдо в решението си: „Не сме съгласни с преминаването на Милев, няма да му дадем разрешение!“ По тогавашния правилник това означаваше, че ще мога да придо-бия състезателни права най-рано през есента, при започването на новия спортен сезон.

— Нищо! — отсякоха славистите. — Ще останеш при нас, ще тренираш, ще участвуваш само в приятелски мачове. Пък после ще видим!

Във всеки отбор и по всяко време все има някакви нерешени въпроси. Не беше всичко в ред и в „Славия“, когато облякох там бялата униформа. Наистина отборът беше начало в софийското първенство и вече почти си беше осигурил правото да представя столицата в крайния шампионат на страната. Но точно по това време играчите бяха останали без треньор. Неговата роля изпълняваха като съветници някои от бившите състезатели. Те следяха за редовността в тренировките, направляваха подготовката. Те отрано се бяха замислили и за попълването на отбора с нови сили. В тази обща загриженост особено отговорна роля изпълняваща капитанът на отбора. В „Славия“ по това време на капитанския пост беше дългогодишният национален играч Димитър Байкушев, когото отдавна назовавах вече по примера на други по-млади сънграчи бате Мими. И както разбрах, именно негова и на слависткия вратар Никола Спиров била идеята за моето привличане при „белите“. В мое лице те виждали един сполучлив заместник на централния им нападател Борис Романов (Боката), който беше решил вече да приключи състезателната си дейност като футболист.

В „Славия“ ме приеха най-радушно. С много голямо внимание ме обгради доброволният селекционер Велчо Стоянов — едно голямо име в миналото на българския футбол, мозъкът в отбора на „Славия“ в продължение на петнадесетина години. С най-добри чувства ме напътствуваха и Байкушев, и Христо Минковски (уважаваният от мене и досега бате Мути), и покойният Стайков, и дългогодишният ми колега по-късно в треньорството Ковачев, и кой ли не от другите. Бързо се сприятелих с Томата Янакиев, един изключителен бек в цялата история на нашия футбол, с покойния вече Пано Стефанов, един умен център-халф, а да не говорим за по-старите другари от махалата начало с Гогето Китанов. На честите приятелски срещи, които винаги имаха добре обмислен тренировъчен характер, обикновено дублирах Боката. Задачата ми бе да се утвърждавам като пробивен център-форуард, като „таран“ и да се стремя все по-често да използувам стрелба във вратата. Така славистите обиграваха един отбор със солидна крайна отбрана, с теорически действуваща халфова линия и с една по-оживена вече нападателна линия — не само с пробивни крила, но и с още повече изразени шутъри: Толето — отлясно, аз — в центъра.

Всеки играч се стремеше да съдействува за избиствранието на този игрови почерк. На мене лично най-добри съвети ми даваше самият Романов, макар че бях подгответ именно за да го заместя в отбора. Това негово отношение е останало в паметта ми като образец на истинска грижа на по-стар футболист към по-млад.

Много ни помагаха за обиграването и международните клубни срещи, колкото и редки да бяха те по онова време. За моето узряване в състава на „Славия“ беше добре дошъл един мач с професионалния клуб „Олимпик“ от Марсилия. Французите бяха гости на АС23, след като бяха играли вече няколко срещи в Югославия и бяха подсилили оттам тима си с един добър белградски футболист — Лоянич. Но най-голямата сила на марсилци беше техният вратар Ди Лорто, който в онова време бе и несменяем титуляр в националния състав. В „Славия“ аз вече пасвах доста добре и това пролича именно срещу „Олимпик“. Сънграчите ми ме похвалиха, че съм съдействувал за отбелязването на двата гола, че не съм се изплашил от големите имена на противника и най-вече, че съм създал доста работа на Ди Лорто. Тук ми се иска да открия една скоба, да мина малко напред. Няколко месеца по-късно АС23 върна визитата на „Олимпик“, като беше подсилил тима си с няколко слависти — Байкушев, Стефанов, Стайков и аз. От това вече истинско гостуване зад граница, от участието ми в един голям международен мач в чужбина съм запазил твърде траен спомен. Именно в Марсилия срещу непробиваемия Ди Лорто отбелязах един незабравим гол. В един момент Стайков напредваше в своя типичен маниер по крилото и така, в движение, препрати топката на около 15—18 метра пред вратата. Аз го следях също в движение, бях набрал инерция, но внимавах, очаквах, че топката непременно ще попадне пред мене. Така и стана. Посрещнах я с такъв „ждроб“, че Ди Лорто можа само да се наведе в мрежата и да я запрати към центъра за подновяване на играта... Защо се загубиха по нашите терени тези силни уари с „ждроб“? Толкова ли се е променило основното във футболната игра, та сме обрнали гръб на една утвърдена някога наша традиция? Само играчите ли са виновни за това? Не следва ли да поемем известен дял от вината за това и ние, треньорите?

В началната фаза на държавното първенство в края на лятото на 1936 г. аз още нямах право да участвам в мачове на „Славия“. Все още не беше уредено официално преминаването ми там. Говореше се, че въпросът ще бъде отнесен до Конгреса на федерацията.

цията. Междувременно мачовете между областите първенци започнаха. Тогава се играеше по системата на елиминирането. Жребият беше освободил „Славия“ от участие в първия кръг. Така бяха ощастливени и „Ботев“ (Пловдив), и „Тича“ (Варна). Резултатите във втория кръг бяха минимални: русенският „Левски“ загуби на свой терен от „Кракра“ (Перник) с 0:1. Със същия резултат спечелиха „Дражев“ (Ямбол) от „Ботев“ и „Тича“ от „Левски“ (Бургас). Само „Славия“ очерта видима сила — гостува във Видин на местния „Виктория“ и го победи с 6:1. С явно игрово преизходство и също с голяма глава разлика (6:0) славистите спечелиха и полуфинала срещу „Дражев“. В другия полуфинал „Тича“ трудно елиминира „Кракра“ във Варна с 1:0. И дойде финалът.

Лагер-сборове или лагер-школи по онова време не се уреждаха. И пред най-важните мачове играчите бяха у дома си. Двата часа преди срещите те се събираха на своето игрище, вземаха екипите си и се отправяха всичом за състезанията. Те нямаха и свои автобуси — редовното им транспортно средство беше трамваят. Само в изключителни случаи биваха ангажирани няколко таксиметрови автомобила... В деня на финала бях останал сам у дома — родителите ми бяха заминали някъде в провинцията. Отправих се да обядвам в една малка гостилиница в махалата. Там заварих неколцина от по-възрастните привърженици на „Ботев“. Заприказваха ме. Пожелаха успех на „Славия“ на финала. Поръчаха ми и един силен шприц, за да се чукнем в чест на по желаната победа. „Не е страшно — каза един. — Ти и без това няма да играеш днес. Един шприц е нищо!“ Но точно в този момент като по някакъв кинематографичен сценарий в гостилиничката нахълта единственият платен служител на славистите домакинът бай Колю.

— Круме, ставай! Остави чашата и тръгвай с мене!

Бях изненадан. Защо ли съм му? Та нали няма да играя.

— Тръгвай ти казвам! — редеше с пискливия си глас бай Колю. — Конгресът преди час разреши твоето преминаване. Ето, взех и състезателната ти карта...

Чашата остана ненапита на масата. Не платих и обяда си.

— Аз черпя! — извика гостилиничарят бай Драган. — Желаем ти сполука в мача!

Финалът с „Тича“ след няколко часа беше първият ми официален мач в „Славия“. Играхме добре. Победихме с 2:0. Първия гол отбелязах аз — с щурм, с тарански пробив, със силен удар.

По-късно и лявото крило Георги Сърмов се разписа във вратата на Сарайдаров. Привържениците на „Славия“ ликуваха. Това беше третата шампионска титла, която техният отбор печелеше. Радостта беше неописуема. Към славистките играчи бяха отправени толкова много поздравления — и по време на играта, и особено след завършването ѝ. Хората ни прегръщаха, целуваха ни. Много прегърдки получих и аз за това, че пръв съм пробил варненската врата, че така съм подсигурил победата. Най-много ми се радваше бай Колю домакинът.

— Добре, че те открих навреме в гостилиничката! — смееше се добродушно той. — Добре, че не беше изпил шприца! — и ме тупаше по рамото.

Добрият бай Колю Чапанов! Той и цялото му семейство отдоха доста години от своя живот на „Славия“. Работеха всеотдайно. Грижеха се за клубното имущество и го пазеха като свое. Само заради малката заплата ли? И бай Колю, и жена му, и дъщерята, и синът бяха враснали в живота на „Славия“, в тревогите и радостите на клуба. Бай Колю остана верен на любовта си към „Славия“ до преклонната си възраст. Тази любов завеща и на сина си — той и досега е един от най-редовните зрители на всички мачове на белите...

Футболното първенство у нас по онова време беше двустепенно. В първата му фаза отборите се състезаваха помежду си в своята спортна област. Първенците продължаваха по-нататък борбата за спечелването на титлата „държавен шампион“. Тази система страдаше от много слабости. Малко бяха на брой мачовете и играчите нямаха възможност да поддържат за по-дълго добра състезателна форма. Определянето на първенеца ставаше понякога и по пътя на случаите, зависеше много от това, кой срещу кого ще изправи жребият, как ще добере до финалната среща. А понятието „жребий“ винаги е било атакуемо, защото често пъти се поддава и на дирижиране. По системата за държавно първенство ние бяхме изостанали от почти всички европейски страни. На конференции и конгреси, редовно и в спортния печат се водеха дискусии за тръгване по нов, по-съвременен път. Настояваше се за въвеждане и у нас на „национална дивизия“. При нея, изтъкваха защитниците ѝ, вече не могат да действуват случаите. Отборите се поставят при еднакви за всички условия, няма да има привилегированни домакини — всеки ще играе веднъж на своя терен, другия път — като гост. Ще се засили и интересът, а това значи

и повече приходи в празните иначе каси на клубовете. А що се отнася до самите играчи (което бе не последен аргумент), те ще налязат в атмосферата на европейските си колеги, ще имат повече на брой и по-сериозни състезателни прояви, което не може да не се отрази и на напредъка им.

Така през есента на 1937 г. беше създадена първата в нашата футболна история „национална дивизия“. В нейния 10-членен състав влязоха: „Славия“, „Левски“, „Шипка“ и ФК13 от София; „Тича“ и „Владислав“ от Варна; „Ботев“ от Пловдив; „Левски“ от Русе; „Черноморец“ от Бургас и „Дражев“ от Ямбол. Мачовете се очакваха с интерес. Той бе далеч по-голям в провинцията. Всъщност много по-голяма полза от нововъведението извлякоха именно провинциалните центрове. Футболът там порасна значително. Той имаше вече възможност за по-чести, за редовни срещи със софийските отбори. Майсторството на местните състезатели се повиши. И не малко от тях започнаха да попадат в погледа на селекционерите за националния тим... Самото крайно класиране в първия шампионат на дивизията не беше никак случайно — на първите две места застанаха варненски отбори. Държавен първенец стана „Тича“, вицешампион — „Владислав“. Софийските отбори бяха: трети — „Шипка“, четвърти — ФК13, пети — „Славия“, седми — „Левски“.

Въвеждането на новата система за държавно първенство наложи по-задълбочени изводи след приключването на първата състезателна програма. Всеки отбор поoggdeda доста критично проявите си. И по-отрано се замисли за подготовката за новия сезон. Почти нямаше вече клуб без свой треньор — чужд или местен професионалист в тази област, или поне някой опитен и уважаван стар играч, отдал се с любов на футболна дейност. В „Славия“ например вече работеше австриецът Франц Кьолер. Преди години той беше идвал като вратар с тима си „Бригитенауер“ за мачове в София. Имаше известен треньорски опит. Беше и добър масовик. В работата с футболистите се опитваше да внесе увличащи новости. Играчите повярваха в познанията му, влагаха все по-голямо старание в подготовката. Кьолер използваше и личните си връзки за уреждане и на международни срещи. Мисля, че бе негова заслуга гостуването у нас през 1938 г. на известния виенски клуб „Рапид“ начело с най-популярния по онова време нападател в цяла Европа Биндер. Виенчани играха в София срещу „Славия“, а после и в Перник срещу „Кракра“. От софийския

мач хората от моето поколение са запомнили най-вече един фаул, изпълнен на около 40 метра от вратата. Без много да се засилва, Биндер изстреля като от оръдие топката и тя полетя със страхотна сила само на метър над земята и се заби в мрежата. Перничани се изплашиха не без основание и потърсиха подсиливане със славистите Райчо Богословов (вратар) и Тошко Байкушев (халф), както и с един от най-добрите ни нападатели по онова време Георги Пачеджиев, който играеше в АС23.

Проверки като тая с „Рапид“ помагаха твърде много за нашата подготовка. Полезно се оказа и гостуването ни на едноименника „Славия“ в Сараево (Югославия). Нашият клуб бе поканен за юбилейния турнир по случай 30-годишнината на сараевския клуб. Пътешествахме срещу градския сборен състав на Баня Лука. Завършихме наравно — 2:2. Това ни беше, така да се каже, тренировката за юбилейния турнир. В Сараево първо ни противопоставиха отбора „Черчелез“. Бяхме добре подгответи, отборът ни кажи-речи нямаше слаби постове и не само победихме с 3:1, но просто изумихме публиката с комбинативната си игра, с триковете на отделни играчи, с многото удари във вратата. Всъщност ние не изплашихме никого, а само настроихме юбилярите за решителния им мач с нас. А те бяха наистина силен отбор. Имаха в състава си и няколко много известни национални играчи начело със Загорац, централен защитник и капитан на отбора. Амбицията на домакините в този мач да излязат на всяка цена победители ни постави в много затруднено положение. Още повече, че местният рефер не съдействуваше прецизно за кавалерска игра и не случайно толериаше своите футболисти. И колкото повече играта се разгаряше, все по-ясно ни ставаше, че трудно ще се доберем до някакъв успех... Поне да не бяхме дали жертви. А жертви наистина имаше. И най-тежко пострадалият бях аз: от Сараево (финала загубихме с 1:4) се завърнах с гипсиран крак. И в продължение на пълни четири месеца излязох от състезателния строй...

В първата половина на първенството за 1938/1939 г. не участвувах в почти никакъв мач.

Борбата беше наистина напрегната. Тя се дирижираше главно от петте софийски отбора в състава на националната дивизия. Всеки от тях си беше направил уж добре сметката. Всеки се стремеше да вземе връх във вътрешното, в столичното съревнование, да има здрава база от него и успоредно с това да се пребори с пет-

членния блок на провинцията. Отборите извън столицата в никакъв случай не бяха за пренебрегване.

Още преди да приключи държавният шампионат, „Славия“ бе разрешила успешно първия, „софийския спор“. Тя бе постигнала пет победи над столичните си колеги — две над „Левски“, по една над АС23, ФК13 и „Шипка“, — беше се съгласила на едно реми и допусна само две загуби. А това означаваше в общия актив 11 точки и голово съотношение 14—12. С противниците от провинцията обаче картината не беше много успокоителна. Най- slab в това първенство бе бургаският „Черноморец“. От него славистите вписаха и при домакинство, и при гостуване две победи — 3:1 и 4:1. Но русенският „Левски“ беше ни огорчил през есента с 0:4. В неговия състав имаше опитни състезатели, които знаеха да вземат своето. Не мога да не си припомня играта на футболисти като Топоров и Новаков, като Дуков. Тук игра и софиянецът Борислав Габровски. И когато победихме русенци във втората среща в София с 3:0, отчетохме това като хубав успех...

Не по-малко ни затрудняваха мачовете с представителя на Пловдив „Спортклуб“. По това време той беше един интересен състав, много добре обигран. Силни единици бяха братята Карайаневи, Стефан Паунов, както и майсторът реализатор Христо Попов — пълничкият, набит но твърде бърз Ито. „Спортклуб“ достигна до финала на турнира за купата. Срещу този действително силен и корав партньор ние отстъпихме в Пловдив с 2:3, а на свой терен спечелихме само с 1:0.

Но най-трудни бяха срещите с варненци — не само за „Славия“, а за всички участници в държавното първенство. На първото игрище в „Колодрума“, което всички наричаха „коритото“, малко от гостуващите отбори се поздравяваха с успех. Теренът не се различаваше много от състезателните полета в другите градове. Но може би беше малко по-тесен. А варненци бяха свикнали с него и използваха това като свое сериозно преимущество. Не потръгна и на „Славия“ в това първенство там — бяхме загубили и от „Тича“ с 0:1, и от „Владислав“ с 0:3 (този резултат е вписан в таблицата като „служебен“, защото мачът не завърши съвсем редовно). Традиционната сила на варненския футбол от самото начало на футболните първенства у нас се поддържаше от добрите играчи и отбори в черноморския град. „Тича“ беше спечелила предишния шампионат и отново се стремеше към него с играчи, които биха правили чест и на софийските отбори. Твърде много изпъкваха вратарите Сарайдаров и Калдеринов, бековете Оник Харипян и Гарабедов, халфът Пейчо Кожу-

харов, нападателите Розов, Вили Петков, Илия Дончев, Радев. А „Владислав“ старателно поддържаше и един свой, типично варненски начин на игра — с бързи набези по крилата, с „дурхове“. В крайната защита почти на всеки мач блестеше двойката Стоян Орманджиев — Иван Моканов. В нея младостта на единия се съчетаваше с по-богатия опит на другия. И не бе случайно, че и двамата бяха постоянно в погледа на селекционера за националния отбор. Пред себе си те имаха един сърцат, волеви и добър организатор — централния защитник Джон, както го знаеха футболистите в цялата страна. Между силните варненски нападатели изпъкваше дясното крило Боранов — опасен за всички с бързината и с ударите си във вратата. В пролетните изпитания по програмата „Владислав“ се представяше най-успешно между всички.

Първенството вече завършваше. След победата на славистите над „Тича“ с 2:0 във втория, в софийския двубой споровете за шампионската титла не само че не се изясниха, а се заплетоха още повече. Предстоеше последната среща по програмата „Славия“ — „Владислав“ и тя се бе превърнала в истински финал. До този момент временното класиране в целото се бе оформило така:

„Владислав“	17	9	4	4	22	26—14
„Тича“	18	9	4	5	22	15—20
„Славия“	17	10	1	6	21	29—25

Игрище „Славия“ приличаше на мравуняк — толкова много хора бяха изпълнили старата дъсчена трибуна и другите сектори за зрители. А на терена се беше развирила истинска битка. Много работа имаха вратарите, за да спасяват силни удари, много усилия полагаха всички играчи по всички зони на игрището, за да се борят за топката, да я отнемат, да се включват в нападателни акции. Времето напредваше. А резултатът бе все 0:0. Така ли ще завърши мачът? Нима варненци наистина ще вземат своето? И ще го вземат под носа ни, на нашето игрище?

Сега не мога да кажа в коя точно минута настъпи развръзката. В полза на „Славия“ бе отсъден фаул. Явното нарушение бе направено на около 25 метра от вратата. Варненските играчи се скучиха около рефера. Всеки се опитваше да му обяснява и да го убеждава, че няма никакво нарушение. Или може би печелеха време. Все пак те започнаха да се отдръпват от „местопрестъплението“ и построиха стена — нещо, което все още не се практикуваше на наши терени.

Слависткият капитан Мими Байкушев влезе в ролята си и в

този момент. Погледна ме, намигна ми и ме побутна. Чух го как спокойно, дори развеселено отсече:

— Хайде, Круме!

В такъв момент определеният да изпълни удара знае какво трябва да направи. Знае, че в никакъв случай не бива да пропусне да уцели вратата и да я простира. Веднъж ли сме тренирали такива удари? Но не крия — беше ме обхванала и несигурност. Глождеха ме по-скоро последствията. Ами ако...

Понаместих топката и уж небрежно огледах стената. Стори ми се, че е доста плътна. „И все пак — помислих си — там, наляво, като че ли има някаква пролука. Само да успея да я уцеля.“ Направих няколко крачки назад, засилих се, замахнах. Останалото почувствувах от мощнния радостен вик на публиката, от прегръдките на играчите в бяло. Ударът ми наистина провял топката през процепа на стената, тя близнала нечие тяло, променила малко първоначалната си посока, излягала вратаря, и...

Мрежата на варненци най-сетне бе пробита! Постигнахме победата! Задържахме я до края на мача! Грабнахме отново държавното първенство.

„Славия“ триумфираше отново като шампион!

ЖЕЛЕЗНИЧАРИТЕ ИЗВЪРШИХА ПОДВИЗИ

Вече бях преживял смяната на една клубна фланелка с друга. Може би бях забравил и неприятностите в махалата от преминаването в „Славия“. И като че ли нямах основание да съжалявам. Мечтите на младия играч да навлезе в големия футбол се бяха осъществили. В отбора на белите се утвърдих като добър, като забелязвах вече състезател. Бях включен и в националния състав, участвувах в негови мачове и у нас, и в чужбина. В първенството на страната два пъти моят отбор стана държавен шампион. Всичко във футболната ми кариера вървеше гладко.

Но второто спечелване на шампионската титла от „Славия“ в 1939 г. съвпадна с едно друго събитие: в състава на националната дивизия придоби заслужено право да се бори и отборът на ЖСК София. А аз не бях само футболист — по професия бях железнничар твърде отдавна. След детските години във „Френското“ и в кварталното училище, след юношеските в Трета гимназия животът ме насочи по-нататък, към ранна професионална ориентация. И както бе обикновено по онова време, поех пътя на баща си, постъпих като ученик шлосер в софийската ЖП работилница. И от 1934 г. баща ми бай Миле Алексиев, както му викаха, идваше всяка сутрин на работа вече не сам, а водеше и мене. Неговите другари, които го уважаваха за дългогодишната му работническа биография, за участието му в голямата железнничарска стачка в 1919 г., за умението, с което се справяше в работата си като специалист бояджия и групов майстор, може би му и завиждаха, че отрано си подготвя своя собствена смяна. Аз също бях обграден с вниманието и любовта на многохиляден работнически колектив. Още повече, че се проявявах и като спортист. Това, че играех отначало в „Ботев“,

а после в „Славия“, не променяше отношението им. И двата клуба бяха къде-къде по-силни от ЖСК, а щом си включен в техния първи състав, значи, там трябва да се проявяваш. Така разсъждаваха хората. Но ето, футболистите на ЖСК се наредиха до най-силните, станаха членове на националната дивизия. Вече никой няма право да стои на страна, сега всички трябва да помогат за доброто представяне на ЖСК!

Така изникна въпросът за моето преминаване в железничарския клуб. Повдигнаха го самите работници. И го поставили най-първо пред баща ми. Изпратили при него парламентър — бай Стефан Чумпалов, който също беше на работа в железниците и тренираше отбора на ЖСК. Двамата бяха приятели и можеха да си говорят открыто.

— Виж какво, бай Миле — започнал с картечния си говор Чумпала. — Ще трябва да поговориш със сина си. Крум е добро момче, слуша те.

— Неудобно ми е, Стефане — опъвал се баща ми. — Какво разбирам аз от спорт, та да го увещавам.

— Разбираш, разбираш — не се предавал Чумпала. — Само ти можеш да свършиш тази работа. Крум трябва сам да пожелае да премине в нашия клуб.

— А удобно ли е точно сега да напусне „Славия“, когато отново станаха първенци? — вмъкнал дипломатично баща ми. — Почтено ли е да се постъпи така?

Тогава бай Стефан кипнал:

— А почтено ли е аз, Стефан Чумпалов, основател на „Славия“, играл в първия му състав повече от 20 години, създаден и отрасъл в „Славия“, да настоявам? Какво непочтено има тук?

— Все пак... — продължавал да упорствува баща ми.

— Приказвай, приказвай с Крум! „Славия“ ще може без него. А ЖСК сега събира силите си. Ето, това е положението...

Аз наистина се позамислих, когато баща ми ми предаде разговора си с Чумпалов. Вътрешно давах изцяло правото на ЖСК — така беше, клубът трябваше да събере силите си. Но въпреки всичко не можех да взема инициативата. Борех се със себе си. Годините, прекарани в „Славия“, бяха за мене една голяма школа. Със славистите ме свързват толкова хубави спомени! Това беше от едната страна на везните. А на другата страна беше застъпничеството на баща ми. Мога ли да откажа на него?

Добре беше, че ръководствата на ЖСК и „Славия“ се разбраха помежду си. Славистите оцениха железничарската нужда. Изда-

доха ми официално разрешение. Разделихме се приятелски. Дори ми изказаха благодарност за моето успешно участие в продължение на четири години в първия отбор на белите.

ЖСК!

Това е едно от славните имена в историята на българския футбол, на спорта ни изобщо. Първият железничарски спортен клуб у нас, първата работническа спортна организация, изградена на професионален принцип, се появява в 1929 година. Създават я група ентузиасти от бившата ЖП работилница, сегашния ЖП завод „Георги Димитров“. В здравата прогресивна среда на клуба неговите ръководители привличат бързо доста млади работници, които са поклонници на спорта. Едни посвещават част от свободното си време на атлетически занимания, други — на волейбол. Оформя се доста дейна туристическа група, която не пропуска неделен ден за масови излети из Витоша и в Стара планина. Но с най-голям интерес се посрещат тренировките на футболистите, които са включени в софийското първенство. В главната ЖП работилница по онова време имаше доста добри футболисти. Там бе шлосерът Стойо Недялков, спечелил със „Спортклуб“ държавното първенство, там бе колегата му Димитър Маринов (Мичо), състезател на „Ботев“, там бяха стругарят Стилиян Ангелов и електроженинът Георги Манолов — и двамата основни играчи на „Свобода“. Ако тези млади работници бяха направили един свой сборен състав, той би бил къде-къде по-силен от този на ЖСК. Но те все още не можеха да се откъснат от клубовете си.

През есента на 1935 г. в ЖСК се почувствува и организационен, и спортен подем. Членовете му се увеличиха. Подготовката за новия футболен сезон започна с ентузиазъм. Известните играчи от други клубове започнаха един по един да се включват в железничарския състав. И го подсилиха изведнъж. Пръв даде пример бате Стойо. Последваха го и други. Заедно със старите железничари футболисти Славейко Виденов, един наистина талантлив, смел вратар, Тодор Станчев, Илия Модев и други отборът започна да се оформя като много надежден. Качествата му проличаха още в първия мач от новото първенство срещу сърдения иначе „Фортуна“. Постигната бе победа с 8:0. После се заредиха успехи с 3:0, 5:0, 6:0, 4:0. Все на нула! Така ЖСК финишира в първенството на третата дивизия без нито една загубена или равна среща и най-важното — без да допусне гол във вратата си.

Своя рекорд на непобеден отбор ЖСК запази и в мачовете на

втората дивизия през сезона 1936/1937 година. Там трудностите бяха по-големи, силата на противниците — по-ярка. Но споеният вече футболен колектив на железничарите преодоляваше всичко. Той не се стряскаше от никакви трудности. Беше достатъчно амбициран да върви все по-нагоре, побеждаваше непрекъснато. Мачовете му се посещаваха вече от многобройна публика. Тя не оставаше равнодушна пред играта на ЖСК. Накрая отборът застана начело в класирането, зае първото място отново без загубен мач и без да допусне гол в собствената си врата!

Случайното ли беше това?

Футболистите на ЖСК само доказваха каква сила може да бъде един сплотен отбор, който е решил да се бори на терена за честта на своя клуб, на многохилядния железничарски работнически колектив! Успехите на футболистите импулсираха състезателите и по други спортиве.

По това време клубът уреди и първото си гостуване в чужбина. Беше поканен в Белград. Мачът му на игрището в Земун се състоя на електрическо осветление. Това е може би първият мач на български футболисти на осветление. Докато играчите свикнат с новата обстановка, бяха получили през първото полувреме четири гола в собствената си врата. Но след почивката те бяха вече не само равностойни, но и превишаваха. Срещата завърши наравно.

В сезона 1937/1938 г. ЖСК трябваше да се задоволи с второто място в първата софийска дивизия. За следващото първенство отборът беше получил вече ценно подкрепление. Влязоха в неговия състав играчи, които здраво свързаха имената си с бъдещите успехи на клуба: Асен Чавдаров, Георги Въжаров, Васил Спиринов, Златко Тодоров, Асен Милушев, Стефан Драганов, Александър Драндаров, Миро Павлов, Спас Георгиев. Мачовете на ЖСК в първата софийска група ставаха все по-привлекателни за приятелите на спорта. Железничарският отбор беше доказал, че и в целния състав на столичния футбол е най-малкото равностоен на най-силните. Не, той не се задоволяваше да бъде само равен на тях. Той си беше поставил друга, по-висока, много благородна в спорта задача — да бъде над тях, да се класира пред тях, да докаже, че не случайно бе в две първенства най-долу „отбор без грешка“, да потвърди и тук, в първата софийска група, че може да стане неин водач. Усилията на играчи и деятели дадоха своето — отборът на ЖСК стана краен победител в членната дивизия. Той спечели и квалификационната борба за влизане в елитната дивизия.

ЖСК дебютира в държавното първенство за 1939/1940 г. с един голям успех. Първото му изпитание по програмата на националната дивизия беше във Варна срещу „Тича“. Аз не можах да се включа в състава, защото все още лекувах контузията на крака си. През тая есен изобщо не бях много редовен участник в отбора. Но пътувах с другарите си на мачовете в провинцията. Спомням си, двубоят на „Колодрума“ се очакваше с голям интерес. Не само защото започваше ново първенство, а и поради това, че железничарският отбор беше нашумял с успехите си по това време. Варненци не можаха да зарадват своите многобройни привърженици. Ние отрано взехме диригентската роля на терена, притъпихме устрема на домакините, започнахме да застрашаваме вратата им. Така отбелязахме един гол. И въпреки усилията на „Тича“ поне да изравни, това не ѝ се удаде. Нашият отбор имаше такова самочувствие, че постигнеше ли веднъж гол, трудно позволяващо на своя противник да изравни. Победата с 1:0 бе една от малкото за гостували във Варна отбори.

По-късно се наложихме във Варна пак с 1:0 и над другия представител на черноморската красавица — „Владислав“. От гостуванията по програмата имахме неприятен спомен от мача в Пловдив — загубихме от „Спортклуб“ с 1:3. Съставът на националната дивизия в този сезон бе пак от 10 отбора. Шест от тях бяха софийски (ЖСК, „Левски“, „Славия“, АС23, ФК13 и „Шипка“) и четири провинциални („Тича“ и „Владислав“ от Варна, „Спортклуб“ от Пловдив и „Левски“ от Русе). От това припомняне личи, че споровете за крайното класиране се решаваха в значителна степен от мачовете между столичните отбори. Голямата битка за шампионската титла се водеше отрано между ЖСК, „Левски“ и „Славия“.

Спомням си възловия мач с „Левски“. По-точно, спомням си последните седем минути. Сините бяха повели с 1:0. Многобройните им привърженици ликуваха. И с право — една тяхна победа означаваше сериозно разчистване на пътя към върха. В главната трибуна — разказваха ни след мача — шегобийци запитали нашия подпредседател:

- Извинявайте, какъв е резултатът?
- Мисля, че е 1:0, но...
- Значи 1:0 казвате?
- Да, но мачът още не е завършил...

Как другояче да им отговори? Всъщност той е бил напълно прав, защото до края на двубоя оставаха още седем минути. В тези именно седем минути ние обърнахме и мача, и резултата, макар

че бяхме останали на терена с десет души. Стойо Недялков беше тежко контузен, трябаше да напусне играта, дори беше отведен в болница. Смени тогава нямаше и ние продължихме битката със сериозно осакатен състав. Но принудителното отствие на бате Стойо като че ли повиши още повече духа ни, засили чувството за дълг и отговорност. Бяхме станали неудържими. Ние нападахме, сините се бранеха отчаяно. И тогава съвсем изненадващо Гошето Манолов отправи един неочекван удар от около 15 метра. Топката спря в мрежата. Изравнихме. Това беше студен душ за разпалените запалянковци на нашия противник. Последва удар от центъра, ние просто грабнахме топката, тя попадна у бързия Асен Милушев (Комара, както бе популярен дребничкият наш нападател), той финтира умело опитния Борис Габровски и от доста малък ъгъл изпрати топката отново във вратата на „Левски“. Резултатът наистина се обърна, стана 2:1 за нас. И когато и противниците ни, и поддръжниците им в трибуните просто се чудеха как всъщност стана всичко това, на мене ми се удаде възможност да предизвикам още един студен душ (а той беше вече може би и леден) за всички — постигнах нов, трети гол с ефектен силен удар. Това беше краят на двубоя, краят на онези седем последни и драматични минути. Спечелихме с 3:1. Тогава именно нашият подпредседател потърси с поглед въпросните шегобийци в главната трибуна, за да ги попита дали знаят какъв е крайният резултат от мача.

Но от тях нямало и следа!

Многобройните приятели на ЖСК ликоваха. Най-много се радвахме, разбира се, ние, играчите. Да изтръгнем победа от та-
къв силен партньор в първенството като „Левски“, при това, когато той е смятал, че си я е осигурил вече, беше наистина голям успех. Постигнатото 3:1 всъщност разчисти в значителна степен нашия път към върха. Ние трябаше да направим още няколко упорити крачки напред, за да достигнем целото, да застанем здраво там. Оставаха ни само три мача. Трябаше да се мобилизираме още повече, да напрегнем сили, да наберем нужните точки и да триумфираме. Можехме ли да постигнем това?

Може би е нужно да върнем лентата на спомените, да се пренесем много години назад, в атмосферата от онова минало.

По условия за спортуване и подготовка ЖСК не се различаваше много от втородивизионните клубове и значително отстъпваше на големите отбори от така наречения „център“. Всички

състезатели от футболния отбор на ЖСК работеха, както и всички спортуващи в клуба. Имахме все пак едно улеснение — футболистите бяха последователно преведени на общо работно място в техническата служба и работилницата. Това ни даваше възможност поне два пъти седмично да напускаме следобед по-рано работа и вкупом се отправяхме на нашето игрище — там, където сега е ТЕЦ-ът. Лятно време теренът се напукваше, появяваха се на много места ями и се налагаше сами да грабваме кирки и лопати, да ги запълваме, за да избегнем опасността да нараняваме краката си. Съближахме се в един стар вагон. Той беше специално приспособен за нуждите ни. Там беше и нашето домакинство. За екипите и топките сам се беше нагърбил да отговаря един запален железничарски привърженик. Казваше се бай Колъо — така го знаеха всички. Колко благодарни бяха играчите за неговото старание, за любовта, с която вършеше своята работа. Той беше винаги „ажур“: екипите подредени, топката — напомпана. Не мислете, че бъркам, нямахме много топки като сега, а само една. Оставаше само да я грабнем и да тренираме. Но треньорът бай Стефан Чумпалов не ни позволяваше да се нахвърлим веднага на топката. Научната постановка на методиката в спортната тренировка още не беше навлязла у нас, но самата практика на старите играчи треньори беше установила едно „традиционнно“ от тяхна страна изискване — първо да направим две-три обиколки на игрището. Опитът ни беше убедил, че като потичаме „малко“ (а това „малко“ в разгара на сезона достигаше и до седем-осем обиколки или до един не съвсем малък крос), преди да заиграем с топката, ни беше някак по-леко. Подгванията ставаха по-точни, ударите — по-силни. Да не говорим за това, че просто бяхме напомпани с въздух в гърдите. Накрая всичко завършващо с неизменната игра на две врати. Понякога канехме и „спаринг-партньори“, обикновено по-слаби отбори от съседните квартали. В тези учебни игри изprobвахме лични трикове и комбинации между отделни звена. Треньорът предварително мислеше по тях, обясняваше ни ги и ние трябаше да ги осъществяваме в хода на играта.

Треньорът ни Чумпалов беше строг в изискванията и доста често се намесваше с пискливия си глас да ни поправя. А понякога използваше и едно синджирче, което неизменно въртеше в ръката си. Той ставаше шеговит накрая, когато най-гладните за топка оставаха на терена и след игрите. Едни биеха дузпи, като това бе свързано винаги с някакво обзalагане с вратарите, други тренираха по-далечни наказателни удари, за да постигнат сила и точност при изстреляването на топката, трети пък си урежда-

ха състезания в надбягване от единия до другия край на терена... „После — може би ще попитате — се поизкъпвахте добре, нали?“ Как ни се искаше наистина след такива тренировки да застанем под душовете, да се обливаме с топла вода, да се отморяваме. Искаше ни се, но нямаше къде. Така, както бяхме изпотени и достатъчно опушени от дима на минаващите наблизо локомотиви, се отправяхме на стотина метра встрани и просто се боричкахме помежду си, за да се измием надвe-натри на една чешма. Това беше „банята ни“. Но във вагона съблекалня винаги ни очакваше по един топъл чай.

Оттук тръгвахме за мачовете ни на различните софийски игрища. Имахме свое превозно средство. Беше ни предоставена една товарна ксла „Круп“ без чергило. Как успявахме да се наблюскаме всички в нея, и досега не ми е ясно! Още повече, че винаги трябваше да качим и по няколко малчугани, които по такъв начин си осигуряваха влизането в игрището. Шофьорът ни Денчо Карлов не признаваше никакви предписания за движение — той взимаше и завоите с пълна бързина. Може би, за да разберат всички, че вози не кой да е, а железнничарите футболисти! За гостуванията ни в провинцията бяхме по-добре поставени от колегите ни в другите отбори. Винаги ползувахме един вагон и в него вечер се настанивахме по двама души в купе, изтягахме се на седалките и пътуването прекарвахме в сън. Така в деня на мача във Варна, да речем, пристигахме сравнително отпочинали, изигравахме следобед срещата си и същата нощ прекосявахме обратния път до София. Така всеки наряд по състезателната ни програма в провинцията ни отльчваше от работа само за един ден. Времето и отсъствията пестяхме с ношните пътувания.

Трудни бяха условията за подготовка. Преодолявахме ги с ентусиазма на целия сплотен колектив в отбора. Само веднъж сметнахме, че трябва да се направи нещо повече, за да изведем на победен край разгорялата се борба за шампионската титла. Това беше непосредствено след мача с „Левски“ — тогава, когато финалният ни успех беше започнал да се откроява вече. Решихме да потърсим по-голямо съдействие от ръководството на клуба, по-специално от неговия председател инж. Калянджиев, който беше началник на техническата служба и работилницата при отдел „Поддържане на железнниците“. Поискахме среща с него. Отборът бе изпратил една петчленна делегация — Славейко Виденов, Георги Манолов, Стойо Недялков, Стилиян Ангелов и моя милост.

Поставихме му открыто въпроса за уреждането на един по-продължителен лагер-сбор, за да можем по-успешно да се преборим в оставащите ни три битки в шампионата.

— Това ли искате? — запита ни началникът.

— Само това.

— Не е ли много?

Гледаме го — усмихна се. После се засмя. Значи, шегува се.

— Ако вие уредите това, ние ще се отсрамим на терена.

— Добре, добре! Бъдете спокойни!

Така футболистите на ЖСК бяха настанини в детската железничарска почивна станция при Драгалевския манастир. Okaza се, че тамошният отец Йоан е запален наш привърженик, и това се почувствува при уреждането на школата. Отначало обаче сами се грижехме за пригответянето на храната, за снабдяването с продукти. Давахме наряд. След седмица имахме вече добра уредба. Членът на футолната секция Цветан Раденков беше командирован при нас като „завеждащ прехраната“. Инспекторът от службата „Социални грижи и физическо възпитание“ при Министерството на железнниците, старият спортен деятел бай Иван Качев също бе командирован да подсили работата на треньора по общата и специалната ни физическа подготовка. Бяхме освободени от работа, осигурени ни бяха добри условия за напрегнати тренировки, но и за отмора в планинска местност. Храната, която за футболистите винаги е била проблем, беше съобразена с нуждите ни.

Чести гости в лагер-школата ни бяха членове на клубното ръководство.

— Ще ни се опрат ли предстоящите противници? — питаха нетърпеливо те.

— Бъдете спокойни! — отвръщаше от името на всички капитанът ни Стойо Недялков.

И започнахме да „слизаме“ от Драгалевския манастир до игрищата в София само за да свършим своето. Най-първо победихме „Шипка“ — спечелихме мача с 2:0. Срещата с АС23 премина по-драматично. Имаше, струва ми се, изравняване на резултата два пъти. Но стъпихме на педали, както се казва, и постигнахме победа с 3:2. Записахме още един много ценен успех в таблицата на шампионата. Журналистите вече ни виждаха като първенци на националната дивизия, като носители на шампионската титла. Защото в последното изпитание с ФК13 ни задоволяваше вече и равен резултат.

Срещата ни с ФК13 премина доста трагично за нас. Наистина ние поведохме в резултата. Към средата на първото полувреме

вратарят ни Костадин Костов (Пунтето) спаси с плонж до левия дирек един много силен удар на противников състазател и задържа топката с ръката си. Публиката беше възхитена и му изръкопляска. Ние, железничарските футболисти, си отдъхнахме облекчено, доволни, че вратарят ни се намеси така успешно. Но в момента, когато се обръщаше и се изправяше, прехвърляйки топката от едната в другата си ръка, той я изпусна и тя влетя в мрежата му. Бяхме попарени! Такъв нещастен гол отборът ни не заслужаваше. Още по-малко го заслужаваше вратарят ни.

Но една беда никога не идва сама. Пунтето бе толкова изнервен от станалото, че в следващите си прояви просто се престараваше. Намесваше се рисковано, не мислеше за себе си. Искаше на всяка цена да изкупи неволната си грешка. При едно такова стълкновение с противниковия централен нападател Димитър Николаев той бе тежко контузен и трябваше да напусне терена. Отборът трябваше да продължи не само с играч по-малко, но без изпълнител на един по-специализиран пост. На вратата застана бекът Маринов (Мичо). Все пак нещата малко се пооправиха — в края на полуувремето постигнахме нов гол. Поведохме с 2:1. Този резултат ние се посторахме да задържим и успяхме да сторим това до 75-ата минута на мача. Тогава срещу нас бе отсъдена дузпа. Срещу нашия произведен от неволята вратар застана Николаев. Той бе опитен футболист. Бе израснал в „Лозенец“. Изпъкна с напористата си игра, премина в „Левски“ — Русе и там бе остигнат от отбора. Имаше свой демарж, дриблиращ майсторски с топката, пробиваше и най-състената отбрана със слаломни движения. Притежаваше и доста остръ, силен и изненадващ удар. Дузпите му правеха вратарите немощни. Така постъпи и в този случай. Резултатът бе изравнен — 2:2.

Мачът завърши с поделена победа.

Нервите, които ни бяха обхванали по време на състезанието поради неблагополучията в него, изведнъж изчезнаха, изпариха се. Обзеха ни въодушевлението и радостта на многобройната публика, която поздравяваше крайната ни победа в първенството. ЖСК бе станал вече първенец! „Новакът“ в националната дивизия не се поколеба да изненада най-силните претенденти, да се преобри достойно с тях, да ги изпревари накрая в класирането, да спечели шампионската титла!

1. ЖСК	10	3	5	23	31—27
2. „Левски“	9	4	5	22	29—18
3. „Славия“	9	4	5	22	30—20

Славата на новия шампион на страната извоюваха Славейко Виденов, Костадин Костов, Стилиян Ангелов, Димитър Маринов, Стойо Недялков, Александър Драндаров, Стефан Драганов, Спас Георгиев, Асен Милушев, Златко Тодоров, Крум Милев, Георги Манолов, Васил Спиридовон, Йордан Кръстев, Любомир Хранев, Богдан Ботев.

В своята десетгодишна история клубът на железничарите бе записал много успехи. За победоносното му преминаване от трета дивизия във втора, от втора — в първа и оттам — в националната се бе коментирало толкова оживено навсякъде. А сега само с единогодишен престой в елитната национална група ЖСК се изкачи най-високо, над всички, пред всички. Такъв подвиг не бе правил досега никой у нас!

Железничарите от цялата страна ни заливаха с приветствия. А как ни посрещнаха след успеха служителите в техническата служба и работилница и в главната ЖП работилница, където се числяха всичките футболисти!

В целия гаров район дни наред се носеше възторжено едно име — ЖСК!

В отбора на ЖСК и през 1943 г. нямаше особени промени — основното ядро беше старото. Ново беше това, че ние се бяхме вече „сдобили“ с нов треньор, при това чужденец. Изразът „сдобили“ в никакъв случай не е погрешен. Когато през 1942 г. гостувахме в Скопие за мача ни с „Македония“, имахме и един разговор „по душа“ с треньора на този отбор Илияс Шпиц. Неговата оценка за нашия отбор беше доста добра. Остана изненадан, че по това време подготовката на футболистите ни не се води от треньор, и ни препоръча своя приятел, австро-германец Макс Амес. Той не скри пред нас, че Амес живееше по това време нелегално, защото бе търсен от хитлеристкото разузнаване. А на следния ден вече разговаряхме и със самия Макс Амес. . . Играчите и водачът на отбора се запалиха — защо пък да не го доведем в София?! А неговото прехвърляне не беше никак лесно. Как ще пътува с групата ни за София белязан човек, който е преследван от германските власти? Но за Стойо Недялков и Стилиян Ангелов, поддържани от целия отбор, не съществуваха невъзможни неща. Те двамата просто поставиха „пред свършен факт“ контрольора Влахов. Извикаха го в коридора, казаха му цялата истина, но за всеки случай бяха отворили вратата на вагона и го предупредиха:

— Работата е проста. Ако не се съгласиш „да не го забележиш“ между нас, ще изхвъръкнеш от влак!

Така Макс Амес беше прехвърлен в София.

В тежките години на войната нашите железнничари имаха не един и два случая, когато открито манифестираха своите прогресивни разбириания, когато залагаха и живота си, за да подкрепят активно народната борба за свобода. В дребния на пръв поглед случай с Амес спортистите железнничари не останаха по-назад. Най-първо ЖСК гарантира в продължение на повече от две години живота на този човек. Клубният касиер Белалов, служител в Министерството на железнниците, му отстъпи безплатно стая в своето жилище непосредствено до Майчин дом. Без да бъде официално регистриран някъде, Амес получаваше и добро възнаграждение за своята треньорска работа. Как бе уреждано това, никой не искаше да се интересува. Очевидно клубното ръководство начело с Обрешков бе открило някакъв „канал“ по-нагоре, който поне не раздухващеша нещата. И Макс Амес, обкръжен от такава дружелюбна среда, макар че по това време на измъчения му гръб се бяха натрупали поне петдесет години, се отплащаше в работата си с похвално старание и прилежност. Играчите го уважаваха като свой баща. Никой не го оставяше самoten във вечерите след тренировките ни. А в неделните и празничните дни той бе желан гост от много железнничарски семейства.

През лятото на 1942 г. в разгара на войната ЖСК бе поканен на един турнир в Братислава. Знаехме, че един от мачовете ни там, решителен за спечелване на турнирната купа, ще бъде срещу едноименния местен клуб, който даваше не малко играчи за националния състав на Словакия. Затова отборът ни бе подсилен с няколко футболисти от други софийски клубове. Приготовленията по заминаването на отбора не бяха трудни: за пътуването с влак през Югославия ни бе отпуснат нашият вагон, вагонът на ЖСК, осигурена ни бе храна, направихме и една-две тренировки на подсиления отбор. Очаквахме само груповия паспорт. Само с него, мислехме си, могат да изникнат някакви мъчнотии, защото в групата трябваше да фигурира и... нелегалният Макс Амес... Аз и досега не зная под какво измислено име пътува той с нас. Но всички знаехме, че той трябва да пътува с нас! Защото маршрутът предвиждаше няколко часов престой в Белград, а това осигуряваше на „Чика Макс“ възможност да се срещне там с жена си, с близките си... Случаят е описан в нашия печат и аз не ще се спирам на него подробно. Ще припомня само, че ние, играчите, се радвахме на очакващото ни рисковано преживяване.

Радвахме се, защото щяхме да докажем на своя треньор нашата любов и привързаност. Щяхме да му помогнем човешки, щяхме да го зарадваме още веднъж. Спомням си, че със Стойо и със Симо Костов придружихме Амес до една уговорена квартира, че пренесохме там цял куфар с храна, че останахме в продължение на два часа да патрулираме долу на улицата. А през това време останалите играчи (и водачът на групата ни Обрешков) бяха предали не без риск други два чуваха с хляб на родственика на Амес, известния в миналото международен футболен съдия Йован Ружич. Трогнат от тази благородна постъпка, той дори не успял да благодари и се разплакал като дете.

„Операцията Макс Амес“ бе изпълнена успешно в Белград. Когато влакът ни понесе по пътя по-нататък, всички чувствувахме облекчение. И силна вътрешна радост! Тя бе още по-силна на връщане, защото успяхме да доведем Макс Амес отново в София... Иска ми се тук да отворя една малка скоба около личността на Макс Амес. Неговите познания във футбола бяха оценени и от някои ръководители в съществуващия по онова време Български футболен съюз. И когато през лятото на 1942 г. националният отбор бе събран на лагер-школа за мач с отбора на Германия, подготовката на нашите играчи бе поверена на Никола Калканджиев, на Любомир Ангелов (Старото) и на... преследвания от германците Макс Амес. Това бе своеобразно предизвикателство! Макс Амес имаше наистина късмет, защото бе прикриван от много обичащи го хора. След края на войната той се върна в Белград. Там му бе поверена организацията на градския транспорт. В състава на една делегация той посети нашата страна. После, когато наши спортисти гостуваха в Белград, винаги изпитваха радост да се срещнат с Макс Амес, да гостуват на семейството му. А той продължаваше да благодари на всички ни за проявените към него грижи, за това, че животът му бе запазен в прогресивната среда на българския спорт...

В Братислава трябваше да играем най-напред с един малко известен ни противник, който носеше името „ФК Зволен“. И макар да срещнахме на тревистия терен доста брутална на моменти игра, която извади от строя вратаря ни Костов, завършихме ма-ча наравно, 5:5 — с десет гола в двете врати. Във финалния двубой на следващия ден срещу „Братислава“ на вратата ни застана дошлият като гост в групата Славейко Виденов. Той беше се отказал вече от активно състезателно спортуване, бе заменил футбола с риболов и лов, но като видя, че няма кой да играе, сам предложи услугите си. Това не можеше да не повлияе на духа на целия

отбор. И ние спечелихме мача — победихме с 2:1. Станахме носители на една голяма купа. ЖСК обогати своите успехи на футболния терен и с едно ценно международно признание.

Многогодишната упорита, непрестанна борба, вдъхновявана и направлявана от словото и делото на родната комунистическа партия, прerasна през военните години в открита въоръжена съпротива. Разрасна се мощно партизанско движение, пред което в крайна сметка се оказа безсилна продажната власт на фашистите. В борбата против фашизма и капитализма се вля и голяма част от младежта. Издържаха с чест своя изпит и много спортисти. Те доказаха, че едно масово народно движение, каквото беше спортът, не може да стои настрана от класовата борба и борбата на народа за свобода и независимост.

Народната победа на Девети септември 1944 г. откри широк път за дейността и на спортните организации. Общ ентузиазъм бе обхванал всички навсякъде из цялата страна. Той контрастираше със затишието в дългите предишни месеци. Първенството беше нередовно. То и не завърши. По това време футболният отбор на ЖСК бе почти прекратил своята редовна подготовка и се задоволяваше само с приятелски гостувания в провинцията. Там спортният живот бе сравнително по-оживен. Евакуацията на много столичани бе позасилила в много градове местните футболни отбори. Те търсеха мачове, канеха партньори. И между тях ЖСК бе винаги предпочитан.

В новата 1945 г. и футболът навлезе в шампионатното си русло. От пролетта започнаха местните мачове. Те трябаше да определят представителите за финалната борба. На столицата бяха представени три места. В тройката се включи и отборът на железничарите, който вече се състезаваше под промененото име „Локомотив“. Съставът от предишните години бе запазен в основното му ядро. Симо Костов, Стойо Недялков, Стилиян Ангелов, Асен Милушев, Георги Манолов и моя милост бяхме триумфирали вече като първенци. Към нас се бяха присъединили премиалият от варненския „Владислав“ Стоян Орманджиев, както и израсналите в клуба Лазар Христов, Пеньо Серафимов, Никола Делев, Борис Каменов и други млади надеждни футболисти.

Трите софийски отбора бяха освободени от предварителния кръг за пресяване — там конкуренцията бе по-слаба. В осминафина лите столичани излязоха победители: „Левски“ отстрани „Ботев“ от Станке Димитров с 2:1, със същия резултат и „Спортист“ по-

беди „Бенковски“ от Видин, а нашият „Локомотив“ постигна срещу „ЖСК-Ботев“ от Плевен 4:1. В четвъртфиналния кръг ние гостувахме на пловдивския „Ботев“ и спечелихме с 2:0. А в София „Спортист“ елиминира „Левски“ с 2:1. Ние бяхме наказани от жребия да играем и на полуфинала на чужд терен — срещу „СП45“ в Пловдив. Там след две продължения постигнахме минимална победа с 1:0. „Спортист“ спечели в София срещу варненския „Спартак“ с 3:2. И така на финала се изправяха два софийски отбора.

Иска ми се да кажа тук няколко думи за нашия достоен по онова време партньор. „Спортист“ донесе слава на квартал „Хаджи Димитър“. Организационно и спортно той носеше белезите на прогресивната среда от покрайнините на големия град. Футболният му отбор беше премиал път на „Ботев“ от „Конювица“ при липса дори на елементарни условия за спортуване, при материален недоимък, но с ентузиазъм и любов към спорта, на които днешните състезатели могат само да завиждат. Така „Спортист“ роди и даде на българския футбол играчи, с които клубът и кварталът се гордееха. Тук израснаха бъдещите заслужили майстори на спорта д-р Стефан Божков, Гацо Панайотов, Иван Колев. Тук започнаха своя футболен път Борис Трънков, Георги Цветков, вратарят Досшев, прекрасните халфове Коце Георгиев и Чори Петров, нападателите Златко Тодоров (Вако), Стоян Ташков, Иван Захариев (Сърбина) и много други. Те нямаха по онова време свой школуван треньор, но играеха грамотно, красиво, резултатно. Теоретическите познания на един или друг от клубните деятели, каквито бяха Антон Денев и Фердо Пиперов например, бяха уважавани от запалените квартални играчи. Те влагаха полезна новост в тренировките, доказваха им предимствата на един или друг технически прийом, учеха ги да мислят правилно, тактически. Отборът на „Спортист“ оставил име в развитието на нашия футбол в онова време. А по-късно, когато се стигна до обединения на спортните организации, футболистите от квартал „Хаджи Димитър“ намериха място в първите състави на армейския клуб, на „Левски“, на „Локомотив“ и дадоха своя ценен принос за издигане равнището на родния футбол.

В първия финален двубой „Локомотив“ взе чувствителна преднина — спечели мача с 3:1. По-старите приятели на спорта сигурно добре си спомнят, че развойт на мача беше много оспорван. И ако ние, железничарите, успяхме да изпратим топката три пъти във вратата на „Спортист“ (автори на тези точни попадения бяха В. Йорданов, Г. Василев и К. Милев), то беше поради по-голя-

мото реализаторско умение на нападателите ни, придобито от дългогодишната задружна игра по терените. Нашият състав бе по-хомогенен и най-вече с повече самочувствие. Футболистите от квартал „Хаджи Димитър“ не ни отстъпваха, но срещаха силен отпор в лицето на вратаря Костов, на Орманджиев, Недялков и Ангелов. Над всички нападатели на „Спортсист“ изпъкваше русокосият Божков. И не бе случайно, че именно той постигна в тази среща единствения гол за отбора си.

И все пак не можеше да се каже, че всичко е вече решено. Може би затова градусът на напрежението се беше покачил значително в навечерието на втория финал. Ние трябваше да затвърдим една извоювана вече позиция, „Спортсист“ — да елиминира преднината ни от два гола, да ни надиграе после поне с още един... Колко шумно беше по трибуните на игрище „Юнак“ в деня на втория финал! Тук бяха надошли много запалени привърженици на двата отбора. Те преживяха може би по-възбудено тези 90 минути, отколкото ние, играчите на терена. Ние просто се увлякохме в един действително разпален мач, опирайки се на една доста старателна подготовка. Това личеше и от двете страни. И досега не мога да забравя колко трудно ни бе на нас, локомотивци, да преодолеем отбраната на „Спортсист“, така умело ръководена от всеотдайния централен защитник Борис Трънков. И досега не мога да забравя колко неприятности ни създаваше с дрибъла и шутовете си най-енергичният нападател на противника ни Стевето Божков. Можех ли да предполагам тогава, че този мач ще бъде всъщност последният, когато се изправям срещу тези големи футболисти като противник на състезателния терен! Можех ли да предполагам, че само след няколко години случаят ще ни събере заедно в един знаменит колектив, в който те ще продължат да се състезават, а аз ще ги ръководя като техен треньор?!

Вторият финал „Локомотив“ — „Спортсист“ завърши наравно — 1:1. Двама елегантни футболисти от двете страни — Вучко Йорданов и Стевето Божков — отново бяха автори на головете. Общият резултат бе вече оформлен — 4:2 за нас. „Локомотив“ спечели за втори път футболното първенство на България! По-голямата част от основния състав преживяваше за втори път радостта от големия спортен успех. Но най-щастлив между всички беше Стойо Недялков — и преди пет години, и сега той беше наш капитан. Издигнал високо купата на шампионата, той ни предвождаше в почетната обиколка на игрището. А трибуните ни обсипваха с неудържими приветствия. В живота на всеки спортсист това е незабравим момент. Всеки се стреми да се наложи над своя противник

в състезанието, за да заслужи радостта и признанието на хилядите ентузиазирани привърженици. Не е ли това радостта от един изпълнен дълг, радостта, че си оправдал вярата на хората в тебе за отговорността, която си поел към тази тяхна вяра?

Локомотивци не можеше да не се радват, да не се гордеят. Радостни и горди бяха не само футболистите. Радваха се всички от цялото ведомство на железнничарите, всички от нашия запален по спорта работнически район...

Но в следващите две първенства „Локомотив“... отиде в Рим, без да види папата.

1946 година. Крайната фаза на шампионатът бе пак между представители на спортните центрове в страната и пак по система на елиминирането. „Локомотив“ бе спечелил правото да отстои за честта на столицата. В осминафинала гостува в Русе и победи тамошния си едноименник с 4:0. В четвъртфинала пак игра на чужд терен, във Варна, и спечели от местния ТВ45 (обединения клуб „Тича“ — „Владислав“) с 2:1. Два мача и две победи на чужд терен — това беше добра сполучка за шампиона, когото всички смятаха за най-силен, и затова и диригираният жребий не му отреждаше домакинство. Добре, че полуфиналът бе при разменено домакинство. Така срещу „Бенковски“ постигнахме във Видин 2:2, а в София 2:0. И се изправихме на финала срещу софийския „Левски“. Този израз „и се изправихме“ подсказва недостатъчно мъжката ни игра срещу силния противник — защото и в двете срещи загубихме с по 0:1. И отстъпихме лесно, както се казва, без бой титлата.

1947 година. Пак стартирахме успешно в началото. Гостувахме на „Републиканец“ в Лом и победихме с 1:0. Победихме и варненския представител ТВП с 3:0 (разширяващото се обединение бе приобщило към „Тича“ и „Владислав“ още и „Победа“). Останахме непобедени и на полуфинала със софийския „Спартак“, спечелихме и двете срещи с 3:1 и 3:0. И пак накрая „се изправихме“ срещу „Левски“. Но в първия двубай не отстъпихме — мачът завърши наравно — 1:1. Голът за сините постигна дясното крило Борислав Цветков (Жук), а за „Локомотив“ — аз. Ала във втория мач отстъпихме с 0:1.

По логиката на запалянковците „Локомотив“ вече не бе „най-силният“. С това почетно звание можеше да се слави само „Левски“. Къде е истината? Някъде по средата ли? Не, ние в „Локомотив“ може би не подходиме с достатъчна загриженост в подготовката

както за единия финал, така и за финала през следващата година. Ние почти не бяхме обновили състава си. А „Левски“ в тези години се беше сериозно замислил да събере в своя стан доста играчи от доста места. И ако се загледа човек в съставите на „Левски“ в двата финала в онези години, ще открие доста състезатели от клубовете на Трети район (Ат. Динев, П. Москов, Л. Хранов, П. Аргиров, Й. Томов), от другия инкубатор на футболни таланти квартал „Хаджи Димитър“ (К. Георгиев, А. Петров — Чори), от някои първокласни столични отбори (Л. Петров, Г. Пачеджиев), та дори и от провинцията (Ат. Цанов, Г. Кардашев).

Двата неуспеха в две последователни години в първенството амбицираха локомотивци. Тях не ги задоволяваше само да бъдат финалисти, щом като преди това са били носители на шампионската титла. Така е в спорта — никога не бива да се задоволяваш с един постигнат успех. Всякога, при всички случаи трябва да се стремиш да го повториш, да го затвърдиш и да вървиш още напред.

В началните години на народната власт футболистите в България биха ощастливени с още едно официално съревнование — редовния турнир за купата, подарена ни от спортистите на непобедимата Съветска армия. Хилядите състезания из цялата страна разширяваха и укрепваха животворната българо-съветска дружба. Турнирите срещи потвърдиха и у нас опита на страните с високо развит футбол, че турнирите са най-подходяща форма слабите отбори да мерят сили с по-опитните, дори да ги изненадват понякога, колкото и неприятно да е това за „големите“.

В първите два турнира „Локомотив“ не можа да се нареди между участниците в крайната борба за купата. Неин носител по това време беше отборът на „Левски“. В третия турнир обаче софийските железнничари си бяха поставили вече определена крайна цел — да се преобоят мъжки и да спечелят купата!

Лесно е сега да разлишиш стари броеве на вестници и да припомниш при какви резултати са завършвали едни или други мачове, как са продължавали по-нататък в турнира един или друг отбор, какъв е бил пътят на твоя клуб. За мене това участие на „Локомотив“ в турнира бе никак по-особено — то не е свързано само с обикновени голови резултати. Защото вече не бях само играч титуляр в отбора, а за първи път фигурирах в цялостната подготовка и като официален негов треньор.

Да си призная, тогава не съм и мислил, че правя първите,

началните стъпки на една професия, на която ще се отдам по-сетне неотлъчно в продължение на десетилетия. Тогава все ми се струваше, че съм поел един дълг временно, само за момента, само за едно първенство, само за този турнир за купата на Съветската армия. Иначе интерес към треньорската работа съм проявявал. Много пъти съм се опитвал да си обясня защо бай Стефан Чумполов или Макс Амес, защо и треньорите ми в националния отбор са постъпвали с играчите в определени случаи така или иначе, защо са задължавали едни играчи да правят едни, а други — по-особени упражнения. Имало е случаи, когато и аз като съсгезател съм се опитвал да изклинча от треньорските изисквания за ред, за дисциплина, за по-големи натоварвания. Но не съм пропускал след това да вляза в положението на треньора си . . .

И така железнничарите под мое треньорско ръководство започнаха щурма в турнира за купата. Най-първо отстранихме от пътя си „Сливнишки герой“. Резултатът от мача бе 5:1. В следващия кръг противникът ни „Септември“ от Силистра бе победен още по-убедително, със 7:0. Своята сила доказахме и в полуфинала, когато се наложихме над бургаския представител „Любислав“ с 2:0. В три последователни мача три поредни победи. А общият резултат сочеше вече 14:1. Не можа да ни се опре на финала и силният пловдивски обединен отбор „Славия—Ченгелов“. Победихме и него, макар и само с 1:0. Голът, който отбеляза дошлият при нас от Стара Загора нападател Стефко Стефанов, беше достатъчен. И така спечелихме купата!

„Локомотив“ триумфира още веднъж над всички и попълни почетната си колекция с още една шампионска титла!

Пак бяхме застанали като победители пред главната трибуна на стария стадион „Юнак“. Беше 9 май 1948 година. Хората от цял свят чувстваха тържествено Деня на победата, годишнината от края на голямата война срещу фашизма и славеха подвига на непобедимата Съветска армия. А ние в този ден прегръщахме със сълзи на очи купата, символ на нерушимата ни дружба със съветските братя — наши освободители! Бяхме неизказано горди, че ставаме за първи път нейни достойни носители. Бяхме радостни, че завършихме с успех едно трудно турнирно изпитание.

Този финален мач остава незабравим за мене.

Тогава, преди три десетилетия, все още не можех да приема като че ли, че е настъпило време да се разделя със състезателните си прояви във вътрешното първенство на страната. А така се случи, че именно след финала на този паметен турнир всъщност се прощавах с дългогодишните си съиграчи в ЖСК и „Локомотив“,

с по-младите попълнения в отбора, с верните поддръжници на железничарския футбол. Прощавах се с тях и като активен футболист, и като техен треньор. Беше наблизил неизбежният край на състезателното напрежение, в което бях неизбежен актьор — кога по-малък, кога по-забележим. На футбола бях посветил като играч в „Ботев“ и „Славия“, в ЖСК и „Локомотив“ близо две десетилетия. И като всеки състезател не можех да не отчитам поне пред себе си, че съм допринесъл за техния напредък. Но не мога да скрия пред всички, че футболът ми даде много нещо, че ако съм израснал, ако съм оставил някакво име на футболист, това дължа не само на собствените си усилия и старание, не само на върната любов към спорта, но в значителна степен и на другарите, с които съм делил радости и огорчения. И може би дължа това признание най-вече на железничарския отбор, в чийто състав фигурирах десетина години...

Както и да оглеждам дългия списък на железничарите футболисти, с които спечелихме два пъти държавното първенство и веднъж купата на Съветската армия, не мога да не спра най-първо пред дългогодишния несменяем капитан на ЖСК и „Локомотив“ Стойо Недялков — обичания от всички бате Стойо. Той дойде отрано в железничарската чета и ѝ остана верен докрай. В живота на клуба, в проявите на отбора на терена той се раздаваше като всеотдаен спортсмен и приятел. Той умееше да ни води в трудните футболни битки и ние следвахме примера му. За всички, не само за най-младите, той беше като майка, като „квачка“. Ще тръгнем с нашия вагон за някакъв мяч в провинцията, а той е все неспокойен: „Добре ли са настанени момчетата? Раздадена ли е на всички храната? Затворени ли са прозорците в купетата? Да не би някой да се е отвил и да настине?“ В ЖСК, в „Локомотив“ и в националния отбор той беше и си остана непоклатим стълб, незаменим по дух състезател. Нему най-много от всички приляга почетното звание „заслужил майстор на спорта“, с което, макар и късно, бе удостоен.

ЖСК и „Локомотив“ могат да се гордеят с много свои славни футболисти. Защитникът Стоян Орманджиев дълги години правеше чест и на железничарския, и на националния отбор. Щастлив съм, че сме играли заедно. Щастлив съм, че футболът ни свърза в живота и като колеги треньори, и като приятели... Истинско уважение изпитвам към най-старите железничарски бойци на терена. Името на Георги Манолов остава някак забравено. А той беше най-възрастен между нас и същевременно най-трудолюбив, образцов като човек и спортсмен. Не мога да забравя и друга го-

ляма фигура от железничарското минало — бека Стилиян Ангелов, който оставил следи и като честен футболен съдия. Или работливите полузащитници от най-старите години на ЖСК Александър Драндаров и Йордан Кръстев. Или напористите нападатели от онези години, каквито бяха Васил Спиридов (Макарата), Георги Въжаров, Пано Георгиев, едно изключително бързо крило и песнопеец, както и разнообразния в играта си и с техникиата си централен нападател Златко Тодоров (Вако).

Никога няма да забравя своя партньор в левия фланг на железничарското нападение Вучко Йорданов. Ние с него мислехме в играта и за играта еднакво и едновременно, двамата просто предвиждахме ходовете в общите действия на отбора и затова си бяхм извоювали славата на идеална двойка — такава, каквато бяха в своеот време Стайков—Стоянов в „Славия“, Цветков—Спасов в „Левски“, Янев—Колев в ЦДНА.

А младите?

Тук начало бих поставил неуморимия Асен Милушев (макар да не отстъпваше много по години на нас, по-старите). Той беше играч, който даваше тон в действията на отбора, заразяваше другите. А и сега младоликият Пецето Аргиров на лявото крило, който днес е опитен треньор?! А Коце Благоев и Стефко Стефанов, за които локомотивци си спомнят винаги с уважение!

Винаги с чувство на задоволство си спомням Лазо Христов! В своите състезателни години той беше еталон на съвременен халф, еталон и на играч, който знаеше и да почита по-възрастните в отбора, пред които, както сам твърди, заставаше мирно. Не случайно той беше наш любимец, особено на бате Стойо.

Не ми се иска да повярвам, че четирима от славната железничарска гвардия не са вече между живите. Рано ни напуснаха вратарите Симо Костов и Славейко Виденов — и двамата уважавани играчи и приятели. Симо оставил име и като треньор по-късно, и като рационализатор в своята професия. Няма го вече и дългогодишният състезател и футболен съдия Димитър Маринов (Мичо). А най-млад ни напусна най-жизненият — Трайчо Петков, един голям полузащитник, който с играта си правеше чест на българския футбол. Мъчно ми е, всички скърбим, че те не са вече между нас!...

Припомнхих си много имена. Избраих ли всички? Може ли всъщност да изредя онази дълга фаланга, която премина през славните редици на железничарския отбор?...

ЕДИНАДЕСЕТ ГОДИНИ В НАЦИОНАЛНАТА ЕДИНАДЕСЕТОРКА

Един мой добър приятел и съиграч в миналото, сега дългогодишен колега треньор, веднъж ми се оплакваше:

— Не мога да си представя това! млади, способни, надеждни състезатели, а не искат да виждат високата цел пред себе си. Те като че ли странят съзнателно от нея. . . Поведох след един разбор разговор с двамата вратари в отбора. „Как мислите — питам ги — не е ли вече време да погледнете и по-напред, към националния отбор? Всеки трябва да се стреми към това!“ А те знаещ ли какво ми отговориха почти в хор?

— Какво?

— Те нямали амбицията да стават национални играчи! За тях било достатъчно да си останат само състезатели в клубния състав. Не си поставяли такава висока цел.

Приятелят все още не можеше да се успокои.

— Как е възможно? — продължаваше той. — Млади са, проявяват се добре, а сами отблъскват един естествен стимул за развитие. Докъде ще достигне футболът ни, ако всички разсъждават така?

— Може би — опитах се да го успокоя — и ние, различните селекционери, имаме някаква вина. Твърде често включваме в националните състави прибръзано млади играчи, уж ги изprobvame в една, най-много в две игри, после се поддаваме на внушенията отляво или отдясно, че сме избръзали с тях, че те не са още „узрели“, и им обръщаме гръб. Не убиваме ли по такъв начин амбицията и стремежа им? Не им ли подрязваме крилцата?

— Ти си прав, но — продължаваше да се защищава приятелят ми — в нашите представителни отбори понякога се влиза и из-

лиза твърде лесно, като през порти на хан. Критерият за подбора често пъти е доста принизен. Рядко се проявява последователна загриженост за израстването на един или друг играч. Но това е друг въпрос. Мене в случая ме тревожи другото. Има много младежи, които се задоволяват със среднячеството, които не се свенят да манифестират, че ги задоволява малкото, което са дали, че предварително се отказват да се насочат към нещо по-голямо — и като отговорност пред себе си, и като отплата към футбола, на който уж служат. Разбиращ ли?

— Разбирам те.

— Така ли беше с нашето поколение? Така ли беше с поколението на тези след нас, което даде на българския футбол колоси, каквито бяха Спасов, Божков, Манолов, Найденов, Б. Апостолов, Ракаров, Колев, Панайотов, Миланов? Така ли беше дори с една по-нова генерация, която се гордее с Митата Якимов, Аспарухов, Шаламанов, Котков, за да не изреждам още много други имена?

Можех ли да възразя на приятеля си? Имах ли аргументи и основания? Безусловно той бе прав. Но и той, и аз, изглежда, не бива да пренебрегваме и другите причини, които довеждат до това положение. Не се ли е променила коренно атмосферата на футбола някога и сега? Не са ли се променили и стимулите в една или друга посока? А може би точно удобствата, при които спортуват младите сега, определят и новата насока на тези стимули? И затова, изглежда, амбицията у мнозина от тях се изпърява отрано, далеч преди да са направили всички стъпки в развитието си.

Ние, мисля си, бяхме замесени като че ли с по-друга мая. Ние просто търсехме трудностите, не се плашехме да се преоборим с тях, да ги надвием, да им се наложим. А когато някой треньор само ни открепиха вратата на националния тим, ние се чувствувахме едва ли не на седмото небе.

Спомням си радостта, която ме беше обхванала преди повече от четиридесет години, когато за първи път ме бяха включили в един най-широк състав на националния отбор за турнира на Балканската купа в София. Наистина, аз бях само предвиден, името ми само беше споменато в дългия списък. В лагер-школата на отбора не постъпих. Но имаше ли значение всичко това? Не беше ли по-важно, че вече ме бяха забелязали? Утре пред някой нов мащ, при друг подбор на играчите положително ще ме призоват и на терена! Националният отбор в наше време беше истински привлекателна цел. Тя удвояваше усилията в подготовката ни. Тя ни

даваше крила в мачовете. Не се забравя никога дебютът на международен терен.

Тогава, след първото вписване на името ми в онзи дълъг списък, мислех, че са ме забравили. Балканиадата мина и замина. Заредиха се няколко мача и през следващата година. Дойде и 1937 г. България се подготвяше за своето второ участие в квалификациите за световно първенство. Беше ангажиран и нов треньор — Станислав Томс от Чехословакия. Неговият поглед беше насочен главно към играчи от София. Само те можеха да му бъдат под ръка за по-системна подготовка. „Ще бъда ли и аз между тях? В клубния си отбор — разсъждавах в себе си — не се котирам зле. Все по-често ме потупват по гъ尔ба. Значи? . . .“

Предчувствието не ме излъга. За квалификационния мач с Чехословакия треньорът Томс продължи обновяването на националния състав. След като в предишните няколко срещи беше изпробвал петима-шестима нови играчи, за мача той се довери само на двама от тях — защитника Георги Балъкчиев и нападателя Георги Пачеджиев. Треньорът направи и нова стъпка: включи и двама дебютанти, двама нови нападатели — Никола Б. Николов и мене.

Квалификационната среща за световната купа България—Чехословакия на 7 ноември 1937 г. беше може би най-голямото събитие в дотогавашната история на футбола ни. Присната победа над Югославия в София с 4:0 и равният мач: 3:3 с Полша вдъхваха нова вяра, усилваха амбициите. Тези успехи се приписваха на обновения състав, на по-напористия дух в отбора и, не на последно място, на новия треньор.

Интересът към мача растеше и от голямото име на чехословашкия футбол. На финала на второто световно първенство три години преди това в Рим чехословациите бяха елиминирани от Италия с 2:1 едва в продълженията и с един шумен гол, който дълго бе оспорван в световния печат като постигнат от засада. В София отборът на Чехословакия идваше с всичките си герои от Рим. Между тях не бе само прочутият вратар Планичка.

На нас, българските играчи, името и славата на чехословашкия отбор ни действуваха като допинг. Едноседмичната ни подготовка бе проведена в Баня. Бяхме настанени в един малък хотел, хранехме се в гостилиничката на бай Видин. Той все ни натякаше, че макар федерацията да не му плаща редовно, стремял се да ни нагости с най-хубавото, за да сме силни и да победим в мача. Тренировките ни на местното игрище не бяха шаблонни. Томс бе амбициран да ни приучи към умело използване на паса в „уличка“,

добре известната „чешка уличка“, за да бием противника с него-вото собствено оръжие.

Ентузиазмът ни бе голям. Бяхме се амбицирали за мъжка игра. Сметнахме, че е наш плюс и това, че в навечерието на мача заваля продължителен есенен дъжд. „Игрището — разсъждавахме гласно — ще се разкаля, ние сме свикнали с такъв терен. А чехите ще затъват.“ И макар да валеше, стопанката на бай Видин изпроводи автобуса ни от Баня, като разля един котел вода пред него.

— Ха да ви върви като по вода! — викна тя.

А ние вътреш мълчим. Опита се някой да запее, не върви. Рече някой да заразказва нещо, другите го огледат мълчаливи. Бяхме се вглъбили в това, което ни предстоеше. До мене беше седнал старият лъв в националния ни отбор Любомир Ангелов (Старото), нашият капитан. Той беше с най-богат опит за такива случаи и умееше да предразполага. Шегите му нямаха край. Сега по време на пътуването успокояваше и същевременно „навиваше“ най-много мене. Та нали бях един от дебютантите! А още повече — негов партньор в средата на нападението. Бях го зяпнал с отворени уста, попивах всичко, което ми разказваше. И не крия — доста се поуспокоих.

Моят дебютен мач е добре известен на приятелите на спорта у нас и с резултата, и с развоя му. Но ми се иска да припомня нещо. Ние бяхме жестоко изиграни от италианския рефер Барласина. В многогодишната си кариера като състезател и треньор никога не съм въставал срещу решенията на футболния съдия. Зная, че той е единственият, който може да се признае на терена, да раздава правда. Но в този случай той ни отне една победа, която ние бяхме извоювали достойно в двубоя. . . След като нашите противници бяха повели резултата с 1:0, ние просто обсадихме вратата им. Засипаха се толкова много удари! Нашият партньор се бранеше отчаяно. Времето течеше мъчително бавно. И тогава дойде дузпата, която Пачеджиев превърна в гол. Беше осемдесет и деветата минута на мача. Изравнихме — 1:1. Наблизаваше краят. И тогава, в последната минута, моят колега дебютант Колето Николов грабна топката от центъра след подновяването на играта, проби по своя десен фланг, изстреля топката в бързия си дрибъл и влетя в мрежата. 2:1. Победа! Трибуните, препълнени от зрители, ехтяха. Хиляди хора приветствуваха нашия успех. Около щастливца реализатор се бяха вкупчили всички играчи. Тук бяха Балъкчиев, Пано Стефанов, Ковачев, Габровски, Боби Петров, Ангелов, Пачеджиев, Каменски, аз. Всички го прегръщахме. И в същия миг почувствувахме подиграв-

ката, изиграването — реферът напускаше терена, обяснявайки на нашия капитан, че всъщност сигналът му означавал края на мача преди удара по топката.

— Но това не е истина! — протестираше Ангелов на италиански. — Вие фиксирахте гола, а сега изведнъж го отменяте. Защо?

— Не, моля ви се, не съм потвърдил със свирката си никакъв гол...

Това беше един срамен скандал!

Домакин през 1938 г. на световното първенство беше Франция. Своята последна проверка отборът на „петлите“ беше определил за 24 март на парижкия стадион „Парк де пренс“. За тази дата отдавна беше уговорен приятелски мач с Австрия — също участник във финалната борба за световната купа. Но мачът не можа да се състои. Десетина дена преди неговата дата Хитлер изърши бруталната анексия на Австрия. От картата на Европа изчезна една държава.

Това беше тревожен сигнал за хората от цял свят. Виждаха се, ярко се чувствуваха вече черните облаци, които фашизмът стелеше над човечеството.

Френската футболна федерация беше в паника. А мачът? Кой ще замести Австрия като партньор на „Парк де пренс“?

След много откази от много страни французите попаднали на нас. Нашият футбол по това време бе нашумял с равния резултат с Чехословакия. „България — казвали си французите — би била добър партньор. Тя би привлякла и доста публика!“

Така съвсем инцидентно бе уговорен за ранната пролет на 1938 г. един мач Франция—България в Париж. Той ни завари, както се казва, по долни гащи. Първенството у нас по онова време току-що бе подновено.

По най-съкратената процедура, само за половин ден, в събота сутринта бил издаден групов паспорт. Един чиновник от федерацията обиколил клубовете с велосипед и оповестил кои играчи ще пътуват. Да бъдат готови за път. Ние, футболистите на „Славия“, в неделя играхме, спомням си, с „Шипка“. Нямахме време да се нарадваме на победата си с 2:1. От игрището — направо на гарата. И уж щяхме да пътуваме в първокласни вагони и със спални легла, а ни набутаха по традиция в третокласни купета. Известният бай Иван Фокера ни раздаде храната за из път — няколко кюфета, по един бял хляб и по резен кашкал. Малкото изпращачи ни пожелаха добър път. А колко е бил пътят добър, можете да

съдите от това, че от София до френската столица се търкаляхме из влака в продължение на два дена и половина. Не като сега, когато това разстояние се прекосява по въздуха за два часа.

Посрещането ни на парижката гара беше тържествено. Вниманието на французите бе подчертано и с настаняването ни в един от големите хотели — „Понт Роял“. Бяха ни разпределени по двама души в стая. Мой съквартирант беше Вучко Йорданов. Около нас постоянно бяха и прославените български борци Дан Колов, Хари Стоев, Крум Петров и Пешо Константинов. От тях ми беше добър познат само бай Крум. Той в момента беше моето „разузнаване“.

— Не ви очаква нищо добро, адаш — доверяващо ми той. — Тук футбол се играе през цялата година, дори през зимата. Всички френски играчи са в отлична форма. Още повече, че се готвят за световната купа.

Бай Крум ме осведоми и за френския състав, който вестниците вече бяха оповестили:

— Вратар е прочутият Ди Лорто от „Сошо“.

— Нали той играеше в „Олимпик“? — опитах се да споря аз. Из да покажа, че зная кой е Ди Лорто, припомнхи на приятеля си, че съм играл два пъти срещу него — в София и в Марсилия, — че дори съм му вкаран гол...

От София ние бяхме тръгнали с основно ядро от петима състезатели на АС23. Това бяха вратарят Дермонски, левият бек Балъкчиев, десният халф Боби Петров, дясната свръзка и капитан на отбора Ангелов, лявото крило Йорданов. Десен бек беше бачо Колю (Николов) от „Левски“, ляв халф Габровски, също от „Левски“, дясното крило аз от „Славия“, лява свръзка Каменски от ФК13. Тук, в Париж, отборът трябваше да бъде натъкмен с център-халфа Мими Байкушев, който пристигна от френския гр. Троа, където играеше в клуба „Туркоан“, и с водача на нападението Михаил Лозанов — студент по това време в Мюнхен и играч на клуба „Байерн“. За разлика от французите ние не можехме да претендирате нито за тренираност, нито за завидно обиграване. В Париж можахме да направим само едно опознаване с терена — нищо повече.

Френският печат посвещаваше цели страници на нашето гостуване. Журналистите разпалваха по свой начин интереса към предстоящия двубой. В деня на мача тогавашният спортен ежедневен вестник „Лото“ (печаташе се на жълта хартия) помести на първата си страница освен другите материали и една голяма обща снимка на Балъкчиев и на мене. Текстът под нея бе многозначи-

телен: „Двама солидни играчи, които по нищо не отстъпват на нашите Матлер, Жордан и Диан.“ Рекламата бе в пълен ход!

Мачът?

Какво да припомням за този пръв мой мач с националния отбор в чужбина? Предвижданията на бай Крум Петров се потвърдиха. Загубихме с 1:6. Оказахме съпротива само в първото полувреме. Толкова сили имахме. Тогава резултатът беше все още почетен — 0:2. След почивката обаче рухнахме. Добре, че отбелязахме поне гол на честта чрез Лозанов. Опитите на нашето нападение да направи нещо, да се свърже, да застраши френската врата все пропадаха. Не можах и аз да изпълня заканата (в себе си) да се разпиша отново във вратата на стария си приятел Ди Лорто. Просто не можахме да застанем с него „очи в очи“ — разминахме се!

Един месец след парижкия неуспех ни очакваше реваншът с Чехословакия в Прага за световната квалификация. В отбора ни пак последваха неизбежните смени. Бяха включени четири нови (в сравнение с предишния мач) сътезатели. Ролята на водач на нападението бе поверена на Стефан Калъчев, който по амплоа бе халф. В тези рокади не беше трудно да се види желанието на треньора Томс да насочи отбора към по-особена концепция, която по онова време не беше още популярна у нас — да се обърне по-голямо внимание на средата на терена. Но и с тези идеи не можа да се постигне нищо. Чехите взеха своето на собствен терен на стадиона „Спарта“ — спечелиха реванша с 6:0.

А моето участие в отбора по-нататък?

То може да се проследи лесно: в края на 1938 г. в мач срещу Германия в София, който загубихме с 1:3; една година след това — пак срещу Германия и пак на игрище „Юнак“, но вече при почти равни сили, макар да бяхме отново победени (1:2). През 1940 г. гостувахме в Мюнхен. Треньорът Къйлер ме използва не като централен нападател, а на дясното крило. Това беше един твърде бурен мач. Стълкновенията на терена бяха доста мъжки — и ние се опитахме да не отстъпваме много. Но не успяхме да се наложим докрай. Загубихме с един куриозен за такива случаи резултат — 3:7. Можете ли да си представите — десет гола в междудържавна среща! По-нататък след една пауза от пълни седемнадесет месеца(!) отборът ни се срещна с „Хърватско“ в Загреб и загуби с 0:6. Загубихме после и от Германия в София с 0:3. В отбора се правеха

смени, непрекъснати смени, а оформен състав все още не можеше да се прояви.

И неуспехите продължаваха.

На мача с Унгария в София на 6 юни 1943 г. изведох националния отбор пред 15-те хиляди зрители на стадион „Юнак“ за първи път като негов капитан.

Унгарците дойдоха за този мач, както винаги, със силен състав: Тот — Рудаш, Шалаи — Шароши, Сюч, Перени — Ковач, Суса, Женгелер, Бодола, Тод. По име всеки поотделно не ни говореше много. Спортната информация от чужбина в нашия печат по онова време не беше така широка, както сега. Все пак някои от играчите бяха доста известни. Това важи например за капитана на отбора Шароши, за централния нападател Женгелер — един от нашумелите футболисти в Европа, майстор реализатор, за лявата свръзка Бодола, бивш участник в румънски отбори и неколкократен гост на софийски терени. „Унгарски комплекс“ тогава още не съществуваше. Но отборът респектираше. Беше къде-къде по-опитен от нашия, с дълга история, с големи успехи. Та нали именно унгарците бяха достигнали на световното първенство през 1938 г. във Франция до финала и едва там отстъпиха пред Италия?

Нашият отбор за този мач бе пак променен. Имахме четири дебютанти — вратаря Любен Алдев и нападателите Васил Спасов, Манол Николов и Георги Янков. Съставът бе подреден така: Алдев — Орманджиев, Радев, Китанов — Калъчев, Стамболиев — Янков, Спасов, Николов, Милев, Йорданов. Бяха подбрани наистина най-силно проявявящите се във вътрешните ни мачове сътезатели. Всички бяха заредени с голяма амбиция за достойно представяне. Сами си вдъхвахме вяра, убеждавахме се, че можем и да победим. Защо пък не? Кой тръгва на битка, без да вярва в успеха си?

Пак беше валял дъжд. Терентът бе пак силно размекнат, някъде и разкалян. Запалените привърженици ни припомняха, че това било в наша полза... А в 14-ата минута на мача Унгария вече водеше с 3:0. Три на nulla! Колкото и да е невероятно, това беше истината. Получихме три гола все по един и същи начин, като по някакъв режисьорски сценарий. Още в третата минута към нашата врата се бе устремил унгарският централен защитник Сюч. Българският му колега се насочи към него, но... падна в калта. Топката бе прехвърлена леко към Женгелер и той простираля мрежата ни. Две минути след това към централния ни защитник

се насочи с топката Суса, сега той я подаде на Женгелер и... 2:0. Ние се постарахме да се изправим срещу лошата съдба, застрашихме няколко пъти противниката врата, но неуспешно. Не можахме да постигнем гол. Гол постигнаха пак унгарците — левият защитник Рудаш изпрати топката силно надясно, Суса пак се преори умело с център-халфа ни и Женгелер се разписа отново във вратата ни.

След това зашеметяващо 3:0 щяхме веднага да получим и нов гол. Лявото крило проби по фланга си и изведнъж застана срещу злополучния ни защитник. А той, горкият, се засути. Положението ставаше критично. Алдев се хвърли в краката на унгареца, но бе изпреварен. Топката „тръгна“ към оправнената врата. „Тръгна“, но не влезе вътре, защото... едно войниче от възвода на фелдфебел-школника Алдев прекрачи бързо аут-линията и... ритна топката. Последва съдийска топка. Една нова неприятност беше отстранена. Това може да е противно на правилата и духа на играта; може да е недопустимо влизането на странични хора по терена и вмесването им в играта. Всичко това е така. Но влезте в положението и на младия войник. Как той ще наблюдава безучастно отстрани, когато неговият любим началник е поставен в такава ситуация? Ще допусне ли той това? Не! Случаят беше коментиран на времето твърде нашироко и в европейския печат. Това беше истински куриоз.

После?

Винаги съм смятал, че десетминутната почивка между двете полувремена не е време толкова за отмора, колкото да „видим“ играта до този момент, да се убедим къде и в какво грешим и да разберем как можем да преодолеем слабостите. Един отбор може да се прероди, ако използува умело краткия раззор по време на почивката. Тогава, след нещастното първо полувреме с унгарците, ние сами се съветвахме какво трябва да правим. Нужно ни беше малко — просто да повярваме, че можем да се противопоставим по-успешно на противника. Не ни ли направи той голове от наши грешки, от наше объркане? Стегнем ли се, ще го притиснем и ние ще започнем да бележим голове. „Вижте какво направиха унгарците — направляващо разбира ни селекционерът. — Забелязаха една случайна грешка и слабост в нашата защита и насочиха остринетата си все там. На терена всички трябва да гледате, но и да виждате, да разсъждавате. Нищо не е загубено.“

Картината в новото полувреме се промени. Сега ние диктувахме играта на терена. Нападахме постоянно, отвсякъде. В наша подкрепа се явяваха халфовете, ние, от първата линия, се

връщахме да подсилваме отбраната... Запазил съм броя на тогавашния в. „Спорт“, който дава подробно описание на мача. Ще си позволя да цитирам от него:

„В 15-ата минута Николов, който прави впечатление с доброто разпределение на играта, подава добре на Милев. Този е оставил сам и напредва. Двама унгарци го гонят, но Палаврата ги изпреварва и достига на 4—5 метра от вратата, като бие, както той си знае. Тот е безпомощен и не може да направи нищо, освен да извади топката от мрежата. Най-след гол! Публиката изпада в небивал въздорг. Веднага след центъра гостите се спускат опасно. После от корнър Женгелер, който днес предпочита повече да изчаква, посреща с глава и праша въгъла. Алдев е обаче много сигурен и спасява блестящо с плонж. Милев се е върнал назад и спасява едно наистина трудно положение, но е ударен лошо и излиза за две-три минути...“

Ние продължавахме да притискаме противника. На два пъти постигнахме голове, но съдията ги отмени — убеждаваше ни, че все е имало „нещо“ преди това. И изведнъж гостите ни поднесоха нова изненада: Алдев отби една висока топка, Суса я пресрещна, Женгелер също с глава промени посоката ѝ и направи нашия вратар безпомощен. Вместо ние да намаляваме разликата, унгарците я увеличиха! Но не падахме духом. Продължавахме да нападаме. Десет минути преди края на мача тогавашният дебютант Спасов (Валяка) прояви майсторско умение и подсказа още веднъж, че тепърва ще бъде централна фигура в нашия футбол. Топката бе отбранена силно напред от Стамболиев. Рудаш не можа да я пресрещне сполучливо. Спасов му я отне, заобиколи струпалата се пред вратата група унгарци и със своето типично спокойствие я изпрати във вратата. Това беше вторият наш гол. Повече не можахме да постигнем. Паднахме с 2:4. Загубихме незаслужено един мач, който в най-лошия случай, дори при щастлието на унгарците, можеше да завърши поне наравно.

А беше голям мач! Да припомня оценката за нас, направена от самите унгарци. Водачът Барчай беше казал: „Играта бе коректна. Изненадан съм от големия напредък на българския футбол. Публиката е много обективна. Спасов, Милев и Стамболиев са истински звезди. Реферът бе обективен. Резултатът трябваше да бъде 4:3 за нас.“ Тренъорът Калман: „Българите играят много добре. На нашия тим теренът попречи да покаже истинската си техника. Мачът беше напрегнат, с толят устрем, но легален. Резултатът е реален. Футболният съдия Марек задоволи.“ Футболният капитан Ваги: „Лошият терен беше причина да не покажем истин-

Ската си техника. Голям мач, твърд, с много амбиция. От българите най-добър беше Милев, който е играч от класа.“ А ето изказванията и на някои от унгарските играчи. Женгелер: „Българският тим игра много хубаво, но това не може да се каже и за нас. Причина е теренът, който попречи да покажем техническите си познания. Най-добри от българите бяха Милев и Спасов.“ Шароши: „Не очаквах толкова съпротива. Изненадан съм от отпора, който ни оказва българите. Най-добра част от българския тим беше нападението, особено Милев и Спасов. Последният е голям техник, но е малко бавен. При по-добра подготовка би станал отличен играч. От отбраната ми хареса Китанов.“ Рудаш: „Най-много ми хареса нападението, където Милев, Йорданов и Спасов играха много добре. От отбраната добре играят Стамболиев и Калъчев.“ Салаи: „Милев, според мене, е най-добрият играч на българите. Другите от нападението също бяха добри. Победата ни е заслужена.“

Не се ли увлякох малко повече в спомените си за мача с унгарците? Но той беше една от най-шумните международни прояви на българския футбол по онова време, една от най-интересно развлите се срещи. Тогава календарът за изпитания на националите с представители от чужбина беше твърде анемичен. Военните години бяха наложили изолация на футбола от международната сцена. Бяха станали по-modерни срещите на сборни градски отбори. Те не можеха да носят стопроцентовия характер на официални международни мачове, но интересът към тях не намаляваше от това. Поне у нас и за нас това беше така.

Много оживени в това отношение бяха мачовете на софийския градски тим през 1941 и 1942 година. Бяхме гостували например веднъж на Берлин и на Виена. Загубихме и двата мача. Попспециално ми се иска да се спра на срещата с виенчани. Отборът им бе твърде силен. Той почти не се различаваше от състава на предишния „Вундертим“, който беше извоювал за австрийския футбол славата на най-добър в Европа. Вратар беше Рафтл, защитници — прочутите Сеста и Шмаус, халфове — Вагнер, Мок и Скоумал, нападатели — Бекер, Шро (замени го в развоя на мача Дурек), огромният Биндер, Шилинг, Песер. Това въщност беше националният отбор на Австрия. Но Австрия не съществуваше. Не се различаваше от сборната ни единадесеторка и съставът на София: Талев — Орманджиев (Зографов), Китанов — Т. Байкушев (Калъчев), Недялков, Стамболов — Колето Николов,

Манол Николов, Д. Николаев, Милев, Йорданов. Аз бях и капитан на отбора. На стадиона в „Пратера“ бях дошли хиляди виенчани. Те обичат футбола и не пропускат случая да наблюдават интересни игри срещу силни противници. А нашият отбор беше посрещнат именно като достоен партньор за красива игра. Виенчани откриха чрез Песер. После срещу нас бе отсъден един фаул на около 25 метра. Срещу топката се засили Биндер, популяренят Бимбо. Никой не можа да проследи куршумения й летеж — видяхме само как се заби в мрежата. . . Ние бяхме равностоен партньор. Много импонирахме на виенчани с красивата си игра. Пипахме майсторски топката. Плетяхме интересни комбинации. Трибините често избухваха от ръкопляскания за добри прояви на вратаря ни, на играчи от отбраната. А нападателите ни понякога изумяваха зрителите. Ние с Вучко Йорданов например бяхме в такава добра форма, така бяхме обиграни помежду си, че с трикове, със смени на места в движение и с удари постоянно всявахме паника пред вратата. Спомням си едно твърде интересно и ефектно положение. Бях се затичал напред. Стамболиев ми подаде топката, но тя се оказа малко назад. Както бях в движение, аз я докопах със заден крак, прехвърлих я, поех я с гърдите, а после шутирах. На другия ден, може би най-вече заради този момент от играта, някои вестници бяха отбелязали, че Милев бил надминал в този мач и прочутия Биндер.

Резултатът от първото полувреме не ни бе смутил. Нашите непрекъснати напредвания главно чрез крилата ни позволиха да намалим чрез Колето Николов. Но Биндер, а по-късно и Шилинг покачиха на 4:1. Към края ефектен гол постигна и Вучко Йорданов, другото ни крило. Загубихме мача, но публиката ни аплодира като победители — толкова доволна остана от нашата игра!

Софийският тим играеше доста сполучливо във всичките си международни срещи. Бяхме жизнен, сплотен колектив, свързваше ни здраво приятелство. Нямахме време за продължителна подготовка, за лагер-сборове. Но когато излизахме на терена, освободени поначало от натякването да победим непременно, така се разигравахме, че по-лесно постигахме успехите си. И ги постигахме с добра за онова време, своеобразна, майсторска игра. Така спечелихме срещу силния букурещки отбор „Рапид“. После направихме реми с „Граждански“ от Загреб. А в един твърде шумен мач на стадион „Юнак“ се наложихме и над силния състав на Берлин, който не се различаваше от националната единадесеторка на Германия. Победихме го с 2:1. Един от най-хубавите

си голове в своята състезателна кариера постигнах именно на този мач — беше вторият, победният гол. Тогава ни предстоеше да заминем за срещата Мюнхен—София. Берлинските вестници, правейки сравнение с отличната игра на своя тим, заключаваха, че щом той е бил победен в София, това означава че българският футбол е напреднал твърде много напоследък. „Сега тимът на българската столица — отбелязващ германският печат — ще играе вън от дома си. В няколко поредни мача този тим показва, че е непобедим на свой терен. Ако и в Мюнхен софиянци отбележат успех, тогава техният футбол наистина е във възход. Защото, освен че мюнхенският тим е един от първите в Германия, но, от друга страна, неговата стойност винаги е по-голяма, когато той играе пред своя публика и на свое игрище.“

Срещата Мюнхен—София завърши наравно — 1:1. Бих могъл да припомня нашия състав: Талев — Зографов, Недялков, Китанов — Калъчев, Стамболов — К. Симеонов, Янков, М. Николов, Милев, Йорданов... Домакините откриха от дузпа в 16-ата минута, която бе измислена от местния съдия. Това предизвика основателни спорове от наша страна. Като капитан на отбора ни бях просто нарочен в погледа на рефера и той не пропусна по-късно да ме отстрани от играта, да осакати нашия отбор, да го застави да играе до края с десет души. (А нашият водач отбеляза след мача, че съдията бил толкова добър, че на всяка цена трябвало да го поканим в София. Това беше или признание за непознаване на футбола, или излагашо сервиличене...) Ние можахме да изравним едва в 69-ата минута.

На този мач вестник „Спорт“ имаше двама свои пратеници. Ето оценката им: „Обикновено головото съотношение дава представа и за играта на противопоставените един срещу друг в дадена среща тимове; показва и силите на двета противника. Съвсем не е така обаче положението и в случая със срещата София—Мюнхен. В това първо срещане с представителите на Мюнхен ние можем да бъдем доволни и от резултата, и още повече от показаната от нашите представители игра. А тя бе наистина издържана. Опасенията, че софиянци не ще могат да разгънат сполучливо зауважаваната с прилежание „дубъл ве ем“-система, че ще бъдат превъзхождани в това отношение от мюнхенския тим, не се потвърдиха. Толкова по-голяма е нашата радост сега. Защото тимът на София надмина всички очаквания. Не е никак пресилено, ако отбележим, че той направи отлична демонстрация на модерната футболна система. Ако трябва да се съжалява за нещо, то е, че явно по-добрият тим на терена, този, който имаше изцяло играта в свои

ръце, не е и победител, което заслужаваше напълно. Тук е от голямо значение да се спомене много важният факт, че в голяма част от срещата софиянци играеха с 10 души. Това поначало е поставяне на тимовете в различна обстановка, облагодетелствующа домакините и още повече пречеща на софиянци, които играеха на чужд терен и пред чужда публика. Осакатяването на тима е от още по-голямо значение пък, като вземем пред вид, че отстраненият играч е Милев — душата на тима, най-опасният нападател, играчът с най-добри възможности за опасна стрелба.“

Това беше едната оценка за нашия отбор и за мене. А другата? Другата я направиха след завръщането ни в София нашите воодушевили. Бил съм изложил българите, щом са ме отстранили от игра. Така не можело! И ме схеха от капитанския пост. Един бунтар нямал право да води отбора!

Със срещи на софийския градски отбор започна и постепенното навлизане на нашия футбол в международни изпитания непосредствено след народната победа на 9 септември 1944 година. Организационното и политическото преустройство на нашия спорт бе съпроводено с много голям ентузиазъм. Нови, млади сили навлизаха в отборите на столичните дружества. Започнаха и състезанията за местно първенство. Състоя се и първият държавен футболен шампионат.

Селекционер на сборния ни състав по това време беше Георги Стоянов. Бате Гошо бе всеотдаен деятел на футбола в „Ботев“. Той му бе посветил доста години от живота си. С неговите усилия са свързани и много успехи на ботевци през военните години. Без да е бил в младежките си години активен футболист, той се беше наложил като добър теоретик. Интересуваше се от развитието на този спорт, страстно следеше съветската футболна литература. А качествата му на масовик, с каквото се отличаваха всички спортни деятели в нашия район, го правеха обединяваща личност за играчите. С името на бате Гошо са свързани и първите международни прояви на националния ни отбор в неговата нова история. Той ни поведе за първото гостуване в румънската столица в края на 1945 година. Можете да си представите радостта ни, когато мачът (под името Букурущ—София) завърши с наша победа, с 3:1. Отборът ни бе комплектуван наистина добре. Тогава направиха първи стъпки към международната футболна сцена представителите на квартал „Хаджи Димитър“ Божков, И. Радоев, Б. Трънков, Коце Георгиев, тогава влязоха в списъка на националния ни състав

Симо Костов, Трайчо Петков, Божин Ласков. От предишния състав на националния отбор бяхме останали Йорданов, Недялков, Спасов и аз.

Нашият футбол постепенно се насочваше към по-редовни изпитания с отбори от чужбина. В началото на 1946 г. бе положено началото на Балканските игри по няколко спорта. Футболният турнир в тези игри предизвикващ може би най-голям интерес. Състезанията бяха настроени за късна есен в Тирана. Там се събраха отборите на Румъния, Югославия, България и Албания. За технически отговорник и треньор на нашия отбор бе определен Тодор Конов. Аз като капитан на националния състав бях негов помощник. Случи се така, че когато първата българска група пристигна в албанската столица, грижата около последната подготвка на футболистите трябваше да поема аз, тъй като Конов бе останал за следващия рейс на самолета. Дали да продължа тренировките по техника или тактика? Не е ли по-уместно да удари малко на тънката струна? Защо да не разкажа на младите си приятели нещо от посрещането на българските футболисти, когато се връщаха от Белград с Балканската купа? Или за новия им успех след това на турнира в София... Спомените ми от юношеските години бяха доста силни. Те подействуваха най-вече на младите. В очите им искреще амбиция за достойно представяне...

Първият ни мач на турнира в Тирана бе срещу Румъния. На стадиона „Кемал Стапа“ се появиахме във възможно най-добрия за момента състав: Костов — Орманджиев, Недялков, Радоев — Боби Петров, Петков — А. Попов, Божков, Ласков, Спасов, Милев. Какво си спомням от развоя на тази среща? Никому не бих пожелал да играе в такава обстановка. Обилните дъждове бяха превърнали тревистия терен като че в торфено блато. Беше трудно да се придвижваш по него, камо ли пък да играеш. Постоянно затъвахме, падахме, ставахме, чистехме калта от лицата си. Губехме повече сили в борба с терена, отколкото с противника. Ние бяхме по-добрият отбор, играехме по-технично, застрашавахме повече вратата на румънците, притискахме ги в тяхното вратарско поле. Така от автогол открихме резултата. На такъв терен най-опасни за вратарите са силните удари, макар и отдалеч. Един-два пъти Лазаряну беше успешен в намесите си. Но при едно положение успях да го издебна, отправих много силно топката на уязвимо за него място встрани и покачихме на 2:0... След почивката и румънците се възползваха от един наш автогол. Около топката се бяха вкупчили много играчи, наши и румънски, тя докосна крака на Радоев и спря в мрежата ни. Само той ли беше

виновен? Всички започнахме да се задъхваме от трудностите на терена. Така отборът на Румъния успя и да изравни. Мачът завърши 2:2.

Програмата на турнира бе подредена така, че да облагодетелства домакините. На следния ден те играха с нас. Ние, естествено, бяхме значително изморени, те — току-що встъпваха в борбата с пресни сили. Но ние имахме сега и трети противник — не само терена и отбора, но и 25-хиляндната публика, която се стремеше да ни изнервя още повече с непрекъснатите си викове и с разните шумни кречетала. Пък и съдията беше решил да позасили малко домакинската атмосфера. Загубихме с 1:3. Отборът ни, играещ в състава от предишния ден, бе равностоен физически само до почивката. Тогава резултатът бе 1:1. Силно впечатление в играта на албанския състав ми направи централният нападател Лоро Боричи — един снажен младеж. Той беше играл в миналото в някои италиански отбори и сега бе звездата на домакините. По-късно той завърши в София ВИФ „Георги Димитров“ и се отдава на треньорска практика. Докато следващо у нас, игра известно време в софийския „Академик“.

За третия мач с — Югославия — бяхме принудени да направим известни промени в отбора. Аз бях контузен от срещата с албанците и отстъпих мястото си на Трендафил Станков. Вместо Радоев в отбора влезе Иван Димчев, вместо Сашо Попов — Драго Георгиев. В югославския отбор имаше доста силни единици: вратарят Шошнич, защитникът Брозович, халфовете Златко Чайковски, Хорват и Джино Симоновски, нападателите Франя Матошич и Атанацкович. Играта бе равна, а загубихме с 2:1... Равносметката от участието ни в първия следвоенен турнир за Балканско първенство не беше радваща — заехме четвърто място (Албания спечели титлата поради по-добрата си голова разлика от Югославия). Не бях доволни от класирането си и румънците — те бяха дошли като фаворити. За нас беше все пак полезно, че постигнахме доста добро обиграване между по-старите и влезлите в отбора млади сили. Това се почувствува, мисля, повече в нападението. Нашият Божин Ласков бе провъзгласен за най-добър футболист на турнира и получи златен часовник.

От Тирана се завърнахме все пак и с награда!

Турнирът за Балканско първенство в тези следвоенни години беше едно от малкото официални международни съревнования, които можеха да поддържат развитието на футбола. И не бе слу-

чайно, че от следващата година в него пожела да се включи и отборът на Унгария. Претендентите за титлата станаха пет. Интересът към мачовете порасна още повече. Промени се регламентът. Отборите не се събраха вече на едно място, а жребият определяше коя страна в коя среща ще домакинствува. Принципът за двойни срещи с разменено гостуване не бе възприет, защото това изискваше доста много дати и би се отразило и на възстановените вече редовни вътрешни първенства.

Ние играхме на свой терен първия мач от новия футболен турнир срещу Албания, носителя на балканската шампионска титла от предишната година. Отборът ни почти не се различаваше от състава, който бе противопоставян на срещите в Тирана: Костов — Орманджиев, Недялков, Димчев — Петков, Петров — Георгиев, Спасов, Милев, Станков, Йорданов. Тренърът бай Иван Радоев ни бе подготвил доста добре физически за това трудно изпитание. В контролните срещи показвахме все по-голяма издръжливост. Интересът на приятелите на спорта към мача бе необикновено голям. Как се побраха на стария стадион „Юнак“ онези 30 000 души! Спечелихме заслужено с 2:0 — с два гола на Тренди Станков още до почивката.

Домакинствахме и на втория ни мач по програмата — срещу Румъния. Той бе двадесетина дена след победата над Албания, а в състава се наложиха промени. Желанието бе да се включат играчи в най-добра форма за момента. Използвахме двама вратари — Костов и Апостол Соколов. Защитната линия бе непроменена — Орманджиев, Недялков, Димчев. Същите бяха и халфовете — Боби Петров и Трайчо Петков. В нападението започнахме с дясно крило Попов, който бе заменен от Вучко Йорданов; на другите постове бяха Божков, Милев, Спасов, Станков... Мачът протече много оспорвано. Ние се борихме уж с голяма сила, пък загубихме с 2:3. Подчертавам, че сме вложили „голяма сила“, защото по време на подготовката ни в Самоков бяхме изяли между другото и... една мечка. Но и мечите кюфтета не ни помогнаха да спрем реализаторските способности на Бъкуц, Печовски и Шпилман, които станаха автори по на един гол. Нашите две точни попадения направиха Станков и Йорданов.

Като следвам реда на мачовете ни от онова време, просто ми се иска да прескоча онзи неприятен двубой с унгарците, свързан с куриозната катастрофа 0:9. За тази неприятна история най-малко можем да се сърдим на самите унгарски футболисти. Те очерта-

ваха вече контурите на онзи състав, който влезе малко по-сетне в историята на световния футбол като „отбор чудо“. Тяхно право беше да се разиграват толкова, колкото им позволява противникът. А щом този противник не е в състояние да се противопостави като равен, да вземат от него и много повече, отколкото са се надявали. Унгарците постъпиха именно така, както следва да действува на терена всеки отбор: удаче ли му се възможност, да развърне силата си, да я използува, да бележи колкото може повече голове. Така силният е много по-уважаван!

Мачът още преди тръгването ни от София бе никак подценен от наша страна. Селекционерът Стоянов не бе включен в заминаващата група. „Много ще му стане — казвала спортните ни ръководители. — Само преди месец той бе в Будапеща с отбора на „Локомотив“ на международния железнничарски турнир там. Как може така — в един месец два пъти в Будапеща!“ Не замина с нас и треньор. Придружаваше ни един иначе добър човек, бай Мишо Манов, член на Централния футболен комитет, който всякога се е занимавал с масови прояви. Та нему, на бай Мишо, спреният в София отговорник беше предал като указание за мача едно малко листче със състава на отбора ни. Това листче бе пазено в тайна до последния момент, за да не се направят някои промени. Но промени станаха. Кой и как ги наложи, не разбрахме. Не игра например намиращият се в прекрасна форма Манол Манолов, който просто напираше за отбора. Бяха разместени постовете и на други играчи...

Никога не съм бил фаталист около мачовете ни, но за тази среща и други неща подсказвала, че „няма да ни тръгне на добре“. Когато се настанихме в хотела в Будапеща, оказа се, че нямаме екип. Въщност фланелки и гащета носехме. При това те бяха съвсем нови, специално поръчани в нашия „Спортпром“, но... в детски размери! И тръгнахме за мача на игрище „Ференцварош“ облечени в цивилните си костюми. Там ударихме на молба пред домакина да ни усъди с някакъв екип. И той ни усъди — облечени в стари, избелели, твърде износени фланелки и гащета, с които тренирали резервите на клуба...

Другите подробности по мача се знаят. В края на първото полувреме резултатът беше 3:0. След почивката головете започнаха да се сипят един след друг във вратата ни. Унгарците се бяха развили на терена. Едрият Силаги на лявото крило прехвърляше топка след топка, а стръвните Деак и Хидекути се надпреварваха да ги изстрелят в мрежата ни. Соколов бе заменен със Симо Костов. Но какво може да направи един вратар, когато целият от-

бор не може да се свърже? В този мач аз бях между резервите. През второто полувреме бях седнал на унгарската скамейка до мята стар познайник Женгелер. По едно време, гледам, към мене стаптира бай Мишо и ми подвиква отдалеч: „Круме! Круме! Влизай! Спасявай положението!“ Така ми нареди — да спасявам положението! От мача оставаха седем минути. От игра излезе Боби Петров. Халф стана Тренди, а аз заех неговото място. Вече никой не можеше да ни спаси от катастрофата. Поне да бях вкаран почетен гол! А имах възможност — веднъж унгарският вратар Тот спаси гола, втори път стрелях до дирека.

И така загубихме с 0:9.

Всички бяхме потиснати. На връщане, беше вече към Волуяк, някой подхвърли във влака: „Да слезем тук, че кой знае какво посрещане ни очаква на софийската гара!“

Тази футболна катастрофа беше посрещната „на нож“ от цялата общественост. Печатът реагира много остро. Търсеше се отговорност. С нас, играчите, бяха водени много разговори — защо се стигна до тази загуба, как можеше да се избегне тя, възможно ли е било. Последствията бяха смяна на Централния футболен комитет. Той опра пешкира...

Подготовката на отбора за следващия мач с Юgosлавия в Загреб беше поверена вече не на един, а на двама треньори — на унгарецът Режьо Шомлай, който работеше в „Левски“, и на Иван Радоев. Бях привлечени и нови състезатели. Съставът бе чувствително подмладен: Костов — Орманджиев, Недялков, Никушев — Петков, Лазар Христов — Игнат Игнатов (Петър Петев), Божков, Милев, Станков, Петър Аргиров. Загубихме и този мач (1:2), но нашият отбор бе напълно равностоен на силния югославски състав: Шоптарич — Станкович, Ажегович — З. Чайковски, Хорват, Симоновски — Цимерманчик, Митич, Бобек, Ж. Чайковски (Велфл), Михайлович. С тези играчи Юgosлавия достигна на олимпийския футболен турнир в Хелзинки до финала.

Балканското първенство се утвърждаваше все повече. То се и разширяваше. В съревнованието се включиха Чехословакия и Полша. Ново стана и наименованието — Балканско-Средноевропейско първенство.

Равният резултат от мача срещу силния отбор на Полша (1:1) на 4 април 1948 г. в София бе оценен като задоволителен старт за годината. Треньор на отбора беше вече Любомир Ангелов. В този мач той беше гласувал доверие на: Костов — Орманджиев,

Борис Трънков, А. Клева — Петков, Петев — Борислав Цветков, Спасов, Милев, Станков, Аргиров. За следващата ни среща, която бе два месеца по-късно срещу Румъния на стадион „Джулеши“ в Букурещ, бях привлечени още нови играчи. Отборът изглеждаше така: Костов — Орманджиев, Недялков, Панайот Велев (заменен по време на мача от Борис Апостолов) — Петков, Никола Иванов — Цветков, Спасов, Милев, Станков, Аргиров. Опитите да се заздрави по-специално отбраната ни не се оказаха и тогава най-сполучливи, ако се съди по резултата от мача 2:3. Всъщност целият отбор игра доста добре, но той бе ощетен значително от една унгарска съдийска тройка. Това застави българското футболно ръководство да контестира мача. Този случай е може би един от малкото, когато причините за една загуба са били потърсени основателно извън вината на отбора.

Загубихме и следващата среща — с Юgosлавия. В отбора пак бях направени промени. Търсеше се все по-добре сглобен състав. Прибягна се до услугите и на „новия“ Георги Пачеджиев, който беше влязъл в състава на националния тим още през ... 1935 година?

През лятото на 1948 г. бе ангажиран като треньор на федерацията унгарецът Андор Хайду. Той пристигна в навечерието на мача ни с Чехословакия. Нашият състав бе вече „налучкан“, бе изпробван сполучливо и в контролни срещи. Но така или иначе победата над Чехословакия бе свързана и с присъствието на новия треньор.

Резултатът 1:0 срещу Чехословакия бе оценен в чужбина като бомба. Нашите гости не се постараха да се извиняват с нещо. Отборът им бе съставен от най-силните в момента играчи — все прославени футболисти начело с Бицан, Моравек, Лудл, Сенецки, Ира и други. „Вие — признаваха те — просто ни надиграхте и заслужихте победата си. Да ви е честита!“ Ние наистина се бяхме подгответи добре. Новият треньор бе привърженник на лагер-школите. Бе ни събрали в Самоков. Тренирахме продължително, а със сутрешните кросове ставаха и по две тренировки на ден. Това бе нещо по-ново в натоварванията.

Единствения, победния гол на мача вкарах аз!

Не беше ли настъпил, мислех си, удобният момент да се прости вече със състезателната си кариера като футболист и в „Локомотив“, и в националния отбор? Големият спортсмен трябва да умеет да подбере момента, когато да каже: „Стоп! Дотук!“ „Победата над Чехословакия — продължавах да разсъждавам в себе си, — за

която имаш заслуга и като капитан, и като голмайстор, ти дава прекрасна възможност да вземеш окончателното решение. И приятелите на спорта ще те запомнят с най-доброто, ще те споменават с уважение.“ Да си призная, борех се с противоречиви решения. Пък ми беше вече все по-тежко да издържам и в подготовката. Вече не бях от най-младите, бях навършил тридесет и три години! Как се издържа на такава възраст особено сега, при Хайду, който натоварваше все повече и повече тренировките. . .

Надделя отговорността ми пред националния отбор!

Предстоеше най-големият мач за годината — срещу Унгария. Трябваше да се реабилитирам за неуспеха в Будапеща. Трябваше да зарадваме приятелите на футбола у нас особено сега, след като се бяхме справили и със силния тим на Чехословакия. . . Включих се с жар в подготовката. Като подмладен. Не исках да останувам пред никакви трудности. Не отстъпваше и Хайду — все ми натякаше, че ми тегнат излишни килограми, та ме заставяше да пробягвам дълги кросове, облечен в два ангула. На моменти, разбира се, му се сърдех. Но в себе си чувствувах все по-голям наплив на въздух, на сила, на желание за игра.

На стадион „Юнак“ ни очакваше най-силният унгарски отбор: Хени — Лорант, Балог — Божик, Бържей, Закарияш — Егреши, Кубала (Силаги), Деак, Пушкаш, Тот (Кочиш). Нужно ли е да се припомня какво означават за футбола тези имена? . . . Срещу тях ние застанахме бойко, настървени. Бяхме: Минко Минчев — Орманджиев, Трънков, Апостолов — Петков, Димчев — Миланов, Спасов, Милев, Станков, Божков. И заиграхме! Заиграхме като добре навита машина, която не позволяваше на унгарците да си поемат дъх. Преследвахме ги навсякъде, по всички зони на терена. „Човек за човек!“ — това беше новият лозунг. Всеки отговаряше за свой „подведомствен“, а целият отбор — за всички!

Вярно е, притисна ни в началото и противникът. Към вратата ни се изсипаха много силни удари, особено от Деак. Но Минко пазеше като лъвче. Спасяваха ни в определени моменти и гредите. И изведенъж. . . Където и да е бил човек по това време в столицата, не е възможно да не е чул изригналият вик на 30-те хиляди зрители, които ни поздравяваха за постигнатия от Миланов гол със задна ножица.

Поведохме с 1:0. Така дойде почивката. Така продължи мащът и през второто полувреме. Понякога на терена имаше такива стълкновения, че хвърчаха искри. Унгарците полагаха неимоверни усилия да изравнят. Някои от тях не подбираха средства в борбата. Например Пушкаш. В един момент двама от нашите игра-

чи — Трънков и Димчев — бяха така пострадали, че трябваше да напуснат за няколко минути играта. Временно ги заместиха Г. Цветков и А. Цанов. . . Беше трудно! Много беше трудна битката на терена. Но я издържахме. Спечелихме голямата победа.

Един на nulla и над Унгария!

Сега вече реших — край! Напускам терена. По-добър, по-подходящ от този момент няма и не може да има. Достатъчни ми са 19-те участия в официални международни срещи, трите гола за отбора, деветте мача, в които извеждах приятелите си на терена като тяхен капитан!

Изпълних дълга си!

И още една подробност: първото ми участие в националния отбор беше на 7 ноември 1937 г., последното — точно след единадесет пълни години — пак на 7 ноември! И да съм търсил такова съвпадение, едва ли бих могъл да го подредя!

БРАТСКИ СРЕЩИ,
КОИТО НИ НАСОЧВАХА
КЪМ НАПРЕДЪК

Когато стъпих по-здраво на футболния терен и се включих редовно в силно оспорваното софийско първенство, в междуградски срещи и в шампионата на страната, у мене все по-често започнаха да изникват въпроси около същността на футбола и най-вече около майсторството в него. Това е занимавало, изглежда, мисълта и на другарите ми. Често след мач, дори и когато сме побеждавали, се увличахме в свои разговори, разбори. Признавахме си в ограничена приятелска среда, че противникът на моменти ни е надигравал, правел е по-точно подаванията, повече ни е застрашавал с удари към вратата... Другояче не може и да бъде. Развоят на една среща не е само за зрителите. Не са само те, които ще оценят безпристрастно силата на двата противника на терена и ще отдадат заслуженото на по-добрия. Обективната оценка, направена от сътезателите, освободена от всякаква запалителност, помага да се видят собствените грешки и слабости. Такава оценка може да ти отвори очите — да се поучиш от майсторъка на противника. В един мач винаги има какво да те заинтригува, дори да те амбицира да го копираш. Ако действително наблюдаваш развой на играта и виждаш (а не само гледаш!) какво става и защо става така, а не иначе, ти сам ще си помогнеш да израснеш като футболист и сам ще насочиш внимание в тренировките към усвояване на един или друг прийом. Струва ми се, че нашето узряване във футбола започна да се проявява именно тогава, когато започнахме да виждаме майсторството в играчите от противниковия отбор и се амбицирахме не само да го усвоим, но и да го надминем! На тази основа всеки мач на футболния терен може да поднесе не един и не два повода за майсторски крачки напред.

И това важи не само за миналото, в основата си то има приложение и сега, в наши дни.

Твърде поучителни бяха за нас, играчите, международните срещи. Когато в София идваха клубни и национални отбори от други страни или когато ние заминавахме за такива мачове в чужбина, всяко забелязвахме нещо, което ни се струваше съвсем ново. Това „ново“ можеше да бъде в един случаи просто спиранието на топката от някой играч, в други — как „хикс“ или „игрек“ финтират пазещите ги на терена сътезатели, в трети — как бързото използване на топката за пасове улеснява противника и обръква нашия отбор. Правеха ни впечатление уж все дребни неща. Но нали всяко голямо нещо е една последователна верига от малки, на пръв поглед незначителни подробности! Ние се увличахме да копираме дори начина, по който известни чужди играчи връзваха и пристягаха футболните си обувки. Ние наблюдавахме как бронираха краката си с кори, как някои ги защищаваха дори с по два чифта кори. Всичко ни правеше впечатление. От всичко се интересувахме. Искахме да видим всичко. Стремяхме се да търсим „новото“. Но сръмежът да подражаваме не ни е пречел, ако нещо не ни хареса, да не го приемаме.

Но колко бяха на брой международните мачове, от които да се учим? Националният отбор имаше средно по-две три срещи годишно. Ако някой от клубовете успее да уреди за отбора си един-два мача с противник от чужбина или да организира някое турне в чужбина, това беше събитие. Ние бяхме просто откъснати от футбола в Европа, да не говорим за по-далеч. Какво ставаше там, как играеха големите отбори, не знаехме. Знаехме само имената на най-известните играчи. Печатът осведомяваше за проявите тук и там само с резултати — нищо повече. Нямаше много специалисти, които да разнищват в коментарии един или друг проблем. Дори когато се правеха промени в основните правила за играта ние наблюдавахме само факта. Но защо е станала тази промяна, какви ще са последствията в тактикта, ние нито си задавахме въпрос, нито навлизахме в него. Така някога бе променено правилото за засадата. Менажерът на лондонския „Арсенал“ Чапман изменил с оглед на това тактическата концепция в играта на отбора си, създала се нова епоха в развитието на футбола, системата „дубъл ве“. Кой да знае това? Ние научихме тези неща с едно закъснение поне от десетина години! Тогава нямахме днешното богатство, наречено телевизия. Тогава нямахме възможност да общуваме директно с най-значителните сътезателни прояви на футбола в чужбина и не можехме — както днес — да спорим със самочувствието на

добре осведомени зрители и специалисти. Сега благодарение на филмовата камера и малкия еcran ние можем многократно да възпроизвеждаме един или друг мач, можем със забавена прожекция и с ново връщане да проучваме различни детайли. Сега ние картичките в документацията си играта на всеки предстоящ ни противник от чужбина и се изправяме срещу него така, че знаем „кътните му зъби“. Сега...

А някога?

Първото гостуване у нас на съветски футболисти през лятото на 1940 г. не беше само голямо политическо събитие, а и преломен момент в развитието на нашия най-популярен спорт. Ние не можехме да не почувствуващо веднага този факт. Мачовете на московския „Спартак“ в София не минаха и заминаха като много други международни срещи преди това, които се запомняха обикновено с резултатите или с някои евтини професионални трикове. От първия до последния момент на своето пребиваване у нас съветските футболисти ни правеха силно впечатление с всичко — и най-вече с по-особеното поведение на терена и извън него. И ние, без да осъзнаваме отначало, си задавахме въпроса, защо те правят това или онова така, а не иначе.

Запомнил съм играчите на „Спартак“ още от деня на посрещането им в София. Бях пред хотел „Славянска беседа“, когато полицията се мъчеше да разпръсне нашите трудови хора, дошли да изразят радостта си от първата среща с представители на великия Съветски съюз. Футболистите от Москва бяха спокойни, съсредоточени. Но те не наблюдаваха безучастно ставащото край тях. Те не бяха като други спортисти от други страни, които и при най-скромно посрещане са съпъчели с някаква фалшиви поза. Съветските футболисти още в този момент направиха впечатление на по-наблюдателните от нас, че съзнават отговорността, с която са дошли в България. Тази своя отговорност те показваха в продължителната и непосилна за нашите тогавашни представи първа тренировка на игрище „Юнак“. А когато преди започването на мача със „Славия“ направиха непознатото ни до този момент „разгряване“ в продължение на половин час, когато се върнаха в съблекалнята, за да сменят напоените с пот фланелки, ние ахнахме: „Как тези хора ще се движат по терена сега, по време на мача?“ Интензивността и съдържанието на тренировката, както и разгряването бяха първото нещо, с което футболистите от СССР ни направиха силно впечатление. Това

ние виждахме наистина за първи път. А

играта им срещу славистите ни изуми вече не само с голямата победа, но и с това, как бе постигната тя: с едно не само неотслабващо, а като че ли все по-засилващо се темпо; с прекрасна индивидуална техническа сръчност у всеки играч поотделно; с такава задружна игра между отделните линии и с такова умение да се обстрелят вратата. В общите ни коментарии след мача ние, футболистите, все още не можехме да забележим тактическия план на съветския отбор. Това, че централният им защитник Андрей Старостин играе назад, че срещу крилата ни действуваха техните бекове, че нападенията им се строяха главно по фланговете, че в средата имат изразена ударна сила, ние отдавахме всичко на никаква случайност. Не подозирахме в първия момент, че наблюдаваме една показана лекция на съвременния футбол, че виждаме един дълго обиграван тим, който демонстрира предимствата на модерната за онова време, но непозната още у нас система „дубъл ве ем“.

Ние, играчите, включени в сборния отбор на София, който трябва да се противопостави на „Спартак“ във втория му мач, не вярвяхме, не можехме да повярваме, че на сутринта след срещата със „Славия“ спартаковци отново били на игрището и пак тренирали?! „Откъде извира у тях тази сила? — мислехме си. — Малко ли им бяха деветдесетте минути при 40-градусова температура по време на мача, та отишли пак на тренировка? Или резултатът 6:1 в тяхна полза не ги задоволява, та са излезли веднага на терена да коригират грешки и слабости?“

Зашо? Зашо? — продължавахме да се питаме...

В нашия, в „софийския лагер“, настроението пред втория мач със „Спартак“ беше като пред много други мачове. „Отборът ни — разсъждаваха футболните ръководители — ще бъде много по-силен. Той няма да позволи на руснаците да се разиграят като онзи ден!“ Мислехме се, че като съберем на едно място най-добрите футболисти от всички клубове, всички въпроси са решени. А как ще устоим срещу тази лавина? С каква тактическа мисъл, с каква идея ще навлезем в терена? Не се ли предоставяше пак всичко на отделните играчи? А какво може да постигне сам и най-добрият състезател? Отборът на София бе оформен почти механично. На мене например, макар да играех в състава на „Локомотив“, а и преди това в „Славия“ като централен нападател или лява свръзка, ми бе определено да застана на поста ляв бек. „Ти си здрав, едър, енергичен — поясняваше ми треньорът, — ти няма да се уплашиш от противниковото крило и ще се справиш с него. Нали видя, руснаците нападат главно чрез фланговете си.“

Сборният отбор, естествено, не можа да се противопостави по-

успешно на „Спартак“, отколкото „Славия“. Ние дори загубихме по-тежко, със 7:1. При реалното съпоставяне на силите тогава, дори и да бяхме оползотворили няколкото изгодни положения, можехме само до завършим мача с по-малка голова разлика. Но това щеше да се отнася до резултата, само до резултата. Иначе в обективната оценка на показаните възможности картина е не била по-друга. Ние не можахме да се представим като някакво организирано цяло със своя концепция, която да ни ръководи и направлява. Действувахме повече стихийно, влагахме немоверни усилия, но те не ни споряха. Дори промените в отбора, наложени от контузията на един или от слабата игра на друг, не подобриха положението. Аз например бях изпратен по едно време на дясното крило. Може би треньорът си спомни, че поначало съм нападател и ще бъда там по-полезен. Но как можеш изведнъж да се трансформираш в играта си на 180 градуса?

Бях желал да припомня тук състава на „Спартак“ (Москва) на двата мача в София. Срещу „Славия“ на 11 август играха: Анатолий Акимов — на вратата, Василий Соколов, Андрей Старостин и Виктор Соколов — в защитната линия, Константин Малинин и Николай Илин — в полузащитата, а в нападението — Алексей Гринин, Михаил Якушин, Григорий Федотов, Виктор Семёнов и Павел Корнилов. На втория мач, на 14 август, срещу сборния отбор на София „Спартак“ бе преставен от: на вратата — Акимов (след почивката — Кочетков), защита — В. Соколов, А. Старостин и Виктор Соколов, полузащита — Н. Илин и К. Малинин, нападение — Гринин (след почивката — Глазков), Якушин, Федотов, Соловьев (от 46-ата минута Семёнов) и Сергей Илин. Съдия на първия мач бе Т. Атанасов (София), на втория — Усов (Москва). И още една „справка“: — головете в първата среща отбелязаха: Федотов — 4, Гринин и Якушин — по 1 за „Спартак“ и Д. Байкушев — 1 за „Славия“, а във втората: Соловьев — 3, Федотов — 2, С. Илин и Глазков — по 1 за московчани и К. Попкиров — 1 за софийския състав.

Двата мача със „Спартак“ в София ни отвориха очите за истинския, за големия футбол. В печата този път се появиха задълбочени коментарни оценки. Вестник „Заря“ писа между другото: „И в двете срещи съветските футболисти показаха голямата класа на своя футбол. Трябва да се поучим от показаното. Първото нещо, което биеше на очи, бе, че съветският футбол е от много висока класа. А че можем да видим заключение от играта на „Спартак“ общо за класата на футбола в Съветския съюз, развързва ръцете ни обстоятелството, че „Спартак“ е държавен първенец.“

Играчите, които взеха участие в съставите на „Спартак“ в неделите и на московския тим в четвъртък, показваха изумителна техника. Всички поотделно имат отлична техника, владеят топката, притежават старт. В играта си провеждат не прословутите ефектни трикове на типичните професионалисти, а разумност, достигаща едва ли не научност в играта. Майсторството на московските играчи бе така неподражаемо, че извикващите истински възторг абсолютно у всички. Не бива никак днес съмняваме, че показаното е плод на най-системни грижи, на отговорно ръководство, на най-цenna подкрепа на държавата, на чувството на отговорност и в самите играчи, които, виждайки осигурените идеални условия за спортуване, полагат и те от своя страна грижи и старания за усъвършенствуване под погледа на треньори специалисти... Състезанията вече отминаха. Гостуването на съветските футболисти даде доста поуки. Те са така ясни! Остава само от този случай да вземем истински урок!

Такава бе обективната, обществената констатация.

Особено след втория мач основните обяснения за голямата сила на съветския футбол се откриха някак по-ясно пред погледа и на играчите, и на някои треньори. Първият извод бе, че не може да се постига напредък без солидна подготовка. Съветските футболисти играеха с лекота, защото притежаваха и атлетическа, и футболната тренираност. А тя очевидно не може да се постигне с познатите у нас по онова време две или три занимания седмично. На базата на една здрава физическа кондиция съветските играчи са напредвали по-лесно и по-резултатно в усвояването на високо техническо майсторство. Ние бяхме просто изумени от това, което правеха с топката всички футболисти от Москва. Но не само с топката. Двата мача със „Спартак“ ни правеха впечатление и с това, че съветските спортсти умеят да играят и без топка — така бързо се придвижваха по терена, така сменяха постовете си и изникваха на празни места, че не те гонеха топката, а тя ги намираше там, където е най-уязвимото място на противника. Тези изненадващи ходове в действията на спартаковци на терена бяха още едно непреодолимо препятствие за нас. Още едно, защото тактическият им план с едно непознато за нас разположение по постове им позволявало да се бранят с по 7—8 души, когато развойват на играта налагаше това, и да нападат също със 7—8 души, когато изникваха пред нашата врата като изневиделица. А каква силна, изненадваща и точна стрелба имаха! Чудно ли е, че в двата мача в София съветските футболисти вкараха общо 13 гола, а допуснаха само

два? Това можеше да направи само един прекрасно обигран отбор, подготвен от добри специалисти треньори.

Имаше върху какво да разсъждаваме след показните лекции на съветските футболисти.

Гостуването на съветските футболисти у нас постави началото на една хубава, една особено полезна за нас дружба — не само спортна. Но тя бе истински и сърдечно желана преди всичко от съветските братя. Само месец след първите мачове на „Спартак“ в София славистите получиха покана да върнат дружеската визита с няколко мача в Съветския съюз. Резултатите от софийските мачове — разсъждаваха спортните ни ръководители — просто „задължават“ отбора на „Славия“ да бъде чувствително подсилен. И за СССР отпътува един състав, който фактически не се различаваше от националния ни отбор. В него фигурираха само шест играчи от отбора на „Славия“ (а в Съветския съюз гостуваше „Славия“!), трима от „Левски“, двама от ЖСК и по един състезател от „Спортклуб“ (Пловдив), АС23, ФК13 и „Бенковски“, (т.е. петнадесетте футболисти бяха от седем клубни отбора. За технически ръководител на отбора на „Славия“, изпълняващ и длъжността треньор, бе определен Иван Радоев.

Ние бяхме първата българска група, която посещаваше по официална покана съветската страна. С каква радост, с какви сърдечни пожелания ме изпратиха всички колеги от ЖП работилницата, където бях на работа. А на всичко отгоре щяхме да пътуваме и по въздуха. Самолетът ни бе изпратен от Москва. За първи път се качвахме на „дърво без корен“. Излетяхме от Божурище. Понесохме се над Черно море. „Ето човешката техника — разсъждаваше някой гласно. — Отдолу синьото море, край нас облаци, а в самолета ние пътуваме при най-големи удобства.“ Първи стъпки на съветска земя направихме в Херсон. После кацахме в Харков. Спряхме и в Орел. Навсякъде ни посрещаха топло, по братски. А когато по здрач се приземихме на летище Внуково край Москва, не можехме да повярваме на очите си — имаше толкова много хора, толкова много цветя.

Близо четиридесет години са изминали вече от нашето първо гостуване в Съветския съюз. Но спомените от почти едномесечното ни пребиваване в Москва и Ленинград никога няма да се заличат, те не могат и да избледнеят в паметта ни. Всичко, абсолютно всичко ни беше интересно. Най-първо ни грабнаха изключителните мащаби — сгради, улици и площици, неимоверно движение на трам-

ваи, автобуси, леки коли. А оживлението в метрото, в градините? А спортните съоръжения? А историческите забележителности? Бяхме на концерти, на театър, на опера. Посетихме в Москва забележителния Кремъл, а в Ленинград — Смолни, Ермитажа. Стъпихме и на „Аврора“. Обходихме всички места, където се е зараждала съвременната история — на прехода от капитализма към социализма. Разговаряхме непринудено със съветски хора. Близкият език ни улесняваше, а това, че бяхме българи, скъсяваше още повече разстоянието помежду ни. Когато се завърнахме в София, още на летището бяхме предупредени от хора на полицията, че не е нужно да разказваме на близки и познати едни или други впечатления. Но можеше ли да се потулят толкова богати и интересни преживявания от сърдечни срещи с мили приятели? Все пак бе направен пробив. Направиха го железничарите. Те издействуваха по някакъв начин да разкажа за нашето пътуване в СССР пред работниците от ЖП работилницата, от депото и техническата служба. Събраха се повече от 1500 души. Пред толкова много хора аз само бях играл на терена. А сега? В продължение на час и половина четох своя реферат от 18 страници. Разказах най-добросъвестно всичко, включително и това, как една 7-етажна сграда на ул. „Горки“ в Москва беше преместена за няколко часа на 2—3 метра встрани. Никога зрителите на игрищата не са ме посрещали и изпращали с толкова много мъжки ръкопляскания, както на това работническо събрание.

Най-богати, разбира се, бяха впечатленията ни от повторния непосредствен допир със съветския футбол. Началните представи от състезанията със „Спартак“ в София сега се затвърдиха още повече. Голямата сила на футбола в СССР ние почувствувахме отново и с резултатите, и с играта на срещите в Москва със „Спартак“ и „Динамо“ — загубихме и двата мача с по 0:4, — и при гостуването ни в Ленинград, където успяхме да завършим наравно (2:2) с тамошния „Динамо“. Ние просто навлязохме в атмосферата на голямото майсторство на съветските ни приятели, почувствувахме го още преди да изиграем състезанията с тях. Сломням си например първото посещение, което направихме на стадион „Динамо“ за първата ни тренировка там. Въедоха ни към съблекалните под главната трибуна. Отвориха ни една врата. Гледаме — голяма стая, постлана с килим, с меки кресла за играчите, с маса, покрита с бяла покривка, а на нея фруктиера с плодове, с грозде, с портокали, встрани — разхладителни напитки. И самовар с чай. А в съседство — облицована в бяло баня с много душове! Надзърнахме и в съседната съблекалня, предназначена за другия отбор — и

там същото. А в стаята за съдиите освен всичко изброено имаше везни, на които преди мач редовно се измерва тежестта на топката!

Тези дребни подробности едва ли правят никакво впечатление на днешните състезатели. Сега и в нашите стадиони са създадени много удобства за играчите. Но представете си нашето удивление преди близо четири десетилетия, когато трябваше да сравняваме нашите „условия“ с тези, които виждахме. Или просто детската радост, която изпитвахме, когато стъпвахме на прекрасния тревен терен. „При такива прекрасни условия — доверявахме помежду си — просто е грех да не се разиграеш с цяло сърце.“ И никак по-лесно си обяснявахме голямото развитие на съветския футбол и демонстрираното високо майсторство, фиксирано с такива изразителни резултати в мачовете срещу нас. Ние преди това не бяхме лишени от никакво самочувствие за своите възможности. Но когато почувствувахме в срещите със съветските отбори тяхното предимство, не можеше да не дойдем до заключението, че футболистите в СССР са отишли къде-къде по-напред от футболистите на много европейски страни.

Отвориха ни се очите и за друго. В София знаехме, че отборът на „Спартак“ е подсилен с играчи от други клубове. При това положение е естествено най-добрите сили да се представят успешно. Но в Москва и Ленинград при това наше първо гостуване ние играхме срещу „чисти“ клубни състави, а те ни показваха още по-ярко изразени игри. И ние идвахме до заключението, че футболът в СССР е еднакво силен във всички отбори. В това можахме да се убедим и от присъствието ни на срещата за първенство между московските „Локомотив“ и „Торпедо“. Макар торпедовци по това време да бяха в криза, мачът бе все пак между майстори. А отборът на „Спартак“, три дена след като ни победи с 4:0, игра за първенство срещу „Металург“ и бе така майсторски надигран, че загуби с 3:5. Нямаше, не можеше да има съмнение, че ние установявахме здрав контакт с една високо развита футболна страна, в която техническото и тактическото умение са отличителен белег на всички големи отбори, в която футболът е поставен на здрава основа, доверен на опитни треньори и на обичащи своя спорт състезатели. Те всички с еднакво старание и пословична упоритост работят за своята всестранна подготовка, за своето непрестанно развитие...

Твърде нагледни в това отношение бяха игрите на двета ни московски партньора. Почти всички от головете в нашата врата бяха постигани само с две-три подавания, само със смени на места без топка, само с изненадващи на пръв поглед удари. А всичко е било плод на заучаване, на съвместно трениране и изprobване в под-

готовката. Динамовци например отбелязаха първия си гол чрез своя прочут по-късно централен защитник Семичасни. Получил топката в своята половина, той я препрати напред успоредно на тъчватата линия, там междувременно се бе преместили инсайдът Якушин и той, без да я задържа, я подаде до линията на наказателното поле, където в движение вече я очакваше именно Семичасни. Последва удар и... гол. Ефектни като изява, а за нас изненадващи бяха много такива ситуации в развоя и на двета мача. А когато във вестник „Красний спорт“ бяха публикувани чертежи на всички голове, ние все повече се убеждавахме, че нищо не е било случайно, че всичко е било подгответо и играчите просто са търсили най-подходящия момент, за да го осъществят. Ето това е майсторство! И то ни бе демонстрирано с много движение, с много красота, с голяма издръжливост.

Ние все повече навлизахме в големия футбол. Съветските приятели ни дадоха възможност да тренираме много. Подредиха програмата ни така, че да играем през седмица и пред всеки от трите мача да правим поне по три тренировки. Това беше един подчертан израз на внимание, който ние не можехме да не почувствуваме. Нашите домакини не искаха да използват това, че не сме свикнали да играем на трева, а, обратно, даваха ни възможност да тренираме, да напредваме, да почувствувахме ползата от нашето гостуване. Съветските треньори и футболисти, с които се сприятелияхме, с радост и удоволствие ни въвеждаха в подробните на своята подготовка, без да крият нищо. Пълни с приятелска доброжелателност бяха отзивите в печата на треньора на „Динамо“ Б. Аркадиев и на капитана на „Спартак“ Андрей Старостин за показаната от нас игра в двета московски мача. Те ни хвалеха от сърце за всичко хубаво, с което бяхме направили впечатление, и ни посочваха кои слабости и по какъв път можем да отстраним.

Когато се връщам към спомените си от първото ни гостуване в Съветския съюз, бих искал да се спра и на нещо друго. За повечето от играчите в подсиления състав на „Славия“ това не бяха първи мачове в чужбина. Но за всички и най-вече за тези, които можеха да се похвалят, че са играли много пъти в чужди страни, срещите в Москва и Ленинград бяха показателни и с начина, по който бяха организирани. Това в никакъв случай не бяха обикновени международни срещи, от които домакините да реализират някакъв финансов успех. Съветските спортни организации още тогава ни показваха как гледат на една среща с чужд отбор. Тя е повод за обмяна на опит. Тя е и трябва да бъде истински спортен празник. И затова не бяха „претупвани“, в тях не се търсеше преди всичко и над всичко

победата, а възможността да се покаже на терена благородно съревнование и от него всяка от страните да извлече поука за себе си. С такова настроение и зрителите в Съветския съюз очакват международните мачове — те се стичат на стадиона като за спортно тържество. И, естествено, намират там и уважение към себе си. Правеше ми впечатление, че трибуните биваха изпълнени отрано, два-три часа преди мачовете. Но хилядите приятели на спорта не биваха оставяни да скучаят. И преди трите мача в Москва и Ленинград бяха уредени атлетически програми с участието на най-силни състезатели. От това време помня и аз големите имена на Знаменски, Пугачевски, Демин, Сеченова и много други прославени съветски атлети и атлетки. И си мисля не е ли бил този един от пътищата, по които леката атлетика в Съветския съюз е ставала популярна сред приятелите на спорта. И още нещо. Когато един международен мач се подготвя по такъв начин, именно като спортен празник, това не може да не влияе на психиката и настроението, на амбицията и чувството за отговорност у самите футболисти. Те няма да гледат на предстоящото състезание като на обикновена футболна среща. Те ще го очакват и ще се подгответ за него като за тържествен спектакъл. А футболът само печели от това. Пουчителният съветски пример и в това отношение, мисля си, е актуален за нас и сега. Ние следва да уреждаме повече прителски международни мачове, да ги уговоряме и да ги организираме отрано, да се подгответ за тях отдалеч. И винаги да ги превръщаме в тържествени спортни празници, в спектакли на големия футбол!

Незабравимо е за мене и първото гостуване у нас на московския „Торпедо“ в снежните декемврийски дни на 1945 година. Преди, по време на срещите със „Спартак“ в София, както и при трите ни мача в Москва и Ленинград, ние вече бяхме видели и почувствували силата на съветския футбол, бяхме се възхищавали от високото майсторство на такива именити играчи като Акимов и Андрей Старостин, като Федотов и Якушин, като Виктор и Василий Соколови, като Гринин и Семёнов, като Степанов и Малинин, като Фокин и Радиковски, като Станкевич, като Семилически, Дементиев и много още други. Мачовете с „Торпедо“ в България разшириха нашите познанства с нови достойни представители на съветския футбол — с Мошкаркин и Морозов, Пономарев и Панфилов, Василий и Георги Жаркови... Първите контакти от 1940 г., когато страната ни бе още във фашистка робия, сега се утвърждаваха при нова атмосфера: у нас беше вече победоносният Девети

септември, народът се радваше на свободата и посрещаше съветските хора като най-скъпи гости, като свои братя. Мачовете с футболистите на „Торпедо“ в София, Варна и Пловдив бяха възторжена манифестация на българо-съветската дружба и братство. За футболистите у нас приятелските състезания с московския „Торпедо“ бяха нов щастлив повод за полезна обмяна на опит. И ние я почувствувахме в игрите на терена, видяхме отново силата на един колектив, който демонстрира характерните особености на съветската футболна школа — здрава физическа кондиция, бързина, високо техническо умение, завидна тактическа мисъл. И прекрасна резултатност! Срещу софийския „Локомотив“ футболистите на „Торпедо“ постигнаха победа с 3:1, срещу сборния отбор на София — с 6:3 (теренът на стадион „Юнак“ бе застлан от падналия дълбок сняг), срещу състава на Варна — с 4:0, а срещу единадесеторката на Пловдив — с 8:0. „Торпедо“ постигна четири победи в четири състава с общ резултат 21:4.

Ако погледнем тези резултати сами за себе си, изолирани от общите прояви на съветския футбол по това време, може би ще трябва да се засрамим от своята изостаналост. Но гостуването на „Торпедо“ у нас също не бе изолирана проява. То бе част от една широка международна изява на футбола в СССР. Почти по едно и също време „Торпедо“ бе в България, ЦДКА — в Югославия, тбилиският „Динамо“ — в Румъния, московският „Динамо“ — във Великобритания. Младите приятели на спорта у нас сега едв ли знаят нещо по това „широко настъпление на съветския футбол в Европа“, както го бяха нарекли чуждите специалисти. Бяха изминали само седем месеца от края на войната, в която мощната Съветска армия донесе със славните си победи свободата на много народи. Жivotът навсякъде трябаше да тръгне по мирните релси. Съветската страна първа доказа това. Тя го доказа и в спорта. Ако този спорт не е имал своите здрави корени, не би могъл за такова кратко време да се възстанови, да се изправи и да тръгне да демонстрира силата на една своя школа. Такъв именно бе случаят в края на 1945 г. със „съветската инвазия във футбола“. Торпедовци показаха високото си майсторство у нас. Отборът на ЦДНА победи „Партизан“ в Белград с 4:3, завърши 2:2 с градския отбор на Загреб, наложи се с 2:0 над „Хайдук“ в Сплит, победи и „Цървена звезда“ в Белград с 3:1. Футболистите на „Динамо“ от Тбилиси доказаха силата на един голям футбол и в Румъния. Победите им над букурещкия ЧФР с 2:1 и над сборния състав на град Темишвара с 5:0 бяха повече от убедителни, а постигнатото над столичния „Ювентус“ с 10:5 просто изуми всич-

ки. Как е възможно да се играе такъв резултатен футбол? „И все пак — опитваха се да възразяват някои — това са успехи срещу балкански страни. Каква сила представлява футболът в България, в Румъния или в Югославия?“ Но школата на съветския футбол потърси прям двубой и с най-силните. Московският „Динамо“ бе гост в Британския остров, в родината на съвременния футбол, в здравата цитадела на най-утвърдения професионален футбол. Динамовци, както казаха по онова време, отидаха на вълка в устата. Но отидаха с майсторството си и триумфираха с него. Те се изправиха на лондонския стадион „Стафорд бридж“ срещу „Челси“ и направиха едно гросмайсторско „реми“, което бе посрещнато като истинска бомба. После те се прехвърлиха в миньорския център Кардиф и на тамошния стадион „Ниниен парк“ отбелязаха двуцифрова победа — 10:1 срещу известния „Кардиф сити“. Специалистите не можеха да не ахнат. И все пак те залагаха твърде много на следващите изпитания. Лондонският стадион „Тотенхайм“ бе отново препълнен. Отборът на „Арсенал“ бе всъщност един сборен състав на английските клубове, с всички тогавашни светила на професионалния футбол. А „Динамо“ се наложи отново — постигна победа този път с 4:3. Отлично бе представянето на динамовци и на стадиона „Айброкс“ в Глазгоу — мачът с „Рейндърс“ завърши 2:2. И така успешното настъпление на съветските футболисти на Британския остров показва непобедима сила. Общият резултат от четири мача бе 19:9. Автори на головете станаха: Бобров — 8, Бесков — 5, Архангелски — 4, Карцев — 3 и Соловьев — 1. Тренърът на динамовци Михаил Якушин обобщи: „Преди всичко стана ясно, че съветските футболисти могат да играят успешно с най-добрите английски отбори, майстори от най-висока спортна класа. Ние можем да се гордеем, че с чест оправдахме надеждите, които ни се възлагаха. Всички се убедиха, че нашите футболисти внесоха нещо ново и ценено в тактиката на игра. Сега ние смело можем да говорим за съветски стил във футбола.“

Това понятие „съветски стил“ наистина се утвърди в съзнанието на всички специалисти. Показаха го едновременно четири съветски отбора в чужбина. Показаха го с невиждана преди физическа кондиция, с голяма бързина, с непрекъснато движение на всички играчи по терена със и без топка, с успешно организирана защита, с непрекъснати преливания в атаките, с много удари, с много голове. Направете сами обобщението: тези четири отбора изиграха общо 15 мача, постигнаха 12 победи, завършиха три срещи наравно, не допуснаха нито една загуба. А общото голово съотношение бе 67—25. Не беше ли изумителна и зашеметяваща

в същото време за мнозина тази изключителна демонстрация на съветския футбол!

Ние, българските футболисти, можем да бъдем радостни и горди, че първи по време и най-продължително имахме щастливата възможност да установяваме полезни контакти с представителите на футбола в братския Съветски съюз. На играчите от моето поколение по-специално може да се завижда, че в един период от седем години можаха твърде често да общуват на терена — в състезания и тренировки — с един от най-изтъкнатите съветски играчи и треньори. Мачовете ни със съветските отбори бяха незаменима школа за развитие и напредък. Ние попивахме изкуството на съветските футболни майстори, демонстрирано в развой на дружеските срещи. А където бе необходимо, намесваше се и добронамереността на приятелите ни. Те сами ни въвеждаха в тайните на футбола. Те сами ни съветваха как да подхождаме. Те сами се радваха на успехите ни. Иако е нужно никакво обобщение по тези контакти, то се изразява в едно: ние се учехме от съветските футболисти, а те се радваха на нашия напредък.

Това можах да почувствувам най-добре при последното ми гостуване като футболист в Съветския съюз. През лятото на 1946 г. моят отбор „Локомотив“ бе поканен за приятелски срещи в съветската страна. Ние бяхме не само поласкани от това. Като държавни първенци по това време имахме задължението да се представим достойно, да представим още по-достойно и футбола в страната ни, тръгнал вече уверено в своето развитие по пътя на съветската футболна школа. Резултатите от нашите четири мача и отзивите по тях са документирани в печата. Една брошура от онова време „Локомотив“ в СССР“ припомня много подробности от това не забравимо гостуване. Ние се срещнахме най-първо в Москва със старите приятели от „Торпедо“. За пети път извеждаше своя отбор срещу българи капитанът на торпедовци инж. Морозов, за седми път се изправяше срещу наши футболисти вратарят Акимов. Пак игра срещу нас отличният водач на нападението Пономарев. По трибуните на стадион „Динамо“ отрано бяха заети места повече от 75 000 зрители. И те останаха доволни от напрегнатия мач на терена. Ние загубихме с 1:0. Както отбеляза вестник „Съветски спорт“ тогава в коментара си, „първото полуувреме премина при явно надмощие на гостите. Те издържаха темпото. Уверената игра на Костов и големият опит на Недялков се отразиха така, че повечето от атаките на „Торпедо“ пропадаха още в зародиша им.“

Христов поддържаше нападателите умно. Те напредваха чрез дясната страна, където всеобщо одобрение предизвикваше Божков“.

Десетина минути след почивката аз бях контузен и трябваше да напусна играта. Нейното продължение проследих от скамейката край терена. Спомням си 70-ата минута, когато в наша полза беше отсъдена дузпа. Ударът на Попов бе париран от Акимов. Ние пропуснахме реалния момент поне да изравним. А в печата бе отбелязано: „Гостите от България показаха бластища игра. Ние видяхме няколко комбинации със смяна на места, добре изпълнени трикове и значително по-добра, отколкото в „Торпедо“, игра с глава при високите топки. На гостите трябва да се пожелае усвояването на завършващи нападенията удари, защото освен Божков другите нападатели малко и неуверено обстреляха вратата.“

Локомотивци трябваше да бъдат доволни от дебюта си в това турне. Още по-висока оценка те получиха за втория мач срещу „Трактор“ от Стalingрад. Там домакините поведоха, после Станков изравни. До края на полувремето головото съотношение се промени още два пъти — с гол на сталинградци и с ново изравняване от Евтимов. След почивката надмошието на „Локомотив“ бе подчертано и с нови два гола (на Попов и на левия ни защитник Серафимов) бе изтръгната победа с 4:2. „Гостите — отбелязаха коментаторите — играят разтегнато, постоянно и добре подават с глава, без да задържат топката. Трябва да се каже, че такава игра като че ли подхожда най-вече за състоянието на терена, който бе още влажен от предишния ден. Чувствува се техническото превъзходство на българите. Те са бързи и точни.“

Мачът в Ленинград беше по-неуспешен за локомотивци и по игра, и по резултат. Може би се отрази умората от дългите пътувания, от последователната смяна на различни климати, което за огромните разстояния в Съветския съюз не е без значение. Та представете си тогавашните преходи: от Москва — в Стalingрад, от там — в Ленинград. Загубихме мача от местния „Динамо“ с 1:3; автор на единствения наш гол беше Божков.

По същото време, когато ние връщахме визитата в СССР на „Торпедо“, гост на съветските футболисти беше и белградският „Партизан“ със своя много силен по онова време отбор. Той загуби от ЦДКА в Москва с 0:1, победи сборен състав на Ленинград с 2:1, успя да се наложи и в Тбилиси срещу тамошния „Динамо“ с 2:1, но претърпя голяма загуба от московския „Динамо“ — с 1:4. Ние не можахме да проследим играта на югославяните. А ни се искаше да ги видим срещу московските динамовци, защото

ни предстояше да се срещнем с тях в края на своето турне. Подробностите научихме от печата. Респектира ни най-вече големият резултат. Той, впрочем, беше закономерен за силата на динамовци. Та това бе същият „Динамо“, който преди седем-осем месеца беше триумфирал по най-убедителен начин на стадионите във Великобритания!

В състезателната биография на всеки футболен колектив има различни прояви, но само някои от тях оставят най-трайни следи с постигнатите успехи, с достигнатите върхове на майсторско представяне. „Локомотив“ също има много такива страници в своята богата международна изява. Но, струва ми се, истински връх представлява големият мач с „Динамо“ в Москва на 13 август 1946 година. В този забележителен спортен двубой локомотивският състав бе стандартният за цялото турне: Костов — Орманджиев, Недялков (капитан), Серафимов — Петков, Христов — Попов, Божков, Милев, Станков (Милушев), Евтимов. Не можа да влезе в игра само Златко Тодоров.

Коментарът на вестник „Советский спорт“ за тази среща носеше заглавие „Поучителен мач“, защото... Защото до почивката локомотивци вече водеха с 2:0 чрез голове на Евтимов и Божков, защото след подновяване на играта в новото полувреме резултатът нарасна на 3:0 с нов гол на Евтимов, който повторно успя да надхитри с бързината си прочутия Хомич на вратата. 3:0 срещу „Динамо“ в Москва! После в края на състезанието динамовци съумяха да засилят темпото и натиска и успяха да се доберат до изравняване. И мачът завърши 3:3. Споменатият вече коментар отбелязаше: „Безспорно последният мач на българските футболисти беше тяхната най-добра игра у нас. Уверената и съобразителна игра на Костов, непробиваемостта на Недялков, който често сковаваше цялата нападателна тройка на „Динамо“, великолепната работоспособност на средната линия, в която особено се прояви Петков, и накрая агресивната и енергичната игра на нападението, където лидер беше най-опитният играч Крум Милев, предизвикала заслужените одобрения на обективните московски зрители. Българските футболисти проведоха този международен мач с голяма воля, енергия и старание. И ако при резултат 3:3 българският тим започна да разтегля времето, това се обяснява най-вече с липсата у играчите на така необходимата физическа подготовка — те не можаха да издържат мощната щурм на динамовци. сериозно осъзнали целия драматизъм на този мач.“ Вярно е, че именно физическата умора си каза думата в заключителните епизоди на играта. Една минута преди края например Попов навлезе

в наказателното поле, преодоля Семичасни и когато всички с право очакваха удар и победен гол, той... изпусна топката.

Мачът с „Динамо“ беше прекрасен завършек на нашето славно турне в братския Съветски съюз. В София ни посрещнаха много сърдечно. Навсякъде ехтяха приветствени призови: „Браво! Браво, железничари!“

Водачът на нашата група Иван Пиянечки, подпредседател на тогавашния Централен съвет за физкултура и спорт, обобщи впечатленията още на летището пред представителите на българския печат. „Близо едномесечното ни гостуване в Съветския съюз — каза той — бе една голяма манифестация на братството и любовта на народите на великия Съветски съюз към нашата родина. Навсякъде, където бяхме — в красива Москва, в славния Сталинград и героичния Ленинград, — навсякъде бяхме най-радушно посрещани. Над 200 000 съветски граждани, които посетиха нашият мачове, посрещаха с невиждана овации българските футболисти. Трябва да споменем, че на делегацията и футболистите бяха създадени великолепни условия и възможности да се запознаят не само с физкултурата и спорта в СССР, но изобщо с живота на съветския гражданин. Ние видяхме как народът, победител във войната против хитлеризма, с бързо темпо възстановява разрушенията, гради своето бъдеще... Футболистите железничари спечелиха сърцата на съветската публика... Ние се връщаме преизпълнени с особени впечатления и доволство от невиждания прием, който ни бе оказан в СССР. Ние ще запазим скъпите спомени в нашите сърца от всичко, което видяхме и научихме във великия Съветски съюз — нашия двоен освободител.“

Тези спомени и сега ни вълнуват.

НЕ САМО ПРИЗВАНИЕ, А ПРЕДИ ВСИЧКО ДЪЛГ!

Как се изнисаха толкова много години, посветени на футбола! Просто не ти се иска да повярваш, че пълни две десетилетия са погълнали състезателната ти дейност в „Ботев“, „Славия“, ЖСК, „Локомотив“ и в националния отбор. А като огледаш изминатия път, установяваш, че си бил пряко заангажиран след това с треньорска професия в продължение на още двадесет и пет години. Та това е още четвърт век! Наистина ли се е изтърколило толкова много време, свързано с наставническа работа с футболисти?

По-млади колеги понякога са ме разпитвали:

— Кога точно се отдаде на треньорството? Къде започна най-първо?

— При железничарите.

— Успешно ли беше началото?

— Как да ви обясня? — опитвал съм се да избягна прекият отговор. — Това беше по-особено начало.

— По-особено?

...Всъщност аз започнах да тренирам най-първо... себе си! Нашата подготовка никога, в миналото, когато липсваха условия за съвременен учебно-тренировъчен процес, беше елементарна. Събрахме се, тичахме, подавахме си топката, обстреляхме вратите, правехме „игричка“. Нещо по-ново внасяха играчите, участващи в националния отбор. Те пренасяха опита на неговите треньори. Показаха едно или друго упражнение, поясняваха го, опитваха се да убедят съиграчите си, че е полезно, че подпомага тренировката. Аз бях влязъл в железничарския отбор след един богат стаж в „Славия“. Бях дошъл с определени тренировъчни навици, които бях възприел там и от по-опитни играчи, и от някои треньори. Разбира се, не съм искал, не съм имал намерение да

ги внушавам веднага и на другите. Но по-младите сами ме разпитваха понякога: „Защо правиши това така, а не иначе?“ И тогава започваха обясненията: „Знаете ли, веднъж един от първите ми треньори при славистите Димитър Манолов (Найдо) просто ме убеди, че ударът по спокойно лежаща топка може да бъде и по-силен, и по-точен, ако биещият крак се опъне ето така, ако опорният крак заеме ето такова положение.“ И показвах. Другите гледаха внимателно. После опитваха сами. И се радваха, чеса научили нещо ново, нещо твърде полезно. . .

Или друг случай. Скачаме двама-трима за една висока топка. Борбата във въздуха е не само да я овладееш, а и да я използваш по най-рационален начин — за пас или за удар към вратата. Как трябва да скочиш? Как да се преобориш „чисто“ с противниците? Как да излезеш победител във въздушната схватка? И без да искам, пренасях опита на друг славистки треньор, Калканджиев. „Скочиш ли за топка във въздуха — предавах неговите пояснения, — ти трябва да се владееш, да се извъртиш горе, да изпревариш другите и да насочиш главата си към топката, а не да очакваш тя да те удари.“

Другарските съвети, първите ми „тренъорски“ указания бяха около такива уж дребни подробности. При едни случаи съм се позовавал на това, което ми е правило впечатление в работата на треньора Кълер, при други — на възприетото от Станислав Томс в националния отбор. „И единият, и другият — разказвал съм на приятелите си — държаха показаното да се заучи добре, с много упражнения. Просто настояваха. И ние се убеждавахме, че са прави.“ Повтаряхме много пъти пренесеното от тези треньори в подготовката ни на железничарското игрище и всички се убеждаваха, че е полезно. Тренировките ни увличаха. В тяхното съдържание влизаше нещо ново. А разнообразието винаги осигурява напредък в работата.

Най- силни впечатления и аз, и по-старите ни колеги в отбора бяхме получили от контакта със съветския футбол. Със Стойо Недялков по-специално бяхме изпитали на собствен гръб какво означава подготовка на съветски футболисти. Мачовете ни със „Спартак“ и „Торпедо“ в София, първото ни гостуване в Москва и Ленинград ни бяха отворили очите за много неща. Бяхме вникнали в тренировките на съветските отбори, бяхме се убедили, че без много пот в подготовката не може да има напредък. И така просто с механично копиране на техния опит отначало, после и с по-осъзнато отношение навлизахме към едно развитие на отбора ни, което личеше в подобрената игра на терена, в успехите, които

жънехме там. Спечелването на първенството през 1945 г. и отличното ни представяне на турнето в Москва, Сталинград и Ленинград през следващата година бяха убедителни доказателства, че вървим по проверен път.

Не бих искал да се помисли дори, че заслугата за тези успехи е била само моя като неофициален или фактически треньор на „Локомотив“. Обратно, бих желал да припомня, да подчертая даже, че напредъкът в железничарския отбор беше плод на много и упорити задружни усилия на дружественото ръководство, на всички играчи. Всички в нашия отбор тогава се чувствувахме равни и единакво задължени в отговорността. Но по едно ненатрапено от никъде внушение колективът сам беше издигнал мене като треньор, а бате Стойо — като капитан. И ние двамата се бяхме така съюзили в работата, че — мисля си и сега — много други отбори са могли и тогава, и сега да ни завиждат. Единият от нас беше треньор състезател. Но това в никакъв случай не го освобождаваше от общите за всички задължения при подготовката и по време на мачовете. Другият беше капитан и успоредно с треньора трябваше да бъде човекът, който да дава най-заразяващия пример. А бате Стойо беше един от образците за всеотдаен състезател и незаменим, съвестен и придиричiv в изискванията си капитан. С такъв човек можеш и в огъня да влезеш.

Нормални ли са били — задавал съм си понякога въпроса — началните ми стъпки в треньорството? Съвместимо ли е този, който учи другите, да излиза редом с тях и в битката на терена? Какъв ще бъде на следващия ден авторитетът му, когато ще трябва хем да извинява себе си, хем да напътствува другите? В разсъжденията за ролята на един треньор от съвременен образец всичко това може да се окаже не съвсем в реда на нещата. Но за онова време на примитивни условия и на недостатъчни материални средства то беше нормално. То е все още нормално дори и в наши дни за редица отбори в чужбина. В някои страни дори и в националните отбори има понякога треньори играчи. Спомнете си например един Хардисти в олимпийския състав на Великобритания през 1955 и 1956 година. Той бе и треньор, и играч, и капитан. А аз в мое време бях къде-къде в по-благоприятно положение. Отборът на „Локомотив“ имаше отделно от мене като треньор играч и един пълноценен капитан. На терена в трудните изпитания с противника ние се допълвахме взаимно. Моята треньорска работа беше значително облекчена.

Треньор играч в „Локомотив“ бях и при нашето славно гостуване в Съветския съюз през 1946 година. А два месеца по-късно, когато националният ни отбор отпътува за първото Балканско първенство в Тирана, бях вече и играч, и капитан, и помощник на техническия отговорник. Това беше наистина много. По-сетне, пак в „Локомотив“, продължих с двойната роля на наставник и сътезател. И така до 1948 г., когато спечелихме за първи път купата на Съветската армия.

По това именно време в България дойде унгарският специалист Андор Хайду. Върховният комитет за физическа култура и спорт го бе ангажирал като треньор на националния ни отбор. Това бе една от най-съществените стъпки да се тръгне най-сетне по нов път, да се скъса веднъж завинаги с полумерките в подготовката на отбора, които бяха довели и до злополучното 0:9 в Будапеща. Хайду Бачи, както му викахме, беше дошъл с препоръката на опитен, знаещ човек и това той доказа с успешното ни представяне срещу Унгария и на два пъти срещу Чехословакия. Очевидно бе, че неговите познания във футбола следваше да се използват по-нашироко. Той можеше да предаде опита си не само на един ограничен брой национални сътезатели.

Така бе организиран първият у нас треньорски курс по унгарска програма, ръководен от Андор Хайду. Нуждата от наши добре подгответни треньорски кадри тогава се чувствуваше твърде осезателно. Тръгването по нов път в подготовката на футболистите трябваше да се осъществи по-нашироко, за да се подобри чувствително общото състояние на този спорт. Това можеше да се постигне само ако в дружествата се заработи по системен начин, ако напредъкът на сътезателите се направлява от школувани хора. Но, интересно, повечето дружества от провинциалните футболни центрове се отнесоха никак лековато към подбирането на курсисти. Те не се постараха да изпратят свои опитни, по-възрастни вече сътезатели с интерес към треньорската професия и да ги включат в курса. Изключениеята бяха по-редки. Варненци изпроводиха изтъкнатите за своето време футболисти Иван Моканов и Стефан Калъчев; от Пловдив дойдоха Христо Балабанов, Димитър Сарачев и Никола Минчев; от Плевен — Христо Нейков; павликенци изпратиха силния си футболист Иван Гешев (Фаца); ямболци — бившия играч на софийския „Славия“ Георги Филипов. Нямаше обаче курсисти от Русе, от Бургас, от Видин, от другите по-изтъкнати във футбола градове. От случая се бяха възползували градове като Берковица, Нова Загора, Севлиево, Карнобат, Провадия, Търговище, Харманли. Повечето от курсистите бяха

от София. Групата водеше олимпиецът от 1924 г. Иван Радоев, който имаше зад гърба си вече много треньорски години. Но той искаше да разшири познанията си, да се подготви добре за треньор. С треньорски опит в „Чавдар“ и в националния отбор беше и Любомир Ангелов (Старото). До него можех да се наредя и аз. Другите софийски курсисти бяха вече все изтъкнати национални играчи — Симо Костов, Боби Петров, Борислав Каменски, Христо Минковски, Никола Стайков. Тук бяха още Никола Димитров, Петър Антонов, Кирил Тишански... Като оглеждам сега имената, не мога да не отбележа с радост, че повечето от някогашните курсисти се отдаха с любов на треньорската професия и имат заслуга, че в продължение на много години работиха за напредъка на футбола в нашата страна.

Заниманията ни в първия треньорски курс бяха много интересни. Тези двадесет и осем бивши или настоящи футболисти бяха дошли тук, за да докажат още веднъж, че връзката им с любимия спорт не е случайна. Като сътезатели те бяха получили твърде много от футбола — бяха звезди в своите клубни отбори, имаха голяма популярност, хората ги сочеха навсякъде като герои на много футболни битки по терените из цялата страна. Някои можеха да си спомнят вълнуващи страници от своята сътезателна кариера и от мачове с националния отбор на наши и на чужди стадиони. Сега беше дошло време да се намесят по променен начин с присъствието си в българския футбол. Сега идваше ред на призванието им като учители, като наставници. Идваше ред да изпълнят един нов дълг — може би по-отговорен, отколкото преди, защото следваше да се започне навсякъде една огромна работа и в нея да личи старата любов към спорта, да личи и дългът на неговите първенци.

Занятията в курса бяха оживени. Понякога, по-специално в теоретическите беседи по футбол, въпросите към Хайду Бачи прерастаха и в спорове. Всеки от нас носеше в себе си свои разбирания, напластени от дългогодишен опит, и не беше необично да е по-убеден именно в тях, а не в някои от новостите, към които навлизахме. Това не се оценяваше като нередно. Обратно, по пътя на нови разяснения, в които се включваха и други курсисти, ние възприемахме новото със съзнанието, че така именно трябва да бъде, че то е по-полезно, че ще донесе повече успехи в работата. Така „спорехме“ и в някои случаи, когато сами провеждахме практически занимания, а колегите ни трябваше да се произнасят по тяхното съдържание, по пълността, по изпълнението на поставените в тренировката цели. Изказванията на другарите ни помагаха

да се потвърди собствената ни правота или да възприемем един или други техни основателни забележки. И с всеки нов ден чувствувахме, че у нас се наплашават нови познания, ново разбиране за работата, за която се подготвяхме, към която се бяхме насочили. Разбира се, никакво чувство на самодеяност не ни беше обхванало. Ние бяхме улегнали хора. Не можеше да не отчитаме преди всичко у себе си, че ни предстоят много трудности запред. Не бяхме изпълнени с такъв ентузиазъм! Щяхме да навлезем в една нова област, треньорската, която все повече се оцениваше в нашата спортна действителност като твърде отговорна. Щяхме да навлезем в тази нова за нас област и с придобити вече основни познания. С първоначален тласък.

По-нататък?

По-нататък вече всичко зависеше от самите нас!

На мене, както се казва, ми провървя. Завършването на треньорската школа просто съвпадаше с още един факт от дългодишната ми кариера като футболист — раздялата ми с националния състав. Бях вече придобил официални треньорски права. Беше време вече да кажа най-сетне „сбогом“ на състезателните спрејви. Провървя ми, защото направих това в един, струва ми се, най-подходящ за такива случаи момент: когато спечелихме голятата, заслужената и шумно оценената навсякъде победа над унгарците с 1:0. Нашата спортна общественост тогава ликуваше, защото цялата годишна продукция на отбора можеше да се оказчи като радваща, като успешна. Бяхме направили равен мач с Полша, после загубихме като равни от Румъния в Букурещ и от Югославия в София, но накрая се наложихме и над Чехословакия, и над Унгария. Като капитан на отбора аз можех да бъда не по-малко горд от всички други за хубавото представяне на нашите футболисти на международната сцена. И се радвах, разбира се. Но в моята радост се прокрадваше все още и мъката от раздялата със състезателния футбол. Дълго не можех да скрия проявяващата се борба у самия мене. „Не бих ли могъл да продължа още малко“ — размишлявах в себе си. Но срещу такива увлечения и несигурност в решението ми идваха други аргументи: „Сега, Круме, си навършил вече 33 години. На тази възраст други отдавна са оставили футболните си обувки на тавана. Вярно, мерило за силата и възможностите на един спортсмен не винаги са годините, а добрата спортна форма. Ти наистина игра във всички те пет мача през годината наред с къде-къде по-млади от тебе,

бе достоен капитан на отбора, но...“ Това „но“ може би щеше да се намесва все още в съмненията ми, ако не бе ми провървяло и в друго. Тогава именно Върховният комитет за физическа култура и спорт (ВКФС) оповести решение, че за Съветския съюз ще замине една група състезатели по различни спортове, които да се школуват там за бъдещи треньори. В тази група фигурираше и моето име.

Заминах за Москва!

Младите хора сега, мисля си, едва ли могат да проумеят раздостта, която ни бе обхванала по онова време. Сега хиляди, хиляди български младежи и девойки от цялата страна се учат в различни институти в съветската страна. Здравата българо-съветска дружба, разцъфтяла в щастливите години на народната власт, открива с всеки нов ден все по-широки възможности за толкова българи да използват богатата съкровищница на съветската наука, незаменимия съветски опит. Сега страната ни е просто осияна с наши специалисти във всичките области на живота, които са придобили познанията си именно в братския Съветски съюз. Нашите всестранни успехи във всички посоки се оценяват преди всичко с щедрата помощ, която старшият брат, Съветският съюз, ни оказва от сърце. Така е, разбира се, и в спорта. Някога, преди три десетилетия обаче, нашата спортна група, тръгнала на обучение в Москва, беше първата. И сред тези първи пратеници на българския спорт, поканени от съветските другари да придобият научна подготовка за своята бъдеща треньорска работа, бях и аз. Нямам ли наистина основание да се гордея с тази чест, да се радвам и сега за гласуваното ми от нашите ръководители доверие?

Групата ни беше пъстра — и по години, и по застъпени спортове. Най-възрастен между нас беше, струва ми се, гимнастикът Методи Христов. След учението си в Съветския съюз той оглави като директор пловдивския физкултурен техникум „Васил Левски“, който в продължение на много години даде на нацията спорт толкова много кадри. След него бе старозагорският боец бай Никола Атанасов. За работата си в областта на ски-спорта трябваше да се подгответ Йордан Гъльбов — той и досега е уважаван ръководител в този спорт. Представител на баскетбола в нашата група бе Веселин Темков — дългодишен опитен треньор и преди, и след това, незаменим преподавател до неотдавна по този спорт във ВИФ „Георги Димитров“. За бъдеща работа с плувците бе определен изтъкнатият състезател Миролюб Кутинчев, сега доцент във ВИФ „Георги Димитров“, завеждащ катедрата по плувни спортове. Боксьорите не можеха да имат по-подходящ пратеник от популярния и изкусен майстор на ринга и опитен треньор Аспа-

рух Ангелов. А за футбола като най-масов и най-популярен спорт и у нас нашите ръководители бяха определили двама дългодиши национални състезатели — Стоян Орманджиев и мене. Пъстра беше наистина групата ни, но всички носеха в гърдите си еднаква амбиция да се учат, да придобиват ценен опит, та като се завърнат отново в родината си, да бъдат полезни с работата си на нашия спорт.

Едва ли е нужно да изтъквам, че във Висшия институт за физкултура в Москва всички ни посрещнаха радушно, по братски. Бяха ни създадени най-добри условия, обкръжени бяхме с внимание, с грижи. Ръководителите на тримесечната треньорска школа към института имаха богат опит по всичко, включително и по това, как трябва да обучават хора на различна възраст, повечето от които може би са загубили навика да четат като ученици и студенти, да слушат и да записват лекции, да участвуват всеки ден в упражнения. Компенсирахме трудностите със силно желание за работа и голямо старание в учението. Преподавателите умееха да забелязват това. Но успоредно с поощренията не бяха по-малко взискателни в своята работа. Иначе не можеше и да бъде: ние следваха да проявяваме старание и да напредваме в учението, а те ни подсказваха с всичко, че наравно с нас се вълнуват за своето задължение не само да ни предадат никакви знания, а да ни подгответят добре за бъдещата ни отговорна работа като треньори. Групата ни често пъти коментираше помежду си поведението на нашите московски преподаватели. Споделяхме задоволството си от вниманието им към нас, от това, че никой от професорите и доцентите не скъпеше усилия и време. Може би, мислил съм си, много пъти те нагледно ни показваха как трябва да постъпва всеки педагог, когато работи с хората. Той трябва да е преди всичко търпелив, да знае, че най-първо е нужно да предизвика интерес, да използва този интерес и обикновено по индивидуален път да постига напредък в учението. Не е ли също изискването и от един треньор по кой и да е от спортовете?! И после ние се уверяхме с всеки изминат ден, че навлизането в съветската научна спортна школа и използването на нейния богат опит в никакъв случай не е само механично прослушване на лекции. Не! Нашите преподаватели продължаваха с обясненията, с разясняванията дотогава, докато се убедяха, че всеки от нас е вникнал в преподаваната материя, че я е разbral.

Лекциите по основния материал за всички специалности нашата група слушаше общо. Преподавател по анатомия беше проф. Иванички, по физиология — проф. Фарфел, по спортен масаж

и възстановяване — проф. Саразян, по практика и методика на физкултурата и спорта — проф. Новиков. Всички бяха опитни, дългодиши преподаватели, „асове“ в своята област. Ние чувствувахме тяхното богато умение и в това, че макар да ни предаваха кратък курс на своя предмет, застъпван за редовните студенти в тригодишен период, в лекциите им нямаше празноти. Те ни насочваха да четем „малко повече“, за да разширим познанията. И щом трябваше, правехме го.

В курса по футбол ние с Орманджиев бяхме по това време колеги с много от изтъкнатите съветски футболисти. С някои от тях, с Хомич и Бесков например, се бяхме срещали преди това на терена в приятелски спортни битки. Може би първото нещо, което тогава ни направи впечатление, бе, че в ССР се проявява сериозна заетост за бъдещето на изтъкнатите спортсти. След като завършат състезателната си кариера, те биват насочвани към треньорска професия, ако, разбира се, проявяват за това интерес и отговарят на определени изисквания. А когато завършат обучението си, завръщат се отново в своите дружества, за да подгответят предимно млади спортсти, за да продължават здравите традиции на съветския спорт. По такъв път бяхме насочени и ние, първите българи, дошли да се учим в Москва. За нас беше радост и удоволствие, че преподавател по теория и практика на футбола беше един обаятелен човек — проф. Михаил Степанович Козлов. По това време той беше около 50-годишен. Научихме, че е бивш състезател футболист. Беше среден на ръст, набит, много енергичен. Притечаваше богата обща култура, а във футбола беше истински „спец“. Всяка дума у него потвърждаваше, че живее със своя спорт, че никога не се е откъсвал от него. Присъствувал бе многократно на семинари и симпозиуми в много страни, познаваше съвременните тенденции в развитието на футбола и беше наясно защо те възникват по един начин в Европа, по друг — в Южна Америка. Лекциите по всички въпроси на футбола бяха неповторими преживявания. Проф. Козлов беше и твърде наблюдателен. Понякога, макар и увлечен в своята лекция, забелязваше, че нещо от изложението му ни спъва (зашто, колкото и близък да е за нас руският език, с него не винаги можеш да се справиш лесно), и спираше. Спираше, за да поясни още веднъж, за да се убеди, че сме разбрали всичко. И ще се усмихне:

— Понятно? Все понятно?

Всеки ден ни отваряше очите за някаква новост. Уж бях две десетилетия състезател футболист, но сега се убеждавах все по-вече колко отговорна работа е да подготвяш футболисти. Именно

проф. Козлов ни обърна внимание още с първите си лекции, че без плановост в учебно-тренировъчния процес не може да се направи и крачка напред. Разбирахме, че предишната практика у нас да се провежда „подготовка изобщо“ е много погрешна. Опитният преподавател ни доказваше нагледно защо е нужна целенасочена планова работа, защо в планирането трябва да се вземе под внимание разновидният по състав характер на подготовката група, защото не бива всички и при всяка случаи да се занимават общо, по един и същи начин, с еднакви упражнения. „Индивидуалният подход — поясняваше проф. Козлов — е в основата на обучението на футболистите. У един недостига едно — и ти трябва да наблгнеш с постепенни усилия и упражнения да го постигнеш, у друг, обратно, трябва да се преобориш по друг начин за отстраняване на други слабости. Ето пред какви особености може да се изправи един треньор, когато ще планира работата си за всяка тренировка, за всяка отделна седмица. Това е свързано с повече труд от страна на треньора, но който жали труда си, да не се е насочвал към треньорска професия. Треньорството е преди всичко дълг към спорта!“

Да си призная, когато поемахме пътя към Москва, не предполагах, че занятията във футболния курс на Висшия институт за физкултура ще ме изправят пред толкова много въпроси, които да поставят под съмнение предишните ми познания, събрани от дългогодишна практика. Нашите представи за треньорската работа бяха изградени главно от практиката на някои чужденци в националния отбор. Но тези специалисти практици имаха определена конкретна задача. В краткото време, през което пребиваваха у нас, те трябваше да слюбят възможно най-добрая състав, да приучат към „ансамблова“ игра, да постигнат успех в предстоящия мач. По това главно се оценяваше тяхното треньорско майсторство. А ние, играчите, като представители на „другата страна“, която обикновено се стреми да мине по-най-лекия път, не винаги можехме да забележим в подробности треньорската идея и замисъла на неговата подготовка. Не искам да кажа, че играчите по онова време не са влагали старание в тренировките, но не мога и да не подчертая, че футболистите винаги са смятали, че натоварванията и изискванията, предявявани към тях, са далеч по-високи от аматьорските им задължения. Играчите, с други думи, не са се и опитвали да навлязат в методиката на тренировката, смятайки, че това в края на краищата не е тяхното задължение. Едва при Хайду Бачи, и по-точно при първия у нас треньорски курс, ръководен от него, ние започнахме да проглеждаме истински във

футбола. А в Москва при уважавания проф. Козлов вече все по-настойчиво се питахме (а питахме и него) защо това е така, а не иначе. Всеки нов ден ни носеше ново навлизане в подробностите. И все по-ясно ни ставаше как един състезател трябва да се подгответ в издръжливост, в сила и повратливост, в бързина и отскокливост. Преподавателите разясняваха, а ние пълнехме тетрадките с упражнения, с наставления, с примерни уроци. Вече не се съмнявахме, че напредък във футбола може да се постигне само по пътя на по-високи натоварвания. Научавахме и по какъв начин могат и трябва да се осъществяват тези натоварвания в подготовката. Все повече се убеждавахме, че всичко това е възможно да се приложи и в нашата практика. Убеждението идващо по пътя на прости на пръв поглед, но твърде убедителни примери. Спомням си, веднъж проф. Козлов ни разказващ: „Двама играчи, които по възможности са равни един на друг, били поставени на различна подготовка. На проверката след това се установило, че онзи, който е работил с по-голямо натоварване, бил на мяча по-силен, по-годен психически и технически. Другият бил добър само в началото на играта, след това все повече отпадал.“ Здравата физическа подготовка, уверяваща ни нашият професор, ще бъде полезна и за техническото умение на играла, но само при положение, че е свързана с много продължителна, с непрекъсната работа за усъвършенствуване. „Веднъж — разказващ ни той — заведохме курсисти на цирк. Там всички бяха възхитени от един жонглер. След спектакъла курсистите разговаряха с него. „Как е възможно — питаха го те — да придобиете такова изумително майсторство?“ А той отговаряше просто: „Нищо не е непостижимо, ако то се започва с постоянство. Аз например тренирам всеки ден по много часове. Аз тренирам и непосредствено преди да изляза на цирковата аrena!“

И все пак, мислехме си, докъде трябва да стига натоварването в тренировъчните занимания? Може ли организмът да понася такава огромна работа и да е годен след това не само за нови занимания, но и за изпитания в мачовете на футболния терен? Нямали в желанието да постигнем здрава физическа подготовка да извадим очи, вместо да изпишем вежди? Не крия, че и такива мисли се прокрадваха в съзнанието ни. Може би, защото все изхождахме от положението на довчераши състезатели или защото не бяхме се напълно освободили още от прословутата „опасност от претренираност“, с която мнозина у нас в миналото майсторски спекулираха.

„Такава опасност — обясняваше ни проф. Козлов — същев-

ствува само в теорията на ония, които кръшкат от своите задължения. Високите натоварвания у спортистите са нужни и задължителни. Но те трябва да се редуват и с една цяла система за възстановяване. Тяхната тренировка, разбира се, ще даде отражения в организма, но те са естествени и търпими. Те са същевременно от страними чрез банята, чрез масажа, чрез храната, чрез съня. Това, драги приятели, е една от тайните в научната подготовка.*

Много такива „тайни“ се разкриха пред нас в тримесечната ни работа във Висшия институт за физкултура в Москва. В много такива „тайни“ ние и по собствен път навлизахме по време на практическата ни работа. Всичко, което научавахме като метод, като азбука в теоретическите ни занимания, имахме възможност да проверяваме в практическата работа със сътезателите. Бяхме аташирани към московските организации „Динамо“ и „Спартак“. Участвувахме в тренировъчните занимания на техните футболисти. При динамовци работата водеше старият ни приятел Михаил Якушин, при спартаковци — дългогодишният опитен наставник Дангулов. Подготовката не само тук, а във всички други отбори се водеше по единната научна система на съветската спортна школа. Нашите непосредствени наблюдения обогатяваха опита ни. Те ни убеждаваха все повече, че ако и у нас, в нашите дружества, се тренира с такова професионално съзнание и упоритост от страна на играчите, ако и треньорите прилагат съвременни методи в подготовката, не може да не се очакват ефективни резултати. Това, от една страна, ни блазнеше: „Ние ще бъдем тези, които ще пренасят големия опит.“ Но същевременно се опасявахме от друго: „Дали пък у нас няма да бъдат много придирчиви? Дали няма да поискат да берем плодове изведенъж?“

Три месеца на обучение в Москва! В моята многогодишна спортна биография това е най-интересният, най-плодоносният период на истинско израстване. Много приятели сигурно са завиждали на мене и на Орманджиев, че имахме това щастие, че получихме пътния лист за отговорната треньорска професия именно в московския Висш институт за физкултура и спорт, във футболната му школа. Но нашето все пак кратко за такава задача пребиваване не беше изпълнено само с най-приятни преживявания. Леко ли ни е било на двамата и на всички от нашата българска треньорска група да навлизаме в една нова област, при една претрупана програма, при особено сериозни изисквания и при това с недостатъчни познания по езика? Леко ли ни е било, когато ежедневните часове по програмата на курса се допълваха с упорито четене и разисквания вечер до късно в хотелската стая? И всяка сутрин рано да

поемаш отново дългия път към института или към стадионите, където тренираха московските отбори. И така всеки ден в продължение на пълни три месеца. Трудно беше. Трудно беше особено за такива курсисти като нас, които не бяхме вече в първа младост. Няма защо да крия — имаше моменти, когато ни налягаше дори отчаяние. Но превъзмогнахме всичко. Превъзмогнахме го, защото бяхме обкръжени от мили хора, които ни помагаха, които ни насърчаваха, които ни окриляха в трудностите. И ако в продължение на четвърт век след това съм имал признание за своята треньорска работа, то е, защото съм се ръководел в нея от един опит, придобит в братска страна, от братски загрижени за нашето израстване хора. На всички тях винаги съм се чувствувал задължен. И най-малкото, което мога да кажа, то е:

Благодаря ви, братя!

ОРАХМЕ, СЯХМЕ — И ЗАПОЧНАХМЕ ЖЪТВА!

Когато следвах в Москва, все още бях член на железничарското дружество „Локомотив“. Съвсем естествено бе да предполагам, че след завършване на обучението ще бъда изпратен като треньор именно там. Това в известна степен ме успокояваше. Щях да попадна в позната среда и традиции. Но колкото повече напредваха занятията, колкото повече навлизах в новите изисквания за учебно-тренировъчната работа с футболистите, за постановката на цялостната възпитателна дейност, у мене търде често се появяваха и съмнения. „В нашите спортни клубове, не само в „Локомотив“ — мислех си, — все още не е създаден вкус към това ново, което тук така подробно изучаваме. Дали няма да поискат от мене, новия треньор, да направя чудеса за месец-два? Та нали за такива кратки срокове биваха ангажирани понякога у нас треньори специалисти от чужбина в националния тим? Как щях да погледнат нашите запалени мили хора, когато ще река да им обяснявам, че вече не бива да се работи на парче и за момента, че трябва да разгърнем работата нашироко, че трябва да гледаме в перспектива, ако искаем да постигнем трайни успехи? И после — продължавах мислено да разсъждавам в себе си — ще съумя ли да защитя изведенъж авторитета си на школуван треньор пред самите футболисти на „Локомотив“? Как ще ме посрещнат те? Та нали само допреди месеци бях техен съиграч?“

В такива и подобни разговори със себе си изпадах често. Струваше ми се, че някои от колегите ми от българската група курсисти са в по-благоприятно положение. Двама-трима от тях знаеха, че поемат работа с националните състезатели по своя спорт. А това значи, че ще им бъдат създадени всички нужни условия, че ще се поддържа авторитетът им. За работа с футболистите на-

ционали аз не можех да мисля тогава, тъй като Хайду Бачи продължаваше да отговаря за тяхната подготовка; ореолът му от постигнатите победи над Чехословакия и Унгария беше все още силен. Къде ли ще попадна?

А когато се завърнахме от Москва в София, се разбра, че всичките ми въображаеми тревоги и съмнения са били излишни. Хората във Върховния комитет за физическа култура и спорт са мислили по друг начин и са се погрижили да ни дадат широка зелена улица. И аз просто не знаех как да определя тяхното разпределение, когато ми съобщиха, че съм определен да работя в армейския спортен клуб, в ЦДНА. Не знаех също дали имам право да възразявам. И защо? Все пак се опитах:

— Това окончателно решение ли е? — запитах.

— Окончателно!

— Мислех си, че в моето дружество...

— Локомотивци наистина настояваха. Ти си техен кадър. Искаха те и от други дружества. Но ние преценихме, че при армейците ще имаш най-добри условия. Сега вие, завършилите в Москва, ще трябва да започнете работа съвсем по новому. Специално за футбола и конкретно за тебе ние смятаме, че при армейците най-сполучливо сега ще може да се пренесе съветският опит...

— Щом като така сте решили...

— Така! Не губи време! Започвай!

Започвай!

Разбира се, не можех да се сърдя на хората от ВКФС, че ме посрещнаха с такъв призов за работа. През трите месеца, докато учехме в Москва, ние знаехме, че се подгответе за упорита служба на своя спорт. Естествено беше и веднага да започнем. Но аз нямах възможност просто да си отдъхна от умората и напрежението в учението, от пътуването на връщане, от изненадата, пред която се бях изправил. В къщи и пред приятели просто нямах време да разкажа богатите си впечатления от тримесечното пребиваване в съветската столица, да се нахваля от братския прием в института, от бащинските грижи на преподавателите. Мисълта ми все бягаше в нови посоки — натат, където ми предстоеше от утре новата работа...

ЦДНА!

Това беше символ на интересно извървян път. Той започна от отбора, носещ името на славната партизанска бригада „Чавдар“,

който още в първите дни след народната победа стана носител на първия плакат „Народна войска“ за победителя в първия приятелски футболен турнир в София. После дойдоха обединението с представителя на нашия борчески Трети район и спечелването през предишната 1948 г. на титлата „републикански първенец“ от „Септември при ЦДВ“. Защо са ме налягали тревожни мисли, че в армейския спортен клуб ще попадна на непозната среда? Непознати ли са ми играчите тук? Та половината от тях са израснали край мене, с другата половина, включително и с футболистите на бившия „Спортист“ от квартал „Хаджи Димитър“, съм участвувал редом в толкова мачове на националния отбор!

Самочувствието ми се повишаваше. Повдигна го още повече първата ми среща с тогавашния началник на ЦДНА полковник Иван Мирски. Този енергичен, виждащ надалеч човек ме окуражи:

— Ти само започни — казваше ми разпалено той. — Другото остави на нас.

— Трябва да осигурим за развитието на футбола — развивах аз малко книжно проектите си — вече по-нови условия. Трябва...

— Всичко, каквото е нужно, ще го имаме.

И на 1 април 1949 г. се изправих пред армейските футболисти. Трябаше да им се представя и те да ми се представят. Да се запознаем. Всъщност, кой бях аз за тях, кои бяха те за мене, беше излишно да се приказва... Оглеждах ги все пак развлечуван. „Значи, ще имам — пресмятах в себе си — двама вратари, Стефан Геренски и Панко Георгиев. Ще имам за защитници Митето Цветков, Футеков (Борсата), Манол Манолов, стария ми приятел Боре Търнков. В средата играят Нако Чакмаков, Колето Алексиев, Атанас Цанов, а нападатели са Митко Миланов, Стевето Божков, Стойне Минев, Кирчо Богданов, Коце Благоев, Стефко Стефанов, Колето Божилов, Ганчо Василев... На такъв букет от млади, ентузиазирани, обичащи футбола състезатели всеки би ми заведял. С такива хора можеш уверен да тръгнеш на бой за победа. На такива хора можеш да се облегнеш с доверие.“

А те?

— Откога те чакаме! — опита се един от играчите да изрази общото желание.

— Ето ме, дойдох!

— Ха, добре дошъл тогава!

Срещата ни беше пристрастна, другарска, непринудена. Беше среща на хора, които знаят за какво се събират и какво им предстои. Ще го постигнем ли?

Ръководството на клуба беше анализирало положението на от-

бора в оформлената през есента республиканска „А“ група. В първия полусезон бяха допуснати няколко загуби срещу силни, равностойни противници. Това на терена се случва. Но лошото беше, че един от претендентите за шампионската титла беше успял да вземе в класирането доста чувствителна преднина. Очевидно пропусната то не можеше да се навакса лесно в пролетната програма. Играчите страдаха от това — чувствувах го. В подновяването на шампионата знаех, не се съмнявах, че те ще удвоят усилията си. Но голямата есенна разлика ще може ли да се стопи? А на всичко отгоре след седмица, само след дни предстояха мачовете от турнира за купата на Съветската армия. Там също трябва да се насочи внимание.

Такова, впрочем, бе и становището на клубното ръководство.

Започнахме подготовката. За прилагане веднага на нови, основно променени методи и дума не можеше да става. Ние бяхме на старт пред отговорни мачове за купата. Но „ново“ имаше. То се проявяваше в ентузиазма на играчите. То личеше във все по-голямото старение на всички. Никой не бягаше от плахия треньорски опит за „по-големичко“ натоварване. Тренировките се редяха всеки ден. Разнообразявахме ги и с теоретически занимания. Все по-вече наблягахме на така наричаното тогава „морално-волево настройване“.

Всичко ли вървеше наред, питам се и сега. Не се ли появяваха трудности? Може ли без трудности? А някои бяха и лесно обясними. Според мене, те можеха да се обединят в три основни групи. Не можех преди всичко да не чувствувам личните си затруднения — бях млад, току-що излюпен в Москва треньор, с много придобит там опит, но все още неприложен в практическа работа при нови условия, при нови изисквания. Втората група затруднения идеше от това, че за успешното прилагане на съветската школа в работата с футболистите беше необходимо не само желание, но и време — не може да се тръгне по нов път изведнъж. Но най-много ме занимаваха трудностите от третата група. Те бяха по-сложни. Те опираха до преодоляването на отношения между живи хора. Отборът на ЦДНА по онова време беше комплектуван от състезатели от няколко предишни клуба, произхождащи от различни райони. Наистина тя бяха играли вече известно време заедно. Приятелството помежду им беше добро. То се проявяваше. Но не бих могъл да скрия, че имаше моменти, когато тегнеха известни влечения към „махалата“, към приятелството отпреди. Тези прояви можеха да се почувствуваат понякога дори в мълчаливите възражения при обявяването на състава за една или друга среща...

„Ето в тази област — мислех си, — в претопяването на всичко ста-
ро, в създаването на истински здрав, напълно приятелски, почти
братски колектив трябва да насочим всички усилията си. Това
ще бъде продължителен процес. Но оттук, само оттук трябва
да започнем. . .“

Турнирът за купата ни изправи в осминафиналния рунд срещу ямболския „Партизан“. Победихме убедително — с 4:0. Като треньор не можех да не се радвам на резултата. Но ме радващие не по-малко и това, че отборът показваше, че може да играе твърде грамотно, красиво, приятно за зрителите. После дойде изпитанието срещу силния софийски „Спартак“. В редовните деветдесет минути не бе излъчен победител. Последваха две продължения. Тогава армейците проявиха по-богат опит и се наложиха с 3:2. А на полуфинала в Плевен срещу тамошния „Септември“ бях отбелязани в двете врати десет гола! Ние спечелихме с 6:4. В този мач се потвърди една стара истина във футбола, на която англичаните са страстни привърженици. „Силен отбор — твърдят те — не е онзи, който побеждава със сух резултат — с два, с три или с четири на нула. Такъв отбор е безспорно добър. Но силен е онзи, който умеет да доказва майсторството си, който на вкарания му гол отвръща с два!“

И така достигнахме финала. Там ни очакваше „Левски“.

Старите приятели на футбола в столицата помнят тази шумна среща. В един период от около осем месеца двата партньора отново се изправяха един срещу друг на финал. На Деветосептемврийския празник предишната година „Септември при ЦДВ“ се бе наложил достойно над „Левски“ и спечели републиканска шампионска титла. Сега финалът за купата на Съветската армия се явяваше един своеобразен реванш. Интересът към двубоя беше необикновен за онова време. По трибините, по всички празни места на стария стадион „Юнак“ като по чудо се бяха вместили 35 000 зрители — един небивал рекорд на масово посещение. Двата отбора се състезаваха на терена мъжки и резултатът 1:1 отразяваше съотношението на силите им. Победител не можа да бъде излъчен и след двете продължения, след 120-минутна игра.

След осем дена картината се повтори. Отново 35 000 души бяха на стадиона, отново се разгоря равностойна игра на терена и резултатът отново бе равен — 2:2. Двата финалиста се бяха борили вече 210 минути, а победител помежду им все още нямаше. Регламентът тогава не познаваше сегашната практика на съкратената процедура — изпълнението на дузпи, което понякога се превръща в сляп хазартен случай. Но и всичко, предвидено в административ-

ния правилник, бе изчерпано: беше изигран един мач, бяха дадени непосредствено след това обичайните две малки полувремена от по 15 минути, състоя се и преиграването на финала. А победител нямаше! Това бе първият куриоз в новата история на футбола ни. Така се стигна до трети финален мач за купата. И отново се изредиха предишните подробности — пак 35 000 зрители, пак на-
прегната надпревара между футболистите, пак две продължения,
т. е. пак 120-минутна игра. Но този път имаше и победа. С 2:1
нашите противници на терена спечелиха най-сетне купата. И те
ликуваха. Защото я спечелиха в един равен двубой. Защото и ние
бяхме протегнали с пълно право ръце към нея. Защото и ние бяхме
единакво достойни да бъдем нейни носители. Но във футбола, изобщо
в спорта, е така — все трябва да има победител. Понякога той
благодари и на усмихналото му се щастие, а победеният все намира
основания да съжалява за пропуснати изгодни положения. . .

Триста и тридесет минутният финал за купата на Съветската армия през майските дни на 1949 г., наблюдан общо от 105 000 зрители, даваше възможност да се направят твърде интересни анализи. Можах да направя и аз лично някои изводи по работата с армейските футболисти. Бях поел подготовката и грижата за оформянето и за израстването на отбора само месец и половина преди това. Клубното ръководство беше поразвързalo ръцете и на треньора, и на състезателите, когато беше поставило ясно преценен задачи — в шампионата да не се отстъпва от завоюваните до този момент позиции, но в турнира за купата да се осъществи на всяка цена достигане до финала. Е, добре, можеше да се смята, че изискванията са постигнати. Но можеше ли това да задоволи и играчите, и мене като техен треньор, пък и клубните ръководители? Вярно е, че в първенството не изпуснахме вицешампионското звание, в трите финални битки за купата бяхме напълно равностойни съперници за нейното спечелване. . . Но не съумяхме да се преорим така, че и да я спечелим. А можехме? Трябваше! Много малко не ни достигна, за да се поздравим със заслужената голяма победа.

Такова беше и „официалното“ мнение на нашите привърженици. Но те, макар да ни тупаха по раменете, макар да изживяваха заедно с нас, с играчите и с треньора мъката от пропуснатия успех, не можеха да скрият все пак недоволството си. По-голямата част от тях не искаше да се съобразява при всички случаи със съществуващите обективни условия. Тези запалени приятели на футбола желаят да приветствуват всяка своя любим отбор като

победител. Те посрещат и равния резултат понякога едва ли не като загуба. Да им се сърдиш ли? В никакъв случай! Те са достатъчно запалени и по своеу изживяват състезанието на терена. Нека да искат от играчите максималното, нека да ги поддържат в техния победен път, нека да ги окуражават. Не бива да им се сърдим, когато недоволствуват, щом състезателите не играят с пълни сили. Такава е спортната публика в цял свят. Но с нашите верни поддръжници ние сме задължени да установим и по-тесен контакт. Те не бива да са чужди на трудностите ни, те би трябвало да вникват в тях. И тогава ще ни разбират по-добре, тогава ще ни окуражават при преодоляването на едни или други мъчнотии още по-вдъхновено.

Не се ли отклоних? Нали исках да се спра на първите си треньорски изводи? Засегнах някои настроения у публиката съзнателно. Защото и сега смяtam, че те бяха наистина пресилени. Пропуснатото в тройния финал не бива да се приписва с лека ръка като непростим грех на играчите. Да не забравяме, че противникът ни на терена нямаше пред себе си проблемите, които занимаваха нас в армейския клуб. Той бе обигран състав, в който обстоятелствата поддържаха и разпалваха доста високо самочувствие. А ние току-що бяхме започнали. Самият армейски клуб току-що бе създаден. Не можехме да твърдим, че сме извършили най-добра селекция на състезателните си кадри. Не бяхме имали и подходяща възможност да ги изпробваме — това при всички случаи е един по-продължителен процес. В трите последователни финала трябваше да използвам всичките си налични 16 състезатели. Но не бях в състояние да се облегна и за трите мача на един и същи състав. Все имаше пролуки на един или друг пост. Все търсех най-добрия играч, който да пасва най-сполучливо и с останалите. Несменяеми бяха само седем души: Панко Георгиев — на вратата, Манол Манолов, Борис Трънков и Борислав Футеков — в отбраната, Стефан Божков, Димитър Миланов и Стефан Стефанов — в първата линия. Останалите състезатели участвуваха в един неизбежен кадрил — в определени случаи и поради контузии. Така в отбраната се появиха само по два пъти Димитър Цветков и Атанас Цанов, а в нападението — Ганчо Василев. Така само по веднъж бяха използвани в средата на терена Нако Чакмаков и Никола Алексиев, а в първата линия — Коце Благоев, Кирчо Богданов, Стойне Минев и Никола Божилов. Повече затруднения предлагаше оформянето на ударната нападателна петорка. Там двете крила Миланов и Стефанов се проявиха и като реализатори на по един гол в първите два мача (автори на другите два гола

бяха Богданов и Божилов). Но това, което задоволяваше в един мач или в известни периоди от играта, трябваше да се подсили за следващата среща. Затрудненията се редяха едно след друго. Търсенията продължаваха. Те в края на краишата бяха и естествени за онзи период, когато в работата си правехме първи стъпки по един по-нов път. Защото, повтарям, ние наистина бяхме в началото, в самото начало.

След съществени преобразования от организационен характер през пролетта на 1950 г. започна новото първенство. Отборът на ЦДНА, разбира се, беше отново в състава на новата първа републиканска група. Армейският спортен клуб не можеше да се съгласи с машинациите, правени и за съжаление потвърдени в квалификационния турнир. Предната есен армейският спортен клуб не можеше да позволи изкуственото, принудителното изваждане на отбора му от състава на „А“ РФГ. На всички в онези години беше твърде ясно, че бе подготвен удар не срещу кой да е, а срещу един отбор, който бе спечелил веднъж първенството на страната, а през следващата година бе вицешампион. Този нечестен опит, който най-малко може да има място в проявите на спорта и на който някои бяха станали несъзнателни проводници, бе провален с една наложителна реформа в общоармейския спорт. Но нездравата атмосфера в определени среди не бе изпълно пресечена. Тя съществуваше. Тя се проявяваше. Тя не можеше да не влияе и върху състоянието на отбора ни.

Шампионатът през тази 1950 г. беше особено труден за армейските футболисти. Отборът наистина бе отново между най-силните. Играта му, особено в срещи с претендентите за шампионската титла, бе равностойна. Дори в случаите, когато губеше, той отстъпваше победата с минимална голова разлика, обикновено с 0:1 (пет пъти) или с 1:2 (два пъти). Ние не можахме да избегнем и някои съвсем евтини загуби, защото воювахме, така да се каже, едновременно на три фронта. Най-първо ние все още навлизахме в собствения си вътрешен ред, където се стремяхме да установим един здрав отбор — траен по състав, бойко мобилизиран, улегнал в техническото и тактическото си майсторство. Вторият ни фронт беше срещу противниците на терена. А трябва да се припомни, че срещу нас специално всички излизаха настървено, решени на всяка цена да ни победят. Но най-труден беше, струва ми се, третият, скритият фронт. Клубното ръководство и аз като треньор насочвахме в онези дни много сили, за да убедим нашите играчи, че

тяхната задача в трудните прояви на първенството ще бъде значително облекчена, ако превземат публиката, ако я спечелят със своята красива, ефектна и убедителна игра. За чест на състезателите ни трябва да подчертая, че и те бяха убедени в съществуването на „трите фронта“ и влагаха много старания и в подготовката, и в трудните мачове. Те все повече се убеждаваха, виждаха, чувствуваха, че пробиват леда. Между хилядите приятели на футбола постепенно растеше и се увеличаваше броят на убедените симпатизатори на армейския отбор. Това бяха честни в разбиранията си хора, обективни наблюдатели, които не можеха да не приветствуват играта на футболистите на ЦДНА. Защото тя ставаше все по-увличаща за тях, доставяше им все повече радост и удовлетворение...

И сега, след толкова много години, съм длъжен да изкажа от свое име и от името на играчите благодарност към клубното ръководство, което правилно оцениваше общите ни усилия за най-добро представяне в първенството и не приемаше при споменатите вече обстоятелства класирането ни на четвърто място като провал. Както предната година, състезателите не бяха принудени до стената, за да постигнат изведнъж нещо, за което сроковете и обстановката не благоприятствуваха. Обратно, клубното ръководство ни насърчаваше най-вече при неуспехите. И ние, треньор и играчи,чувствувахме още повече отговорността си, засилвахме амбицията си да се борим с трудностите, да ги преодоляваме.

Така успоредно със завършването на първенството ние насочихме цялото си внимание към новия турнир за купата на Съветската армия.

Жребият ни изправи най-първо срещу пловдивския „Локомотив“. Този отбор открай време е един от най-достойните представители на своя град. В първенството за годината ние го бяхме победили на два пъти — и все с 2:1. Но в осминафиналния рунд на турнира той, както се казва, ни се опря здраво. Можахме да елиминираме неговата достойна съпротива едва с 1:0, и то в наложилите се две продължения на мача. Още по-труден бе следващият противник, софийският „Локомотив“, който в шампионата ни беше изместил от призовото трето място само поради по-добра голова разлика. Срещу него взехме реванш, като го отстранихме от по-нататъшно участие с една чиста победа — 2:0. Трети, още по-силен противник ни се изпречи на полуфинала — „Академик“. Силата, издръжливостта и умението на нашия отбор тук изпъкнаха главно в продълженията на мача, който спечелихме с 4:1. Така армейският състав си извоюва правото отново да се бори на финала за спечел-

ването на купата. Противник там ни беше „Левски“, който бе облагодетелствуван от жребия и бе достигнал до последната битка след успехи срещу явно по-слаби противници — със „Спортист“ — Своге 3:1, със „Спартак“ — София 3:0 и със „Спартак“ — Плевен 4:0.

Кой твърди, че историята не се повтаря?

Поне във футбола...

На финалите за купата на Съветската армия през 1949 г. нашият отбор игра срещу „Левски“ в продължение на 330 минути и отстъпи с общ резултат 4:5. Сега, през 1950 г., финалът за купата отново стана „троен“. За излъчването на победителя бяха нужни отново 330 минути и общото голово съотношение беше пак в наша вреда — 2:3. Но докато в предишния случай обективният наблюдал ще подчертая, че победата е била грабната от по-щастливи на терена противник, във втория случай неуспехът ни дойде и от фатална грешка в третия финал, от един автогол, който просто преотстъпи победата другиму.

Заключителната фаза на турнира за купата бе непосредствено след завършването на първенството, в последните есенни дни, когато терените и други условия не бяха най-благоприятни за състезания. Нашите футболисти по онова време още не бяха свикнали да играят в почти зимни условия. Тогава терените бяха землени, бързо се разкалаха и това пречеше на по-техничните състезатели и отбори да показват своето умение. Въпреки всичко финалът се очакваше от всички с най-голям интерес. Когато двата отбора се изправиха на 26 ноември един срещу друг на стадион „Народна армия“ (тук поне имаше равен терен), по трибуните всички места бяха изцяло заети от 30-хилядна публика. Тя проследи един напрегнат двубой, в който силите пак бяха равностойни. И в деветдесетте минути, и в наложените две продължения резултатът бе равен — 1:1. В този мач прояви реализаторски способности утвърждавящият се наш централен нападател Панайот Панайотов (Гацо).

Преиграването на финала се състоя на следващия ден. Тридесетте хиляди верни приятели на футбола отново бяха по трибуните. И резултатът бе пак 1:1. Голът за нашия отбор бе отбелязан от Стефан Божков, дясната свръзка на нашето нападение. Победител все още нямаше. Куриозът от предишната година се повтаряше „като по ноти“. Пак трябваше да се изправяме срещу отбора на „Левски“ в трети мач. Така нареченото „трето издание“ на финала за 1950 г. се състоя на 3 декември пак пред 30 000 зрители. И пак деветдесетте минути не бяха излъчили победител. И пак бяха дадени две продължения от по 15 минути. Първото изтече, без да

промени головото съотношение. И едва във второто чорапът, както се казва, се разплете. Но се разплете така, че всички ахнаха от почуда.

Срещу нашата врата бе отсъден корнър. Изпълни го, мисля, лявото крило на сините Йордан Томов. Нашите играчи от отбраната се бяха разставили доста добре — те покриваха вратата. И изведенъж . . . Топката летеше не много високо, насочена към близкия дирек на вратата. Там беше снажният Футеков. Това беше, както се казва, негова топка. Така я беше почувствуval и той и затова предупредил съиграчите си и най-вече вратаря ни Геренски с подвижане „Аз съм“. Но в миг от секундата той чува гласа на вратаря ни „Ти си“ и веднага след това „Аз съм“. И за почуда на всички не отби топката с глава, което можеше да направи с лекота а се отмести в последния миг от фаталната секунда и тя, топката, действително изненада пазача на нашата врата, удари се в него и влетя в мрежата. . . С този автогол „Левски“ спечели финала и купата. Но победата му в края на краищата не бива да се омаловажава. И отново ликуваше, защото победата дойде в момент, когато най-малко е била очаквана от него. А нашите играчи с наведени глави трябваше после да се приберат в съблекалнята и да започнат безкрайния спор:

— Защо не отби топката? — питаха вкупом всички разтревожения Футеков.

— А ти защо не я улови? — прехвърляха въпроса си към Геренски.

— Виж какво — мъчеха се да дадат някакво обяснение и единият, и другият . . .

Да си призная, аз и сега не мога да определя кой конкретно има по-голяма вина за фаталния автогол. Сигурен съм, че и Футеков, и Геренски все още спорят помежду си. Но фактът остана в историята — едно неразчетено взаимно действие на двама играчи, може би дори една обща грешка на всички играчи от отбраната, за да не кажа на целия отбор, стана причина да проиграме незаслужено една решителна среща, един голям финал. Този наистина неприятен случай стана обица за всички ни. Така в нашия отбор се вкорениха навикът и убеждението да няма предоверяване един на друг. Обратно, при такива и подобни ситуации по всички зони на терена всички наши играчи възприеха принципа на подсигуряването. Може да си повече от убеден, че твоят другар ще се оправи сам с положението, но ти, който си най-близо до него — встризи или зад него, — трябва да си готов да го заместиш и да сториш нуж-

ното. Така е, полезният опит се придобива най-успешно тогава, когато осезателно ти напомня за нещо, станало веднъж.

А по-фатален случай от онзи на „тройния“ финал едва ли може да съществува! Той в известна степен може да обяснява загубата, но не и да я извинява. Но тук аз се чувствувам задължен не само в скоба да се спра и на нещо друго. Случайно ли беше, че в две по-редни години, в два последователни финала за купата ние претърпяхме неуспех именно срещу отбора на „Левски“? И можем ли, трябва ли да драматизираме случая? Така или иначе „Левски“ също достойно се беше подготвял за тези изпитания и щом като съумя да ги спечели, нямаме право да му ги оспорваме. Така е в спорта поне — насочил си се към победата, уж си я спечелил, а тя ти се изпълзва, грабва ти я противникът на терена. Нима той не я заслужава? А връщането на мисълта ми към тези финали ме задължава да кажа още нещо. Ръководството на „Левски“ не по-зле от нас по това време бе положило грижи за създаването на силен представителен отбор. Към основното звено от предишни клубни играчи бяха привлечени проявени футболисти от Трети район, от квартал „Хаджи Димитър“, от „локомотивската“ среда. Някои дойдоха и от провинцията. Така „Левски“ се очертава като най-изявен наш конкурент в първенството и в турнирите за купата. Оттогава фактически датира нашето традиционно съперничество. Има ли нещо нередно в това? Не е ли нормално да съществуват дори повече такива претенденти, за да бъде шампионатът по-оспорван, по-напрегнат? Лошото е, че понякога около мачовете на „вечните претенденти“ за титлата се създава просто психоза и всичко това се отразява върху атмосферата на терена и по трибуните. Взаимните усилия за ликвидиране на това явление наистина трябва да продължат. Съперничеството за надмощие в спортната борба трябва да се уважава. Но в него при всички случаи трябва да доминира спортсменството!

Спортният колектив е сложен организъм от живи хора. В него всеки трябва да бъде на мястото си, да се бори достойно за общия интерес и да доказва с действията и поведението си, че заслужава оказаната му чест. А колко повече важи това за отборите в колективните спортове! И особено за футбола! Тук отборът, първо, не е никакъв механичен сбор, и, второ, той не може да бъде само от единадесет играчи. Участието с него в първенството е твърде продолжително по време и това налага винаги да си готов за наложена смяна поради контузия или неразположение на постоянен титуляр.

А има и случаи, когато и от тактически съображения трява да правиш промени, съобразявайки се със специфичната сила на предстоящия ти противник, или за да изprobаш и да утвърждаш млад състезател, да го привикнеш към общия дух на състава, а същевременно и самият отбор да приеме младия играч като доказано нужен... Оформянето на един боеспособен, дружен, дисциплиниран и настинен с морални сили футболен колектив е трудна задача. Усилията на треньора и на техническото ръководство обаче ще бъдат направо прахосани, ако всеки състезател не проявява своята любов към спорта и към организацията, ако не е убеден, че върхове може да се покоряват само с много пот в подготовката, ако не е амбициран да постигне високо техническо умение, за да бъдат и личните прояви на терена убедителни.

Моята треньорска работа в ЦДНА не беше затруднявана в това отношение. От своите играчи не можех да се оплача. Обратно, и на времето, и сега продължавам да им изказвам благодарност за две неща — за личното им старание в подготовката и в състезанията и за върхата, която имаха в мене. Тази взаимна вяра всъщност беше първата и най-главна предпоставка за успехите, към които за-дружно се бяхме насочили, щедро и всеотдайно подкрепяни и направлявани от клубното ръководство. То и ръководството на МНО не искаха от нас невъзможното — да берем лаври изведнъж. А това беше много съществено. То създаваше една спокойна обстановка, макар в нея да се проявяваше планомерното напрежение, което е характерно за всяка добре обмислена и умно направлявана работа. И в първата, и в изтеклата вече втора година ние орахме и сяхме доста старательно. Жътвата наблизаваше! Ние не можеше да не берем обилни плодове!

И все пак не всичко вървеше като по мед и масло. В навечерието на първенството за 1951 г. ние бяхме просто принудени да освобождаваме един състезатели поради травми, други — поради преминаването им в провинциални отбори, трети — поради това, че приключваха вече с активната си състезателна кариера и се отдаваха изцяло на военната си служба. От списъка на играчите ни за приближаващия нов шампионат отпаднаха Панко Георгиев, Димитър Цветков, Борислав Футеков, Кирчо Богданов, Никола Алексиев, Никола Божилов. По това време или в процеса на първенството в нашия отбор вляха нови сили вратарят Кекеманов, защитниците Георги Цветков, Георги Енишайнов и Георги Насев, полузащитниците Гаврил Стоянов и Джино Александров, нападателите Панайот Панайотов (Гацо), Михаил Янков, Петър Михайлов, Ангел Миланов. Повечето от тях бяха млади, талантли-

ви футболисти, носещи в себе си заряда на една голяма амбиция за утвърждаване в армейския състав. Тяхното постепенно влизане в отбора даваше добро отражение — чувствуващо се прилив на млада, буйна кръв.

Активизиран беше още повече и оперативният ръководен щаб на футбола в ЦДНА. Началник на клуба бе енергичният капитан Александър Николов (сега полковник, главен редактор на в. „Народна армия“), който беше просто неуморим в старанието си за едно перспективно и трайно развитие и утвърждаване на нашия представителен състав. За мой постоянен помощник беше утвърден старият ми боен другар от терена Борис Трънков, с когото всяка (и досега!) сме споделяли еднакви разбирания в работата по подготовката на футболистите и винаги съм виждал в негово лице един упорит, взискателен и в същото време уважаван от играчите наставник. Лекар на отбора стана доктор Стоименов. За тази нова, постоянна длъжност в щаба на отбора заслужава да се кажат тук няколко думи. В лицето на лекаря аз никога не съм искал да виждам человека, който се занимава с контузии на състезателите. Лекарят на един отбор е загриженият специалист, който умеет да поддържа в играчите такова функционално състояние, че все по-големите натоварвания в тренировките да улесняват набирането на високо майсторство. Иска ми се да припомня, че в прилагането на един цялостен научен метод в работата с футболистите нашият армейски клуб пръв у нас се облегна на компетентната лекарска помощ и съдействие. Това не беше никаква приумица, а твърдо убеждение в един нов поглед за научното съдържание на учебно-тренировъчния процес. Бих искал да подчертая, че особено трайни следи в тази насока остави в продължение на години уважаваният и обичан от играчите доктор Досков. Този трудолюбив, културен и основно запознат със задачите си научен работник в спорта пръв започна с неизвестните по онова време пробы и изследвания, той пръв наложи като система и възстановяването. Не е никак случайно следователно, че здраво следваната и в това отношение полезна традиция доведе до изграждането напоследък на постоянно действуващата на нашия стадион научна медицинска лаборатория, обслужваща вече всички спортове.

Ние първи въведохме и високопланинската предсезонна подготовка. Идеята, разбира се, не дойде случайно. От личен опит като състезател знаех колко полезна може да бъде тя за играчите. Спомних си, че покойният голям наш атлет и треньор Любен Дойчев бе уредил за „Локомотив“ още през 1946 или 1947 г. „зимен лагер-

сбор“ в железничарската хижа „Родина“ на Витоша. Разнообразните ни занимания в планината, включително и всекидневното използване на ски, направиха престоя ни на Витоша приятен, увличащ емоционално и с полезни последствия за спортната ни форма в предстоящите мачове. Припомних си всичко това не случайно, а защото и съветските другари в Москва ме бяха насочили към такава работа. Първият зимен високопланински лагер на ЦДНА бе уреден в Боровец. Там ни бяха създадени всички най-добри условия. Но опитът ни учеше, че откъсването на играчите от семействата им среда ги разстройва понякога и те чувствуват лагерите като бреме, като някаква тегоба. Затова направихме друг полезен „пробив“ — в лагер-школата всички постъпиха с жените, включително и с децата. Отдохме там, както самите играчи казваха, „дори с цукалата“. Основната подготовка на играчите за новия шампионат не само беше улеснена, но тя получи такава здрава основа, че по-късно стана нова традиция в армейския клуб. После продължихме подготовката в Петрич. Лагер-школата там използвахме за къртовска работа по техника и тактика — в един най-широк аспект. И всеки ден забелязвахме, чувствувахме как играчите набират не само физическа сила, но и майсторско футболно умение. То не можеше да не се прояви по-сетне в мачовете. И се прояви! Но не бива в никакъв случай да се забравя, че армейските футболисти предприеха още един полезен почин: тук, в Петрич, бе създадена комсомолска организация на отбора — първата организация на комсомолци в наше физкултурно дружество. Така идеино-политическата работа с футболистите навлезе в нов етап. Младежите бяха амбицирани да станат образец на дисциплина, в която влагаха собствената си убеденост. А това значително улесняваше и отговорната работа за морално-волевата устойчивост, без която няма и не може да има траен напредък в никакъв спорт. Никой не се оплакваше от пренатовареност в подготовката. Тренировките бяха не само всекидневни и по два пъти на ден, но се приемаха с активна готовност от всички. А вечер лагерът ехтеше от шеги и песни! Такова настроение може да създаде само един здраво сплотен младежки колектив, който знае, че в подготовката не може да се търси „на работата лекото и на баницата мекото“. Този млад армейски състав знаеше и беше дълбоко убеден в известното напътствие на великия руски пълководец Суворов: „За да ти е леко в боя, трябва съзнателно да приемаш трудностите в учението!“

Футболната 1951 г. армейският отбор вписа в своята богата история като здраво начало на един траен възход. Състезателните прояви на нашия състав в следващите първенства и турнири бяха една дълга броеница от успехи, от победи, от шампионски титли. Към тях ние се насочихме след една продължителна и методична подготовка. И затова първите плодове през споменатата 1951 г. не изненадаха никого — ние ги очаквахме, ние се бяхме постарали вече да бъдем достойни за богата берита.

Първенството започнахме мълниеносно — в първите четири мача постигнахме четири победи с общ резултат 15:0. В пролетната програма набрахме 19 от 22 възможни точки с обща голова разлика 33—2. В срещите от есенния полусезон малко поотстъпихме — притурихме нови 18 точки и голове 29—5. Така на края на шампионата ние бяхме първи с 37 точки, набрани от 18 победи и един равен резултат. Головете бяха 62—5, един рекорд по резултатност, който дълго време беше недостижим (подобриха го по-късно пак армейците). Друг рекорд в шампионата беше победата ни с 12:0 срещу тогавашния русенски представител в групата „Торпедо“ — този рекорд и досега стои в историята на футболните ни първенства. На този мач нашият нападател Пешо Михайлов сам вкарва 6 гола. (Също недостигнат досега от никого рекорд.)

Читателите може би искат да им припомнят поне резултатите от всички мачове?

Срещу ресенския „Торпедо“ постигнахме 6:0 и 12:0, срещу „Торпедо“ от Плевен — 5:0 и 5:1, срещу „Ботев“ от Пловдив — 0:0 и 2:0, срещу „Миньор“ от Перник — 3:0 и 2:0, срещу „Строител“ от София — 2:0 и 1:0, срещу пловдивския „Локомотив“ — 5:0 и 1:0, срещу „Червено знаме“ от София — 5:0 и 2:0, срещу „Спартак“ от Варна — 3:0 и 1:0, срещу „Локомотив“ от София — 2:0 и 3:1, срещу „Академик — 2:0 и 3:1, срещу „Левски“ (тогава „Динамо“) — 2:1 и 0:2, срещу софийския „Спартак“ — 0:1 и 0:1.

Когато цифрите говорят... Резултатите от мачовете в дванадесетчленния състав на републиканската група бяха наистина най-доброто доказателство за нашето игрово, техническо и тактическо превъзходство на терена. За нашите армейски футболисти нямаше значение кога, срещу кого и къде ще играят. Те очакваха всяко изпитание от шампионата като единакво сериозно и се насочваха към него винаги с чувство за отговорност. И се представяха достойно. Спечелването на шампионската титла в един голям двубой със силния по онова време състав на софийския „Спартак“, трениран от мой стар приятел Любомир Ангелов (Старото), беше забележителен успех. Ние изпратихме вицешампиона само с

една точка, но третия и четвъртия в класирането — „Левски“ и „Академик“ — с цели единадесет точки.

Плодовете от старателната ни работа в продължителната месечно подготвка започнаха да се проявяват. Новото в играта на армейските футболисти си пробиваше път постепенно и се налагаше бавно, но сигурно в погледа на специалистите не само с резултатите от срещите на терена. Това ново имаше и други по-съществени измерения.

Ние в армейския клуб сигурно не бяхме открили Америка, като бяхме стигнали до общото убеждение, че само при къртовска работа в учебно-тренировъчния процес може да се очакват успешни резултати в състезателните прояви на терена. В тази постановка едвали можеше да се вижда нещо ново. Ние въвеждахме и все по-здраво утвърждавахме плановостта в тренировките. Все повече обръщахме внимание и на атлетическата подготовка. Искахме да създадем от нашите футболисти всестранно развити състезатели. Много ни помагаше в това отношение работата на привлечения към отбора ни изтъкнат армейски атлет Ангел Гавrilov, който се насочваше вече към треньорска дейност. Не правехме никакво откритие, като отбелязвахме, че за новия път на развитие са нужни и условия. В края на краишата възможности за такива условия имаше навсякъде. Но в армейския клуб най-рано от всички други бяхме запретнали ръкави и бяхме впрегнали теорията в практиката. И най-важното: не се задоволявахме с половинчати мерки — или ще тръгнем по нов път, или няма да залъгваме и себе си, и другите, че ще правим това.

Още преди да започнат проявите за футболната 1951 г., оглеждахме много внимателно цялостния план за предстоящата ни работа. Бяхме извършили предварително почти всичко по новия състав на състезателната ни група. Знаехме с какви играчи разполагаме. Още по-добре знаехме кое е специфичното в играта на всеки поотделно. Затова, като изхождахме именно от наличните си сили, възнамерявахме да направим известен пробив с нещо по-ново в игровата концепция на отбора. По това време се прахосваше много време в дискусии за голямата и отговорна роля на тъй наречения оперативен четириъгълник в средата на терена. Техническият щаб в нашия армейски клуб нямаше намерение да спори със себе си по играта в този участък на терена. Но като оглеждахме именно собствения си материал от хора, ние решихме да действуваме по един, както някои го оцениха, революционен път: върнахме капитана на отбора — дясната свръзка Стефан Божков — малко назад, в средната линия. Тази своеобразна рокада

можа да се осъществи сполучливо, защото всички играчи от отбора и на първо място самият Божков се убедиха, че по такъв начин постигахме голяма ефективност в действията на целия колектив. Разсъжденията и защитата по новата концепция се основаваха на ясни неща. Ние имахме вече в крайната си отбрана достатъчно изявени за съответните постове изпълнители. Двамата ни вратари бяха на мястото си — и Геренски, и Кекеманов. За централен защитник като Манол Манолов мечтаеха всички, а той беше при нас — той беше сигурният стълб пред вратата ни, той умееше да ликвидира всяка опасност, той имаше вроденото чувство да става инициатор на далечни добре организирани контраатаки. Той умело дирижираше и помощниците си вдясно (Георги Цветков) и вляво (Георги Насев и Георги Енишайнов). В нашата нападателна линия имахме интересни пробивни крила в лицето на Димитър Миланов и Стефко Стефанов. Когато ставаше нужда, те биваха дублирани понякога от Гочо Русев, от Ангел Миланов. Имахме опитни свръзки като Мишо Янков, Пешко Михайлов, а в началото по-зрелия от тях Ганчо Василев. Все повече изпъкваше с техническото си майсторство и с погледа си върху играта и централният ни нападател Гацо Панайотов. Разполагахме, разбира се, и с утвърдени играчи в средата. Това се отнася и за Гацо Стоянов, и за Нако Чакмаков, и за Атанас Цанов. Всеки от тях бе активен участник в оперативния четириъгълник — с чувство за организиране на играта, за подпомагане на отбраната, за направляване и подсилване на напредванията. Но тогава исках да дам по-нова физиономия на нашите действия в средата на терена, за да направим цялостната игра на отбора още по-организирана, още по-изненадваща за противниците ни и още по-резултатна за нас.

Отначало още в Петрич, когато правехме тактическите разбори и разработвахме физиономията на една нова средна линия, в която да изтеглим Божков като атакавущ халф, някой не можаха да се освободят бързо от скептицизма си.

— Какво ще постигнем с едно разместване?

— Няма ли да отслабим нападението? Ще има ли то предишните си зъби, като махнем оттам Стевето? Защо да се лишим от неговите шутове към вратата?

Но един Манол Манолов пръв схвана придобивките от подготвяната нова разстановка на играчите. А най-добре я почувствува самият Божков. И тренировъчните игри по-бързо, отколкото очаквах дори, убедиха абсолютно всички в предимствата на своеобразната рокада. И когато започнахме мачовете от шампионата, всички нагледно се убедиха, че на Стевето сме намерили всъщност най-

доброто място. Със своята голяма дарба и с конструктивната си мисъл в играта Божков пръв създаде еталон на атакуващ играч от средата на терена. Този безспорен принос в теорията и практиката на нашия футбол има всичките основания да претендира за новаторство и по-далеч. Защото и в други страни потърсиха такова разрешение в игровата си концепция. С новите си задачи на конструктор в средата и на скрит, допълнителен нападател, който да използва по-отдалеч и при по-чиста обстановка своята опасна стрелба, дългогодишният капитан на армейците и на националния ни отбор Стефан Божков стана уважавано име в историята на футбола ни. Играта му блестеше — и за неговото утвърждаване като основен стълб, и за действията на целия колектив, който той така умело водеше.

Този наложителен за нас и същевременно успешен опит ни позволи по-лесно да действуваме срещу всичките си противници. Повечето от тях се бяха ориентирали да играят срещу нас по-защитно, да струпват пред собствената си врата много играчи. Срещу тази „уловка“ ние започнахме да действуваме и с друг подход. Гацо Панайотов бе все по-често изтеглян от Божков за комбинации понадад. Така в първата ни линия оставаха четири играчи, за които бе по-лесно да маневрират в гъсто настенето иначе магнитно поле пред противниковата врата. Но когато развойт на играта налагаше, когато напипвахме, че е настъпил удобен момент, в линията на атакуващите се включваха и Панайотов, и Божков. Така нападателите превишаваха по численост отбраната и персоналното покритие на противника увисваше.

В тези нови за българския терен организирани действия се зараждаше като че ли нова футболна схема. И не само схема. Тя се различаваше от предишната, от традиционната 1-3-2-5. Тя се оформяше като 1-3-3-4. По това време ние само навлизахме в нея. Правехме внимателно проучване.

Армейският отбор пожъна през 1951 г. радващи плодове не само в състезанията на шампионата. Той триумфира и в турнира за купата на Съветската армия, стана неин носител, вписа името си като двоен първенец!

В осминафинала ние бяхме изправени срещу пловдивския „Локомотив“. Елиминирахме го след две продължения с 1:0. После отстранихме с 2:0 и софийския му едноименник. Жребият ни изправи на полуфинала срещу „Левски“. Спомените от шумните тройни финали в предишните две години бяха твърде пресни в

паметта на приятелите на футбола и затова новият мач ЦДНА— „Левски“ пак събра на стадион „Народна армия“ повече от 30 000 зрители. Но нашият отбор бе решил да ликвидира този път спора по най-бърз начин. Той очерта своето надмошie също до почивката, когато Мишо Янков стана автор на два последователни гола. Във второто полувреме Митето Миланов увеличи на 3:0.

— Това ни стига — казаха играчите. — Сега това е достатъчно за реванш!

А на финала след продължения с победен гол на Миланов спечелихме и срещу „Академик“. Купата бе в наши ръце. С нея направихме почетната обиколка на нашия стадион. Това беше и официалното закриване на футболния сезон. Препълнените трибуни ни аплодираха най-сърдечно. Хилядите привърженици на армейския отбор бяха доволни и от спечелените две титли, и от играта на своите любимици. Техните приветствия не стихаха дълго: „Браво! Браво, ЦДНА!“

В самия край на годината в София бе уреден един турнир за купата на ГКФС. Някои отбори отклониха участието си. За извинение служеха умората, студът, заснежените терени. Ние бяхме между първите записани — не се плашихме от нищо и от никого. Станахме и първи в класирането. Победихме „Строител“ с 4:2, с „Червено знаме“ завършихме 1:1, а на следващия ден постигнахме чиста победа с 2:0. Със същия резултат спечелихме и финала срещу „Академик“. В богатия армейски музей намери своето място още една достойно спечелена награда.

За да бъде още по-пълна картина от радващите прояви на армейските футболисти през тази паметна година — начална за един по-сетнешен траен напредък и възход, — иска ми се да спомена още нещо за нейната състезателна характеристика. Трудните ни изпитания не се ограничиха само в шампионатните мачове и в другите два турнира — за купата на Съветската армия и за купата на ГКФС. Ние търсехме изява и на международния терен. Търсехме, защото по онова време все още не съществуваха европейските турнири. Срещите с чужди тимове за обмяна на опит, за проверка на силите ни бяха епизодични. На Първи май бяхме щастливи да гостуваме в Букурещ на силния военен състав „Армата“, който си бе спечелил името на един от най-силните в Румъния. Срещата завърши наравно — 0:0. След приключването на

турнира за купата на Съветската армия домакинствувахме в един силен двубой с „Шахтьор“ от Сталино, предвождан от прославения Пономарев. И този мач приключи без победител — пак 0:0. А после пак в София играхме срещу букурещкия „Фламура Рошие“, който победихме с 2:1.

Приблизително такъв брой международни срещи — по 2—3 годишно — играеха и другите силни отбори у нас в онези години. Ние бяхме може би по-щастливи, защото участвувахме и в един традиционен военен турнир — турнира на дружеските армии. За тази година той се състоя отначало в редица градове на Унгария. Първият ни мач бе срещу чехословашкия представител АТК. Играхме го на будапещенския стадион „Дожа“. Чрез Д. Миланов и Г. Василев отрано поведохме с 2:0, демонстрирахме до края и игрово преимущество, но допуснахме изравняване — 2:2. После на стадиона в Дебрецен се изправихме срещу прочутия „Хонвед“, който вече очертаваше основата на онзи национален отбор на Унгария, за който никой от специалистите в началото на петдесетте години не рискуваше, като го наричаше най-добър в Европа. Тази среща загубихме с 1:3, макар че нормалният ѝ развой (след 2:1 за унгарците) сочеше изравняване. . . После военният турнир продължи с едно „второ издание“ на чехословашки терени. В Бритислава ние се срещнахме отново с АТК. Победихме го с 2:0. След два дена играхме и срещу китайски сборен военен състав. В него изprobвахме и повечето от резервите. Но победихме убедително — с 9:1. Сега предстоеше да бъде излъчен общият победител в турнира. За тази чест претендираха с успехите си ЦДНА и „Хонвед“. Отново се изправихме един срещу друг — този път пред 64 000 зрители на стадиона на Чехословашката народна армия в Прага. Да припомня съставите. За „Хонвед“ играха: Грошич — Ракоци, Пати, Баняй — Божик, Вароши — Будай II, Кочиш, Будай I, Пушкаш, Баболчай. Отборът на ЦДНА бе: Геренски — Г. Цветков, Манолов, Насев — Божков, Стоянов — Миланов, Янков, Панайотов, Василев, Стефанов. В първите четиридесет и пет минути и двата отбора се задоволиха да демонстрират майсторска игра, но без голове. А публиката не стихваше с аплодисментите си. След почивката „Хонвед“ поведе с гол на дясното си крило. В 60-ата минута на мача Божков изравни с далечен наказателен удар. После. . . Само след минута ЦДНА поведе с 2:1 — гола отбелязя Миланов. И така до 78-ата минута, когато срещу нас бе отсъдена дузпа, която Пушкаш превърна в изравнителен гол. Трябва наистина да се съжалява, че за втори път в този турнир не

съумяхме да постигнем равния резултат с унгарците. Защото в 86-ата минута Будай I постигна 3:2.

Този турнир обогати нашия състезателен опит. Той закръгли и официалните ни състезателни прояви — така те станаха за цялата година 38. А балансът от тях бе 28 победи, 5 равни резултата и 5 загуби. А головете? Бяхме допуснали само 18 в нашата врата, а армейците бяха поразили вратите на всичките си партньори във вътрешни и международни срещи с общо 96 гола. Тази цифра е твърде изразителна. Тя допълнително илюстрира нашите прекрасни прояви на терена. Тя представя острая нападателен дух на отбора.

ТРАДИЦИЯТА ДА ПОБЕЖДАВАШ, ДА БЪДЕШ НЕИЗМЕННО ПРЪВ

Един успех в спорта никога не е дело само на отделния състезател или дори само на целия отбор. Не е изключително тяхна вината и в случаите, когато те претърпяват несполучка в спортното състезание. Спортистът състезател наистина е основната фигура; в спортните игри това е отборът, колективът. И на пръв поглед е естествено те да обират плодовете на победното представяне или да отговарят за претърпян неуспех. Но това е по-скоро външната, фасадната страна на оня сложен процес в спорта, който се нарича съревнование и борба за най-достойно представяне. Може ли обаче да обясняваме само с това елементарно и твърде опростено виждане присъствието на състезателите в едно първенство и да разсъждаваме за техния принос в едно или друго класиране? Не изпадаме ли в грешки и заблуди? Спортът не се изчерпва единствено със състезанието. Той е може би преди всичко в подготовката за него. А тук изпъкват вече организацията, методиката на тренировката. Тук се налагат на вниманието още много други фактори. Спортистът не е сам. Той не участва в борбата за майсторска изява сам за себе си. Той представя своята организация, дружеството си. И то е, което и поначало, и в крайна сметка стои зад състезателите. Те са негови представители. Те се борят за честта и името му в първенствата и шампионатите. Дружеството следователно не може да бъде поставено в сянка, когато ще се оценяват постиженията, та дори и несполучките в един или друг случай. Дружеството е здравият обществен организъм, който осъществява цялостната организация на масовата дейност по различните спортове, осигурява необходимите условия за правилна тренировъчна и възпитателна работа със спортистите, прави чрез подготвените си спе-

циалисти подбора на най-способните и на тях именно поверява почетното и същевременно отговорно задължение да го представят в общото съревнование. И затова общото физкултурно и спортно движение е толкова по-здраво изградено, колкото по-ярко изпъкват в него с организационното си устройство и със спортните си прояви добре устроените спортни дружества — тези дейни обществени звена, които изпълняват партийната повеля да съдействуват на широк фронт за здравето на трудещите се, да ги възпитават в комунистически дух, да работят за развитието на спорта, за овладяване на върхове в спортното майсторство.

Нашият армейски клуб в това отношение може да се гордее, че още при своето учредяване в зората на народната власт се насочи към такива именно задачи. И ги изпълнява с чест. Не е случайно, че централният клуб на армейските спортсти държи неизменно палмата на първенството. Той е образец на устройство, на работа, на успехи. С неговия богат живот се съобразяват всички физкултурни дружества в нашата страна и се стремят да копират напредничавия му опит, да го вложат в своята дейност, за да върнат и те по неговия победен път. Централният армейски спортен клуб си е извоювал с право уважавано име на водеща организация в народното ни физкултурно и спортно движение и воюва с непрестанен ентузиазъм в работата си, за да не отстъпва в своите успехи, за да бъде достоен винаги за обществената почит и признание, за да има все по-очертан принос в развитието на националния спорт.

В разностраницата спортна дейност на нашия централен армейски клуб футболът отрано допринесе да се развива и утвърждава славата му. Този път не беше никак лек. По него трябва да се признаят много и продължителни усилия, могат да се видят не малко преодолени трудности и препятствия, трябва да се изтъкнат и заслуги. И пак ще подчертая — ще бъде пресилено и нереално, ако основният, главният принос за традиционните успехи във футбола се свързва единствено с усилията и майсторството на самите състезатели. Оценката не би била приблизително вярна, ако тук не се прибави и приносът от продължителната, упорита и неотстъпнаща работа и на треньорите. Зад този традиционен успех на армейския футбол винаги са били преди всичко постоянната загриженост и подкрепа, направляващата сила и ръководство на дружествените дейци и най-вече на съответните органи на Министерството на народната отбрана. Традицията на армейския футбол

да побеждава, да бъде неизменно пръв се роди, разви и затвърди наистина със старанието и дисциплината на състезатели и треньори, но главно — с организаторската роля на нашите ръководители.

Спомням си какво общо удовлетворение предизвика двойният и успех през 1951 г., когато за първи път спечелихме и шампионската титла, и купата на братската Съветска армия. Тогава поставихме началото на по-сетнешната хегемония в българския футбол — и в продължение на девет последователни шампионата армейският отбор бе несменяем републикански първенец и още три пъти в този период бе и достоен носител на купата. Но големият успех не дойде неочаквано, случайно. Той бе планиран старателно. Към неговото осъществяване играчи и треньори бяха насочвани отдалеч. Нашите ръководители ни осигуряваха всички необходими условия за съвременна подготовка, създаваха ни спокойна за творческа работа атмосфера, направляваха ни всекидневно. Тяхната грижа се проявяваше всяка и във всичко. Те просто изграждаха у нас убеждението, че голямата работа, с която сме се засели — да представяме футбола в армейския клуб, в народната армия, — не може да търпи каквото и да е отстъпление от сериозните изисквания в тренировъчните занимания и в състезателните изпитания на терена. Или когато сами забелязваха никаква пролука, или когато аз сигнализирах пред тях за това, ръководителите ни се намесваха най-enerгично, за да оправят незабавно нещата. Такава намеса предшествуваше например началото на настъпителния ни подем. Тогавашният началник на клуба капитан А. Николов занима с подробен доклад бюрото на Комитета за физкултура и спорт при МНО и то разгледа основно състоянието на най-популярния спорт в армейския клуб. Ние, играчите и треньорите, не можехме да не бъдем респектирани от това внимание и загриженост. Защото виждахме, че в случая не става дума за намеса по един или два конкретни повода. Не. Тога беше едно широко, едно цялостно разглеждане на комплекс от въпроси, засягащи общото състояние на футбола, и набелязване на бързи мерки, които да ни изведат колкото е възможно по-скоро още по-напред по пътя на трайни успехи. И не случайно в основата на обсъждането, в задълбочените изказвания и в перспективата на развитието беше въпросът за мястото и ролята на клубната секция по футбол. Този обществен орган в живота на нашия армейски клуб винаги е изпъквал със своята полезност. Любовта на обществените деятели и тяхното познаване на определен спорт всяка са съдействували за правилна работа, за използването на техния богат организационен, пропагандистк и или състезателен опит. Една дейна сек-

ция просто дава крила на треньора; той чувствува, че има на кого да се опре във всекидневната си теоретическа и практическа работа със състезателите. Такъв прилив на нови сили почувствувахме при онова обсъждане. Тогава бяха разгледани, обсъдени и решени не само въпроси, които можеха да ни интересуват в момента, а въпроси на бъдещото развитие. Много място, спомням си, бе отделено на големия проблем (той и сега, и винаги ще бъде в основата на цялостната работа със спортсмените) за морално-волевата и политическата подготовка на играчите, за тяхното трудолюбие, за спазването на битовия и спортния режим. Разискванията целяха не само да посочат един или друг излагащ пример, а да го разнищят, та всички да се убедим как не бива да се постъпва и как следва да бъдат отстранявани причините, които могат да доведат до спъвачи развитието ни случаи. На такава широко разяснена основа изпъкваше и нуждата от подобряване на условията за ефективна учебно-възпитателна работа. Нашите ръководители бързо решаваха и тези проблеми, защото срещаха пълно разбиране от командуването. Така изискванията към нас, треньорите, за истинско разгръщане на масовата дейност по футбола (и на първо място с децата и юношите), за прилагането на все по-съвременни методи в подготовката на футболистите, за още по-смело внедряване на богатия съветски опит ставаха съвсем естествени. Но повишеният мерник не ни затрудняваше. Обратно, той развързваше ръцете ни, той ни стимулираше.

В многогодишната ми работа като отговорен треньор по футбол в армейския клуб чувствувах направляващата роля на клубното ръководство и на ръководителите от МНО. Именно тази традиция, според мене, която щастливо продължава и сега — още по-разширена, естествено, — обяснява неотклонния път на едно трайно развитие. Не само на футбола, разбира се. И годишният отчет на армейските спортсми пред командуването — една друга също много ценна, полезна наша, армейска традиция — придобива на тази основа особено богато съдържание. Спортсмените чувствуват задължението си при всички случаи да рапортват пред своите ръководители за успешното поръчение да бъдат първи или между първите, да прославят името на своя клуб, на родната армия, на българския спорт. Много пъти съм бил щастлив от името на играчите и от свое име да докладвам за достойно изпълнен дълг. Много пъти съм бил неизказано горд да получавам поздравления от ръководителите и с радост съм предавал похвалите към състезателите. Но, струва ми се, спортсмените и треньорите на армейския клуб все още са длъжници пред нашите ръководители. Те все още

имат да достигат върхове в своята състезателна изява. Никога един постигнат успех не бива да задоволява, а още по-малко — да успокоява. Погледът и усилиятг следва да бъдат насочени неизменно напред и все по-нагоре, за да бъде все по-голяма славата на армейския спорт.

Нашата подготовка за шампионата на първата републиканска група през 1952 г. беше по издържалия изпита си модел от предишното първенство. Пак започнахме с набиране на физическа сила във високата планина — в Боровец. После се прехвърлихме за продължителна работа по техническо и тактическо майсторство в нашия стан в Петрич. Отборът ни имаше нов отговорник — капитан Шаулов. Той продължи с похвално старание, енергично и с разбиране работата си на началник на футболистите и заслужи тяхното уважение. Имахме вече и администратор. Този пост ние копирахме от практиката на съветските другари. Бате Мики, както играчите наричаха администратора Михаил Костов, се привърза с цялото си сърце към възложената му работа и я изпълняваше с любов и преданост в продължение на десет години. Сетне той бе прехвърлен от футболната към финансовата дейност на армейския клуб и досега продължава да работи като негов касиер. В отбора по това време дойдоха и ценни попълнения. Започна да се утвърждава като титуляр дошлият през септември 1951 г. от Павликени млад войник Кирил Ракаров. Той беше повече от едно десетилетие стълб в нашата отбрана, стълб и в националния отбор, а по-късно прояви верността си към футбола и като треньор. Започнаха да играят в армейския състав и двамата малки на ръст, но големи като футболна сила Иван Колев и Крум Янев, един прекрасно действуващ на левия фланг tandem, който има призната заслуга за израстването и утвърждаването и на клубния ни, и на националния ни отбор.

Понятието „лагер-сбор“ твърде често (та и досега) е предизвиквало много спорове. Неговите противници твърдят, че футболистите се откъсват от всекидневната среда, с която са привикнали, и това се отразява вредно на нормалното им участие в тренировъчната работа. Това е обикновено тезата на онези състезатели, които избягват големите натоварвания в подготовката, които желаят да са по-настрана от погледа на треньора. Армейските играчи, обратно, вече се бяха уверили от собствен опит колко много предимства им създава лагерната обстановка, колко много им помагат сборовете за натрупване на издръжливост и майсторство. Те очакваха с не-

търпение времето за лагер-сборовете, защото там имаше голямо разнообразие в работата. Още повече, че откъсването от ежедневието, с което другите спекулираха, при нас не съществуваше, защото Боровец, Пампорово, Говедарци бяха станали не само за играчите, но и за целите им семейства. Това още повече предразполагаше към спокойна, съсредоточена, напрегната, но приятно понасяна работа. Иска ми се да добавя, че и сега, когато големият световен футбол коригира някои представи дори на треньорите, лагер-сборовете навлязоха във всички програми на подготовка с високи натоварвания, защото при тях това се осъществява по-непосредствено и далеч по-ефективно.

Шампионатът за 1952 г. бе тържествено открит в Пловдив на мача ни с местния „Локомотив“. Приятелите на спорта, които следяха подготовката на всички отбори от „А“ РФГ, не се съмняваха в успешното представяне на армейците. Но срещата завърши с наша минимална загуба — с един-единствен гол след почивката, допуснат поради вратарска грешка. Това бе голямата изненада в току-що започващото първенство. Нашите привърженици, които не бяха имали възможност да проследят непосредствено развой на играта, просто не можеха да си обяснят как така фаворитът е допуснал да бъде победен. А истината бе, че оформящият се наш надежден, голям във всяко отношение отбор още не можеше да се освободи от вкоренени вредни навици в нашия футбол изобщо. Играчите отрано взимаха играта в свои ръце, налагаха се, очертаваха на терена видимо превъзходство, но не бяха в състояние да го материализират в голове. Може би плащаха данък и на едно вредно надценяване на силите си, може би в определени моменти подценяваха възможностите на противника. А той ни изненадваше именно тогава! Обясненията на самите състезатели в разборите бяха просто несъстоятелни — противникът бил играл настървено, струпвал пред вратата си много играчи, там било невъзможно да се действува нормално, търсени били пролуки за удар, но те не се откривали. . .

Не ни провървя и в следващия мач. Със софийския „Локомотив“, нов член на групата, допуснахме равен резултат — 2:2. Обяснението и за този полууспех би следвало да се види пак в нерационалната на моменти игра, пак в стихийното увлечение да се демонстрира някакво надмощие, без да се осигурява здраво тилът, без да се играе разнообразно, изненадващо за партньорите на терена. В постигането на поделена победа някои по-лековато мислещи играчи просто виждаха утешителния успех:

— Нали не загубихме мача? Какво повече?

В такива случаи наистина можеш да излезеш от кожата си. Как да им обясниш, че това е повече от загуба? Когато един отбор участвува в първенството с такава „програма минимум“ (поне да не те победят), той всеки момент е на ръба на пропастта. Опитвахме се уж спокойно да анализираме състоянието на противниците ни, обръщахме внимание на нашите играчи как трябва да се действува в битката за успех, в тренировките акцентирахме за по-сериозна, по-целенасочена игра, но в мачовете не можехме да бъдем съвсем сигурни, че всичко ще се прояви най-добре. А отборът имаше сили! Той бе съставен от способни играчи и те не случайно бяха гръбнакът на националната ни единадесеторка, насочила се по това време към участие във футболния турнир на предстоящите олимпийски игри. Дали пък това не разделяше вниманието им? Или им пречеше обстоятелството, че срещу армейския състав всички отбори от групата играеха с най-пълни сили? Всъщност това трябваше да бъде един плюс. За един силен състав, каквото беше нашият, който просто е длъжен да оцени реално своите възможности, такава обстановка се явява стимулuriща. Тя трябва да насочва към по-напрегната, към по-резултатна, към победна игра... По-улегналите сътезатели в нашия отбор не разсъждаваха различно от треньорите при разборите ни, които се опитвахме да превърнем в откровен разговор. Но така или иначе вредното успокоение с това „поне да не загубим мача“ се прояви в седем случая от първенството. Седем равни мача в един шампионат, за който си добре подгответен, в който всички те признават за по-добър, не може да бъде търпима проява...

Не се ли увличахме понякога и ние, треньорите, не предявявахме ли по-високи изисквания към играчите? Не трябваше ли да отдаваме равните резултати например на едно просто упорито противопоставяне на всички участници в групата срещу един единствен състав, нашия състав, очертал в предишното първенство превъзходството на шампион и носител на купата? Не заслужаваше ли да признаем и на другите правото да се борят за достойно представяне? Това сигурно е така. Но ние при всички случаи бяхме задължени да искаме, да търсим от нашите играчи не нещо повече, нещо изключително, а само това, което те могат да покажат на терена. Именно тук се различавахме от онези, които не изживяваха с болка допускането на толкова много ремита.

А първенството продължаваше и по една нередовна, една едва ли не чудновата за сегашните ни представи програма. Нямаше редовни кръгове, нямаше единакъв интервал между различните срещи. Прекъсванията за подготовката на националния отбор и за него-

вото олимпийско участие откриваха големи „луфтове“, които се отразяваха зле на спортната форма на играчите извън представителния отбор. Ние в това отношение бяхме по-добре, защото в тези случаи обигравахме своя дублиращ състав. Моят колега Трънков обиколи почти цялата провинция и изнесе там почти демонстративни мачове, без да допусне нито една загуба. Това бе още едно доказателство, че в армейските редици има силни и много на брой играчи, на които можехме да разчитаме за спечелването на шампионската титла. И ние я спечелихме!

Тук ми се иска да припомня, че освен онези седем равни мача армейците записаха и тринаесет победи. Показателно за силата на отбора бе, че той успя да се наложи два пъти над „Славия“ (1:0 и 1:0), над „Левски“ (3:1 и 1:0), над „Ботев“—Пловдив (3:0 и 1:0), както и над „Спартак“—София (1:0), над „Локомотив“—София (4:0), над „Спартак“—Плевен (1:0), над „Локомотив“—Пловдив (5:1), над „Черно море“ (4:1), над „Академик“—София (1:0), над варненския „Спартак“ (5:0). Може би най-неприятният баланс беше срещу пернишкия „Миньор“. Ако двубоят на чужд терен завърши с равен резултат 2:2, на мача в София нашите футболисти играха нервно, увлякоха се по разкъсаната игра и допуснаха 1:2. Това беше втората загуба в цялата програма на първенството. Впрочем, за да бъда още по-точен, би следвало да припомня, че не успяхме да се представим докрай успешно и в турнира за купата на Съветската армия. След една голяма победа с 5:0 над стегнатия и интересно играещ отбор на ВВС, загубихме четвъртфинала в Пловдив от тамошния „Локомотив“ с минималното 0:1. Минимално, но отстраняващо ни от по-нататъшно участие.

Спечелването на шампионската титла за 1952 г. изпъква в паметта ми с нещо друго. Въпреки преживените тревоги в някои от мачовете ние не бяхме недоволни от края. Спечелването на първенството от нашия отбор бе отразено в таблицата за класирането по един доста убедителен начин. Армейските футболисти застанаха начало с една чувствителна преднина от точки (не като предишната година). Авансът се бе очертал, още преди да бъде изцяло завършена програмата. При примирително отношение от наша страна, ако не вдигахме мерника пред всеки предстоящ мач, преднината можеше да се стопи. Но армейците я запазиха, затвърдиха я, финишираха отново като крайни победители и пак събраха овациите на приятелите на футбола. В решителните срещи, някои от които имаха и психологически аспект (с „Левски“, със „Славия“, с пловдивския „Локомотив“ на реванша), младите армейци воюваха достойно и по-цялостно очертаваха

на терена своите реални възможности. Новото в играта на отбора, което изпъкваше и в тактически план с енергичните действия на средната линия, където освен халфовете Божков, Цанов и Стоянов маневрираше умело и Панайотов, в никакъв случай не накърняващ пробивността към противниковата врата. Използвайки принципите на изненадата, отборът постигаше голове не само чрез изразените си нападатели, но и с хора от средата на терена, главно чрез утвърждаващия се вече там Божков. И не случайно голмайстори на нашия отбор в това първенство бяха Миланов и Божков — с по девет точни попадения.

Да се връщам ли пак към неурядиците на програмата за първенството ни в онези далечни години? Да припомням ли отново колко зле се отразяваха те на нормалното развитие и на шампионата, и на общото съревнование за все по-високо майсторство в нашия футбол? Ненормално бе, че численият състав на републиканската група се изменяше постоянно. Не стимулираше към напредък и това, че никога не се знаеше какво ще предвижда за следващата година регламентът по изпадането на най-зле класирани състави. В края на 1952 г. например „А“ РФГ напуснаха два състава, а в нея се вляха пет. През следващото първенство бе възприето да се извърши почти цялостно проветряване — изпаднаха от групата шестте най-зле представили се отбора и на тяхното място бяха вредени първенците на петте регионални зонови групи. Подпомагаше ли се по такъв начин развитието на футбола ни?

Но най-големият куриоз в шампионата за 1953 г. беше не само прекомерното подменяне на състава на „А“ групата, а и включването на националния ни отбор. Подбудите бяха на пръв поглед оправдани — търсеше се обиграване на първата ни единадесеторка за квалификационното пресъдане в борбата за световната купа. Но никой като че ли не искаше да види в тази „новост“ вредите, които се нанасят на шампионата, че изтръгват от него равноправието на клубните отбори в съревнованието за титлата. Тази „новост“ засягаше най-много нас, армейците, защото ние давахме основата на националния състав (поне 7—8 души), засягаше и столичните отбори „Ударник“ и „Спартак“. На тази основа други отбори (например „Левски“, който по това време се състезаваше под името „Динамо“) бяха облагодетелствувани. И първенството започна и продължи ненормално. Ние бяхме принудени да участвуваме в него с втория си състав, наречен „Отбор на Софийския гарнизон“. За чест на младите ни играчи трябва да подчертая, че те се бори-

ха в състезанията мъжки. Колегата ми Трънков съумяваше да ги мобилизира бойно, успяващ да ги противопостави достойно в трудните изпитания. Но в изиграните десет поредни срещи бяха загубени шест точки. А това не беше малко.

Някъде към средата на програмата ВКФС все пак възстанови нормалната обстановка в шампионата. Националният отбор бе „изваден“ от групата. Резултатите от мачовете му бяха анулирани. На играчите, включени в представителната единадесеторка на страната, се разрешаваше вече да се включват (когато са „свободни от наряд“) в своите клубни състави. Със своя клубен отбор можех и аз вече да поема работата си.

Огледахме положението. В класирането за полусезона „Динамо“ водеше с 23 точки и голова разлика 23—10. Ние бяхме непосредствено след него — с 18 точки и голове 29—15. Борбата за надмощие помежду ни се изостри. Всъщност именно сега, във втората част на програмата, се почувствува шампионатно напрежение. Нашият отбор беше стъпил здраво на краката си, можеше да използува вече силите си. И ги прояви доста ярко в битките на терена. Той се противопостави с подчертани победи, каквито бяха например победите срещу varненския „Академик“ (7:0), срещу пловдивския „Ботев“ (3:0), срещу столичния „Локомотив“ (3:1), а на прекия противник за титлата — „Динамо“ — нанесе истинско поражение — 5:0. За втория полусезон динамовци можаха да наберат всичко 20 точки и голове 25—12. Нашият отбор постигна далеч повече — 24 точки и 35—8 голова разлика. Но петте точки предднина от първия полусезон се оказаха решаващи. Ние застапахме на второ място в крайното класиране (с 42 т. и 64—23 голова) до първенца „Динамо“ (43 т. и 48—22). Колко малко не ни достигаше! Огорчението на играчи и привърженици беше основателно. Те виждаха силата на нашия отбор, тя се прояви тогава, когато отпаднаха неоснователните и засягащи предимно нас ограничения, но... Но ние така или иначе нямахме основания да драматизираме излишно положението. Всички се убеждаваха, че армейският отбор е израснал и расте, че той доминира с все по-зръла игра в битките със своите противници. И още нещо — в това първенство ние получихме възможност за полезно обиграване на младите си играчи в проявите на дублиращия състав. Някои от тези състезатели се налагаха все повече и търсеха място в първата армейска единадесеторка.

Три основни фактора, според мене, определяха успешните състезателни прояви на армейските футболисти в периода, за който разказвам тук. Всъщност те остават неизменни в традицията на нашия клуб и сега, и занапред. На първо място бих поставил ясната цел, която ни ръководеше. Ние не участвувахме в първенството само заради самото участие. Нашият отбор очакваше шампионатната борба и се включваше в нея с амбицията да бъде най-добър, да спечели първенството, да дава признат принос и в националния състав. На второ място изпъкваше ясно изразеното изискване на ръководителите ни. То не само изискваше от нас изпълнението на една задача, но и съдействуваше за това, като осигуряваше всички необходими условия за повишена съвременна подготовка, и по такъв начин развързваше ръцете на треньорите да провеждат учебно-тренировъчен процес с увеличени натоварвания. Третият особено важен фактор бяха самите играчи. Те все повече се убеждаваха в своите състезателни възможности, използваха ги, като влагаха в подготовката и в мачовете подчертано съзнание и примерна, истинска воинска дисциплина. И работата спореше — нашият отбор доказваше, че винаги и във всичко е най-добър.

При нас в онези години напрежението никога не спадаше. Завършвахме едно първенство (ние обикновено бяхме първи!), но предстоеше ново и бяхме длъжни да се представим в него още по-достойно. Състезателната шампионатна програма по онова време (до 1958 г. включително) завършваше в края на календарната година. Това време беше подходящо за равносметка. Тя се правеше пред спортната общественост при закриването на първенството. Там нашият отбор, окичен обикновено със златните медали, с купата и знамето на шампионата, се понасяше пред трибуните в почетен кръг под радостните приветствия на своите многобройни привърженици. После ни предстоеше отчитане на успехите пред клубното ръководство и пред командуването. Тръпнехме от гордостта, че отново сме изпълнили своя дълг. Получавахме отново похвали. Но получавахме и сдържаното, но все пак много настойчиво пожелание за нови успехи в следващите изпитания.

Подготовката на армейските футболисти за следващата година започваше след краткотраен отпуск за отмора на играчите. Събрахме ги отново в началните дни на януари. Прекрасно екипирани като скиори, те се отправяха най-напред в Боровец или в Пампорово. Там прекарваха петнадесет дена, изпълнени с разнообразни занимания, с много емоционални преживявания, с игри и с приятелски закачки за „подвизите“ на един или други скиори. Футболисти-

те се хвърляха със спортна стръв във всекидневната програма. Лицата им получаваха слънчев загар, настроението им бе винаги повишено.

— Тук бих останал още два месеца! — казваше един.

— Толкова много въздух съм поел в гърдите си — допълваше друг, — че ще ми трябва по-широка фланелка за мачовете.

— Ти не разчитай само на фланелката! — опитваше се да го ухапе трети...

Основният ни лагер-сбор преди шампионата беше в Петрич. (Когато бе въведен шампионатът есен — пролет, лагер-сборът ни беше в Садово.) Там провеждахме втората, същинската част на нашия модел за цялостна подготовка. В продължение на две-три седмици навлизахме постепенно в изграждането на здрава физическа подготовка и посвещавахме много часове за техническо усъвършенствуване, за тактически занимания, за тренировъчни игри, за да проверим какво са възприели играчите и как трябва да се отстрани допусканите слабости или грешки. Много време отделяхме за политическата подготовка на играчите, за морално-волевата им устойчивост. По време на лагер-сборовете (а и през цялата състезателна година) твърде често бяхме канени на гости в гранични и други военни поделения, в големи заводи и предприятия. Многобройните приятели на отбора там установяваха с играчите здрави приятелски връзки. Войници, работници и служители пожелаваха на отбора ни нови успехи. А играчите стискаха приятелските десници и обещаваха да не ги огорчават...

Мнозина по най-различен повод и тогава, и сега са ме питали:

— По колко часа седмично тренирахте? Отстъпвахте ли от тренировъчния режим по-късно, когато започваше мачовете по програмата на първенството? Кой ви насочваше към високи натоварвания?

Тези и подобни въпроси ме задължават да се върна малко назад. През последните десетина години, когато финалите на световните първенства започнаха да се оценяват като най-ярка демонстрация на големия футбол, все по-често се говори за тайните в подготовката на водещите отбори. И когато става въпрос за ефективно използване на прогресивния опит, към треньорите се предявяват изисквания за високи натоварвания. Това е естествено, защото не можеш да очакваш технически и тактически напредък от един отбор, чийто играчи не разполагат с физически заряд от сили. Сега работата с футболистите във всички дружества у нас се направ-

влява и контролира от органите на федерацията. Тя определя нормативите, тя следи дали те се изпълняват. Не бих искал да засягам тук въпроса по същество. За да се стигне до обща режисура, може би има и драстични поводи. Това е едната страна. Но при един общ, стандартен план, мисля си, съществува опасност да се стигне до унифициране, което не би било най-голямото зло, ако някои треньори не се задоволяват в работата си обикновено с изискванията, без да се стремят към нещо по-голямо, когато условията им позволяват това. Мисълта ми е, че при такава постановка започва да се губи най-важното в спорта — съревнованието за най-добра работа. Защото не са малко играчите, които търсят само лекото, но има, за съжаление, и треньори, които са поклонници на такова разбиране.

Някога, по време на моите треньорски години в армейския клуб, федерацията също имаше ръководна и направляваща роля. Но организационното развитие на футбола ни още не беше достигнало сегашните размери и федерацията само настояваше за по-обемна работа в подготовката на футболистите с изисквания в сферата на... пожеланията. А кой какво ще даде и постигне, определяше самата работа в дружествата. На тази основа в армейския клуб винаги имаше пораснали изисквания към треньорите. И ние се стремяхме да ги осъществим, да изпреварим другите, да разполагаме винаги с боек отбор, способен да отстоява армейското име. Ние не се самоуспокоявахме с това, че като разполагаме с талантливи играчи, задълженията ни за къртовска работа намаляват. Ние отчитахме, че с добри състезатели разполагат и другите отбори, че и в тяхната работа се осигуряват все по-съвременни условия, че в битките на терена всички наши партньори ни се противопоставят с нещо повече от пълни сили. Ние бяхме наясно, че за да спечелим предстоящите ни мачове, трябва да спечелим преди това другото съревнование — в подготовката. Дълги часове сме размишлявали с помощника ми Трънков за плановете на предsezонната подготовка, както и за тренировките през самия състезателен сезон. Ръководехме се от един ясен принцип — нужни са ни разнообразни, емоционални занимания, за да бъдат възприемани по-леко от играчите. Но ни е нужна и висока, възможно най-висока натовареност в заниманията, съобразена с обективните възможности на организма. Тук именно ние чувствувахме неоценимата помощ на лекаря на отбора, нашия пръв научен сътрудник, който боравеше със скривни данни за функционалното състояние на състезателите. Той направляваше и възстановяването чрез съня, чрез храната, чрез водни и други процедури, чрез масажа и прочие. Възстановя-

ването е една твърде съществена подробност в подготовката на спортситите. В нашия армейски клуб, струва ми се, ние първи въведохме и тази новост в практиката.

Но да отговоря на поставяните ми въпроси. Ние упътнявахме в тренировъчна работа с футболистите по време на предsezонната ни подготовка поне 30 часа седмично. Нашата работна седмица беше от шест дена. Всеки ден имахме по четири часа футболна работа — два сутрин и два следобед. Имахме и поне един час на ден за теоретически и политически занимания. Това беше минимумът. А когато започвала мачовете ни, положението не се променяше много. Пак имахме и сутрин, и следобед своите определени „порции“, пак бяха включени в тях всички играчи, а освен това имаше поне три пъти седмично и нещо извънредно — по един час индивидуални занимания. Теорията и политическото възпитание, разбира се, не бяха забравяни. Те също влизаха в редовната седмична програма. Дори в свободния от работа ден — деня след мач — имаше по два часа „активна почивка“. Всеки може следователно да направи сам сметката, в колко часа седмично е била вмествана тренировъчната работа с футболистите.

— Но вие — ще mi възрази може би някой — сте тренирали повече, отколкото сега тренират играчите?

Възможно е! И може би е така! Може би точно в това следва да се види основната причина за успехите, които постигаше армейският отбор — един колектив от играчи, който не бягаше от натоварванията, който ги възприемаше дисциплинирано, който изпитваше на гърба си благотворното им въздействие.

Но mi се иска да отбележа и друго. Съвременната подготовка с големи натоварвания не преследва само постигането на завидна физическа издръжливост. Вярно е, че така се отговаря на призыва на най-опитните, които съветват: „Тренирайте колкото може повече.“ Но много по-важно е да се знае какво се преследва с тренировката. Само умението за продължително и интензивно движение по терена ли? Само постигането на по-голяма издръжливост и бързина ли? Или само повишаването на техническите сръчности у играчите при боравене с топката? Футболното майсторство е цял комплекс от придобити, от демонстрирани в играта способности. Не можеш да разчиташ само на издръжливостта, ако техниката куца. Не можеш да постигнеш нещо определено, ако в един отбор разполагаш с оформени „бегачи“, които обаче не са на „ти“ с високата техника. Треньорът трябва да се съобразява с много неща, да ги комбинира, да преследва една по-сложна цел. И затова той е принуден да не обръща внимание на доброжелателите отстра-

ни, когато се опитват да се намесят в работата му. Спомням си, на едно събрание на офицери от столичния гарнизон в салона на ЦДНА към мене бе отправен мотивиран съвет: „Ако другарят Милев научи нашите футболисти да проблягват стоте метра за 10,5 секунди, отборът ни няма да има равен на себе се. И ще бъде неизменно пръв.“ (Това беше през 1953 г., когато не успяхме да спечелим шампионата.) Разбира се, аз благодарих за изказването — уважавах загрижеността на приятелите ни. Но не можеше да не припомня, че ако изпълня съвета, ще имам само единадесет добри спринтьори. А аз се стремя да създам един мислещ, един майсторски действуващ на терена колектив, един футболен колектив, който да надвишава противниците си комплексно... Ръкоплясканията, с които бях изпратен, не биваше да засегнат изказалия се млад офицер. Те само потвърждаваха, че цялостната подготовка на един футболен отбор обхваща широк кръг от въпроси. Тук не на последно място е и дробната на пръв поглед подробност, как да играе отборът.

Футболът се развива непрестанно. Това може да се почувствува от проследяването на повече от стогодишната му съвременна история. Всички новости в него трябва да се следят, да се анализират, да се види защо се появяват, каква е полезната им стойност. Специалистите от цял свят в това отношение не стоят със скръстени ръце. Те търсят, откриват, налагат едно или друго ново разбиране. През 1950 г. например изтъкнатият съветски специалист Борис Аркадиев повдигна твърде интересни въпроси в книгата си „Тактиката във футболната игра“. Той бе един от първите, който дойде до извода, че тогавашната схема 3-2-5 не е най-рационална за разположението на играчите. Като защищаваше мисълта си за един „универсалитет във футбола“, той сочеше като близка, като налагаша се схема 3-3-4. Съветският специалист, от друга страна, обръщащ внимание и на още едно главно тактическо багатство — смяната на места в развой на играта... Очевидно, повлиян от мисълта на Борис Аркадиев, в първенството за 1952 г. все повече ориентирах играта на един от армейските нападатели — Панайотов — в средата на терена. Така, възприемайки „формулата 3-3-4“, ние разреждахме зоната на нападателите ни и те получаваха възможност да маневрират по-успешно. Ние не само загатвахме, че уважаваме принципа за универсализма, но и го доказвахме на практика в две посоки — един нападател вече действуващ и като човек на цялата отбрана (Панайотов), а същевременно двама представители от средната линия от отбраната (Панайотов и Божков) ставаха и скрити нападатели. Опитът ни оку-

ражи. В двубоите на терена ние изненадвахме с новото си оръжие всички противници. В тактическите ходове на играта бяхме направили вече една интересна стъпка. Но това не беше достатъчно. Все ми се струваше, че хората, с които разполагах в армейския отбор, могат да осъществят и други хрумвания — не само мои, но и техни, на самите играчи.

„Ние — разсъждавах често в себе си — разполагаме със скрити творчески сили. Те са и в техническото умение на отделните състезатели, и в погледа им върху играта. Използвуваме ли ги до статъчно? Какво са големите отбори в чужбина? Силната им игра, която омаломощава противника и печели публиката, не е нищо друго освен доказан голям личен опит, който целият отбор материализира чрез общи, старателно тренирани и изучени ходове, да ги наречем дори футболни хитрости.“

Мислите ми в тази насока и търсенията не ме оставяха на мира.

„Моите играчи — продължавах да разговарям със себе си — умеят да разиграват топката чрез точни подавания от крак на крак — в триъгълници, в комбинации на ширина. Един Божков или Панайотов в средата на терена дирижира топката продължително, докато видят някой освободен от покритие свой съиграч, за да му я препратят. Но това става понякога твърде трудно, защото срещу нашия отбор всеки противник се стреми да играе с плътно лично покритие... А защо да не принудим противниците ни сами да ни откриват свободни зони? Какво не сме използвали още от типичните способности на нашите футболисти? Ето, Янев е като шило в торба — каквато и задача да му поставиш, той не може да остане само като безучастен наблюдател в своята флангова зона. Него все го тегли нещо точно там, където се разгаря играта. Без никой да го задължава специално, той сам се връща назад да помогне на другарите си от отбраната, включва се отдалеч в контраатаки. Със своето непрекъснато движение той увлича и пазещия го противник или поне оголва в известна степен зоната. Не е ли това нещо, което можем да използваме по-рационално? Или да вземем действията на един Манолов например. Той не само ликвидира със сигурност напредванията на противниковия нападател, но овладява топката и не я чисти напосоки, а заражда с подаване контранападение. Манолов търси внимателно с орловия си поглед най-добре пласирана се, най-свободния от покритие съиграч... Това са богатства в играта на нашите футболисти.“

Настойчивите размисли за допълнителни новости в нашата тактика, в колективните ни действия назряваха бързо. Узря и решението. И един ден на теоретическите ни занятия се появиха на отделни големи листове най-различни чертежи. Играчите ги посрещнаха отначало само с любопитство. После дойде и интересът. Не бяха необходими много приказки — талантливите, умните армейски футболисти веднага разбраха, че в предстоящите им действия на терена ще бъде впрегната нова сила, която те имат, но която не е била използвана досега. Ще търсим нова изненада в напредванията ни. Ще разиграваме в развоя на мача заучени комбинации. Ще принуждаваме противника сам да ни улеснява.

За навлизане в новото посочих един-два примера. Да речем, топката е в нашия десен полузащитник. По силата на навика противникът ще очаква, че топката ще продължи все в тази посока — надясно. Но ние ще действуваме малко по-различно. Божков наистина ще подаде топката на върналия се малко назад Миланов (или Пешко Михайлов), но той ще му я върне обратно. През това време, да речем, Янев се е издърпал също назад. Но той вече трябва да знае, че когато топката попадне повторно у Божков, тя няма да тръгне по предполагаемия „логичен“ път, а ще бъде насочена със силно прехвърляне на едно свободно място наляво — там, където стаптиратите Колев или Янев трябва да се озоват в този момент . . .

— Това може да се повтори два пъти от дясно на ляво — на-месваше се в разбора някой играч, — а после да го обърнем на-дясно. Така изненадата ще бъде още по-голяма . . .

— Можем да разучим и друг трик — обаждаше се втори играч. — Можем например . . .

Състезателите се запалиха. Разборът стана повече от творчески. Всеки разсъждаваше. Всеки искаше да измисли, да предложи за заучаване едно или друго положение, с което да изненадваме противниците си, да разкриваме повече свободни места в тяхната половина, да ги правим по-уязвими . . . На първата тренировка заучихме елементарни неща в тази насока. Всички бяха приятно изненадани, бяха видимо доволни от ефекта. Смяната на места без топка ни увери в доста преимущество. Заучаваните „разигравания на топката“ като в баскетбола ни даваха възможност да правим играта още по-ефективна, още по-красива. И така неусетно в нашите действия започна да намира място един пас с ново наименование — „скрит пас“. Движението на играчите без топка, от друга страна, раздели целия ни отбор. Започнаха уж безценно да се включват на най-предна линия и играчът от отбраната — един Ки-

рил Ракаров започна все по-често да обстрелява в игрови положения противниковата врата. Започнаха да се връщат уж безценно и Миланов, и Стефанов, и Янев, и Колев от нападателната линия, започна да се връща от халфовата линия по-назад и Стоянов. За определени моменти това означаваше подсиливане на отбраната. По идея обаче така биваха организирани от дълбочина бързи и обмислени контраатаки с участието на повече наши играчи, разполагани на удобни, на свободни места.

По това именно време, през есента на 1953 г., в световния футбол избухна истинска бомба — унгарците просто сразиха англичаните в самия Лондон, на „Уембли“, с разгромяващия резултат 6:3. „Какво ли е станало?“ — питаха се специалистите из цял свят. Тогава телевизията още не предаваше футболните мачове, та малцина можеха да се похвалят, че са проследили развоя на този изключителен по съдържанието си голям мач, че са вникнали в тайните на унгарския успех. Не бяха ясни и убедителни отначало и коментарите на чуждия печат. Те се свеждаха до общи приказки: „Унгарците надиграха сеоя силен противник с физическата си издръжливост, с майсторството на много силни играчи.“ Но само в това ли се криеше успехът? По-късно се обадиха по-знаещи, по-виждащи специалисти. Те подчертаваха, че унгарците им направили впечатление с често повтарящи се заучени ходове в играта, че практикували смяна на места без топка, в движение. Треньори като Сеп Хербергер (ФРГ), Алберт Батъо (Франция), Бела Гутман (Португалия) виждаха тайното унгарско оръжие в „скрития пас“.

Значи?

И ние ли като унгарците — преди тях или успоредно с тях — сме тръгнали по нов път, подсказан преди това още от Аркадиев? Това беше найстина интересно. Ние трябваше още веднъж да сверим часовниците си с носителите на новото във футбола. И в на-вечерието на реванша Унгария — Англия през май в Будапеща клубното ръководство ме командирова за един месец „с разузнавателна мисия“ в унгарската столица. Като зрители на мача със специален самолет бяха изпратени и всички наши играчи. Там, на „Нейп стадион“, те бяха щастливи наблюватели на нещо, което не им беше неизвестно и което те носеха вече в себе си. И когато приветствуваха новата, още по-голяма победа на унгарците (7:1), те се амбицираха да следват още по-уверено новаторския път.

Още когато доверявах пред приятели, че замислям да разкажа за треньорските си години в армейския клуб, те се опитваха да ме разколебаят. Доводите им бяха на пръв поглед твърде логични.

— Темата ти е „скучна“ — подхвърляха те шеговито. — В нея не може да се получи никакво разнообразие. Та вие, армейците, бяхте по онова време все първи. Шампионатът всяка година ви донасяше по една нова титла.

— Но ние печехме всяка нова титла с борба, макар и да очертавахме превъзходство — защищавах се аз. — Всяко първенство беше напрегнато. И преди всичко за нас. А „еднообразието“ идваше от това, че нашият отбор беше най-силен по възможности, по изява, по майсторство.

— И все пак — не отстъпваха приятелите — не е ли по-добре самите играчи да разкажат за този период? Учениците, които навлязат в години, по-трезво оценяват и заслугата на учителите си за собственото им израстване.

Не бих могъл да скрия, че някои от разсъжденията на приятелите, макар и правени в шеговит тон, на моменти действително ме разколебаваха в известна степен. Добре беше, от друга страна, че междувременно някои от моите предишни възпитаници публикуваха свои спомени, които възкresяват интересни страници от живота на дългогодишния армейски отбор и разказват на младите поколения за ентузиазма, за себетрицизието, и за похвалната амбиция, които доведоха до една продължителна слава. Пръв даде преди две десетилетия такъв принос д-р Стефан Божков, несменяемият капитан на армейския отбор. Неотдавна към него се присъедини с публикувани страници от един напрекъснато поддържан дневник и Кирчо Ракаров. Аз трябва да им благодаря, че в значителна степен ме отменят в задължението да разказвам подробно за едно или друго първенство, за турнирите за купата на Съветската армия, за международните изпитания на нашия незабравим футболен колектив. И все пак не може да не повторя нещо за общите усилия през онова време. Що се отнася до развой на шампионатите в различните години, не е излишно, струва ми се, да представя тук поне една обобщена таблица с имената на отборите, заемали призови места. Вглеждането в постигнатото от най-силните в различните години окръглява и представата за съревнованието.

Първенствата в моя почти петнадесетгодишен треньорски период в армейския клуб (1949—1963 г.) не може да не ме връщат към много спомени, към много размишления. Те не може да не възкresяват и много радост, и много гордост у всички приятели на

Година	Класиране	Точки	Голове
1948/49	1. Левски 2. ЦДНА 3. Локомотив Сф	33 24 21	44— 8 28—15 25—17
1950	1. Левски 2. Славия 3. Академик Сф 4. ЦДНА	29 27 22 22	38—12 31—12 40—20 22—12
1951	1. ЦДНА 2. Спартак Сф 3. Левски	37 36 26	62— 7 27— 7 37—16
1952	1. ЦДНА 2. Спартак Сф 3. Локомотив Сф	33 26 25	38—12 30—13 30—22
1953	1. Левски 2. ЦДНА 3. Черно море	43 42 31	48—22 64—23 29—20
1954	1. ЦДНА 2. Славия 3. Локомотив Сф	38 36 37	67—24 56—25 38—16
1955	1. ЦДНА 2. Славия 3. Спартак Вн	31 28 31	34—20 26—25 46—25
1956	1. ЦДНА 2. Левски 3. Ботев Пд	26 25 34	30—24 27—20 53—16
1957	1. ЦДНА 2. Локомотив Сф 3. Левски	33 30 18	33—19 46—21 19— 9
1958	1. ЦДНА 2. Левски 3. Спартак Пл	14 14 32	18— 9 12— 9 37—16
1958/59	1. ЦДНА 2. Славия 3. Левски	27 24 32	29—14 27—15 42—18
1959/60	1. ЦДНА 2. Левски 3. Локомотив Сф	28 23 40	32—22 31—22 56—17
1960/61	1. ЦДНА 2. Левски 3. Ботев Пд	30 29 41	45—33 50—41 60—25
1961/62	1. ЦДНА 2. Спартак Пл 3. Левски	35 30 43	55—35 46—37 57—33
1962/63	1. Спартак Пл 2. Ботев Пд 3. ЦДНА	40 37	55—26 55—28

нашия отбор, които се увеличаваха масово с всяка изминалата година. Тези ентузиазирани приятели на спорта играеха съществена роля в развитието и утвърждаването на армейския отбор. Те стимулираха трайните напредък. Наистина в самото начало те едва ли не „воюваха“ с играчите — толкова при пряно бе желанието да ги видят изведнъж първенци; не можеха да приемат като търпими и обясними някои слабости на растежа. „Воюваха“ обаче от своя страна срещу тях и футболистите. Те залягаха в тренировките, демонстрираха майсторство и успехи на терена и постепенно печелеха сърцата на хората от трибините. Здравата връзка между отбора и зрителите се проявяваше все повече, радостта от победните проявиставаше общна, спонтанна... И сега, когато премислям предишния изминат път, се чувствувам отново задължен да изкажа от името на всички армейски играчи и от свое име най-сърдечна благодарност на хилядите ни верни привърженици. Иска ми се да им подчертая още веднъж, че те вдъхновяваха армейския отбор в трудните му изпитания във всички състезателни прояви. И играчите биваха винаги доволни, че са ги зарадвали, че са се отблагодарили за тяхната вярност.

Може би точно тук трябва да благодаря по-специално на един неизвестен зрител, който през 1965 г. ми бе изпратил едно статистическо обобщение за класирането на отборите призори в шампионатите, за които става дума по-горе. Запазил съм го от уважение към всичките ни привърженици. То припомня едно друго класиране, което журналистите и статистиците правят при подобни случаи, за да представят най-силните в една по-продължителна поредица шампионатни борби (подреждането на отборите е по общия брой на точките, присъждани така: за първо място — пет, за второ — три, за трето — две).

Отбори	I	II	III	Точки
ЦДНА	11	2	1	63
Левски	3	4	4	35
Славия	0	4	0	12
Локомотив Сф	0	1	4	11
Спартак Пд	1	1	0	8
Ботев Пд	0	1	2	7
Спартак Сф	0	2	0	6
Черно море	0	0	1	2
Академик Сф	0	0	1	2
Спартак Пл	0	0	1	2
Спартак Вн	0	0	1	2

Отразява ли тази таблица най-пълно силата на най-силните, призорите в различните първенства? Не следва ли за още по-голяма точност да припомня и успехите на армейския отбор в турнирите за купата на Съветската армия — неин достоен носител през 1951, 1954, 1955 и 1961 година? Не е ли нужно да се подчертава, че и в четирите случая спечелването на скъпия съветски дар дублираше и спечелването на шампионската титла?

Но това са подробности, които са достатъчно ясно отчетени в общата история на първенствата и турнирите!

Не съм се заел да пиша история на футболния отбор на армейския клуб. Това е огромна и твърде почетна задача, на която, надявам се, други ще се посветят с любов. Но да разказвам за живота и проявите на армейските футболисти в един определен период и да не се спра и на техните международни изпитания е непростимо. Още повече, че се отнася за началото, за първите срещи с партньори от чужбина. Няколко реда в тази насока са нужни и поради това, че мачовете с отбори от различни страни представляваха за армейския отбор една по-реална възможност да се проеври и да се оцени неговата стойност — нещо, което във вътрешните прояви за първенство не винаги получаваше най-точен отговор.

Всяка международна среща в спорта е изпит. Той поставя на сериозна оценка и преоценка достигнатото майсторство. Той е изпитание и за моралните сили, с които се отстоява името на спортista, на колектива, на дружеството, на родината... Армейските футболисти винаги са се стремели да се отнасят с най-голяма сериозност към подготовката и представянето си на международните мачове. Те може би по-добре от колегите си в другите дружества са се борили за престижа на българското име в чужбина и пред чужденци. И затова представата на специалисти в много страни за българския футбол изобщо твърде често (и досега) е била изграждана обикновено на базата на армейските успехи, от играта на армейския отбор...

В наши дни международните изпитания на изтъкнатите ни футболни отбори са сравнително много на брой. Традиционните международни клубни турнири на УЕФА включват шампионите, носителите на купите и най-добре класираните в първенството отбори в сериозни изпитания с равностойни или явно по-силни противници от чужбина. Договорните споразумения на ЦС на БСФС за обмяна на опит и за сътрудничество със спортни организации от чужбина също осигуряват международни срещи на футболното

поле. Сега съществува и редовен турнир за балканско клубно първенство. Много отбори от братските страни провеждат предсезонната си подготовка у нас — и това е един допълнителен извор за срещи с тях из цялата страна. Сега дори отборите от „Б“ групите ни играят годишно повече международни срещи, отколкото можеха да сторят това в миналото шампионите. Някога ние търсехме просто „със свещ“ участие на международната сцена.

Много полезни за обмяна на опит бяха за нас турнирите по футбол на дружеските армии. В тях като по правило участваха най-силните отбори от Унгария, Чехословакия, Полша, Румъния, Албания, КНР, а по-късно и от СССР и КНДР. Нашите армейци винаги са се представяли с чест в тези изпитания. Това се потвърждава например от резултатите с будапещенския „Хоноред“ (1:3, 2:3, 3:3), с АТК—Прага (2:2, 2:0, 3:1). Доброто представяне личи и от спечелването на златните медали през 1958 г., когато турнирът бе в Лайпциг. Тогава в петте поредни изпитания ние завоювахме четири победи: с 5:0 над армейците от КНДР, с 4:0 от румънския ЧЧА, с 4:3 от ЦСКА—Москва и на финала с 1:0 над „Партизан“—Тирана.

Но само с тези срещи и с урежданите от време на време приятелски мачове с отбори от съседна Румъния нашият армейски състав не можеше да се задоволи. Те бяха явно недостатъчни. Участието в европейския турнир на шампионите дойде по-късно и съдействува за навлизане в едно твърде силно европейско изпитание. Преди него ние упорито търсехме да пробием леда, да откриваме силни партньори. Много ни помогна в това отношение постигнатото споразумение с „Цървена звезда“ от Белград. От 1954 до 1962 г. споделихме с този силен и широко известен в чужбина отбор че-тири приятелски мача при разменено гостуване и за чест на армейските футболисти те ни донесоха три победи все с по 2:1 (два мача в Белград) и един равен резултат (2:2) в София. Името на нашия армейски клуб започна да се споменава все по-често в европейския спортен печат. Неговата майсторска игра се подчертаваше в не един коментар. И отборът ни ставаше интересен, търсен партньор за гостувания в чужбина. Много шум се вдигна например при нашето първо гостуване през лятото на 1955 г. в Швеция и в Дания. Там отборът ни постигна изразителни победи над „Юргорден“ в Стокхолм с 5:0, над „Вестерос“ в едноименния град с 5:1, над градския състав на Копенхаген с 6:1. Превъзходната игра на българските армейци се коментираше от печата в продължение на много дни. Това доведе до нова покана за ново гостуване на следващата година. В Гьотеборг армейците постигнаха 2:0, срещу

„Юргорден“ — 6:2 (и това беше един от най-хубавите ни международни мачове), в Малмъ — 2:1. Вече ни търсеха като участници в международни турнири във Франция, в Белгия. Армейците бяха между първите отбори, които получиха покана да гостуват на световно известния „Челси“ в Лондон.

Ледът бавно, но сигурно бе пробиван. Имаше години, когато броят на международните ни срещи в страната или в чужбина достигаше 12, 16, дори 20. А това не можеше да не се отрази положно на развитието на отбора. Играчите ни се готвеха за тези срещи най-старателно, като че ли се явяваха пред изпитно жури от най-големи специалисти. И това в много случаи беше точно така. Нашата игра беше наблюдавана с внимание и интерес от многобройна публика. Тя твърде често ни аплодираше. Много похвали получавахме и в печата. Известни треньори не криеха в изказванията пред журналистите, че са приятно изненадани от българското майсторство, и проявяваха интерес за начина, по който сме постигнали такъв напредък. Югославининът Милян Милянич неведнъж е възкликал:

— Алал ви вера, браче! Фини сте!

Но да обобщя и тук с една таблица баланса от международните мачове през периода, когато бях треньор. Аз не по-малко от играчите мога да се гордея с тези резултати:

Година	Без международни мачове				Мачове	Победи	Надежда
	Победи	Надежда	Надежда	Победи			
1949	2	0	0	2		2—7	
1950	3	0	1	2		4—10	
1951	8	3	3	2		19—11	
1952							
1953	2	1	1	0		1—0	
1954	9	5	4	0		26—12	
1955	7	6	0	1		25—8	
1956	11	9	1	1		36—13	
1957	8	5	0	3		20—14	
1958	20	13	5	2		48—26	
1959	9	4	4	1		26—17	
1960	16	5	5	6		19—25	
1961	5	2	2	1		15—7	
1962	12	5	1	6		22—20	
1963	9	6	0	3		12—8	

И така изиграни бяха общо 121 мача. В тях армейските футболисти постигнаха 64 победи, в 27 срещи завършиха наравно, бяха победени 30 пъти. Общата голова разлика бе 275—178.

Но засягането на темата „международн изпитания“ не бива

да се изчерпва само с тези цифри. По-важно е да се изтъкне, че нашите армейци са записвали успехи срещу световно известни партньори. Това потвърждават само някои от припомнените резултати: с английския „Челси“ 2:1 и 1:1; с „Лутън Таун“ 4:1; с италианския „Ювентус“ 4:1; с многократния шампион на Уругвай „Насионал“ 1:1; с белградските „Цървена звезда“ 2:1 и „Партизан“ 4:1; с московските „Спартак“ 1:0 и ЦСКА 4:3; с парижкия „Ра-синг“ 6:4; с националния отбор на Холандия 2:1; с швейцарския „Лозан спорт“ 6:2; с виенския „Вакер“ 3:1; с „Юргорден“ — Стокхолм 5:0 и 6:2; с букурещкия „Динамо“ 8:1 и други... Нека читателят не мисли, че съм забравил шумните мачове с „Атлетико“ — Мадрид в края на 1958 година. Те не могат да се забравят! Защото, след кате загубихме първия двубой в Мадрид с 1:2 и спечелихме софийския с 1:0, трябваше да мерим сили в трети мач на неутралния терен в Женева, а там един нечестен съдия (казваше се Моле) не ни остави да се надиграваме по майсторство, а той самият ни... изигра. И ние трябваше да преклоним глава, огорчени и възмутени. Какво да се прави, когато някои се опитват да намесват политиката и бизнеса в спорта и се чудят как да троят усилията на спортистите, които установяват в международните срещи все по-здрави контакти и дружески се сприятеляват!...

Колко много са преживяванията и спомените от онези незабравими петнадесет години! Успях ли да възкреся това славно минало пред погледа на новите поколения? Може ли наистина да се разкаже за всичко? Не е ли трудно разбираема за много състезатели сега онази, предишната атмосфера, в която доминираха неизменният ентузиазъм, голямата спортна амбиция за успех и неизменно проявяваната отговорност?...

Ние, треньорите и играчите, не можем да не бъдем горди, че в наше време се постави здравото начало на една прекрасна, уж спокойна, а напрегната творческа атмосфера, която стана традиционна в живота на армейския ни клуб и сега, и занапред. Не бих могъл да отмина, не бива да отминавам приноса за това на най-отговорните ръководители от командуването. Началниците на клуба — и полковник Мирски, и полковник Александър Николов, и полковник Дудов, и полковник Константинов и полковник Микулаш — винаги са имали присърце проблемите за развитието на футбола. Те бяха не само приятели на този най-популярен у нас спорт, а отдаваха всекидневните си грижи за футбола с ясното съзнание, че той ги заслужава, и още, защото футболните

успехи стимулираха развитието и на другите ни спортове. И затова нашите началници бяха взискателни. Понякога наистина се е стигало и до увлечение. Когато се завърнах от едномесечната си командировка в Будапеща през 1954 г., научих например и за нещо куриозно. Нашият отбор бе победил „Берое“ в Стара Загора с 4:0, но понеже резултатът през първото полувреме бил 0:0, помощникът ми Б. Трънков получил мъмрене! А не бяхме ли и ние, треньорите, понякога прекалено взискателни към играчите? Можеше ли да се напредва без взискателност? Но това е друг въпрос. Иска ми се, като се връщам към онези години, да изтъкна голямата заслуга на всички клубни деятели — щатните, и особено обществените дейци. Те не жалеха време да съдействуват за големия армейски успех във футбола... Свой принос имат всички около футболния ни отбор — и лекарите, и администраторът, и масажистите, и клубният домакин Цветан Петров. А неговият предшественик, покойният бай Владо? Той не беше само дългогодишен наш служител, отдал живота си на клуба. Той също гореше с подготовката и мачовете на отбора, обичаше футболистите, грижеше се като майка за екипите им, „стискаше палци“, когато излизаха на терена, а после, когато се завръщаха в съблекалнята под старата трибуна на стадиона, по своему ще стисне ръката на един, ще прегърне друг, ще каже нещо весело на трети. И ще се радва, ще се радва...

Мисля си, не се ли увличам тук-там в разказа, когато говоря за „традиционните“, за „традиционността“ в живота и в проявите на нашия армейски клуб? Не, не се увличам. Традицията е наша сила, и тя се изявява в много посоки. В нашия клуб традициите се зачитат, уважават и поддържат. През петнадесетте „мои“ години през различните състави на армейския футболен отбор преминаха като изтъкнати и уважавани състезатели повече от 70 млади хора. Някои от тях свалиха футболните си обувки, но продължиха военната си служба и я носят с чест и сега. Не бих могъл да изброя всички, но не бива да не спомена поне Стойне Минев, Димитър Цветков, Георги Енишев, Итко Андонов, Мишо Янков. Други и през същевременните си години, и след това продължиха да се учат — един, за да завършат висшето си образование, други, за да получат квалификация. Списъкът и тук не е малък. Да припомня от по-ранните играчи имената на Ганчо Василев, на Нако Чакмаков, на Гочо Русев. Да подчертая „асовете“ от следващите години д-р Стефан Божков, Манол Манолов, Кирчо Ракаров. Но всички, излезли от футболния строй, останаха все пак на фронта на футбола. Д-р Стефан Божков стана началник на

клуба, Манол Манолов бе многогодишен старши треньор на отбора, негова дясна ръка стана и Ракаров. Не е ли това здрава клубна традиция? Тук може да се изтъкне още един аргумент за традиционност. Над 20 от бившите състезатели на клуба завършиха треньорско образование — някои и в ССР — и станаха достойни наставници за израстването на новите поколения в българския футбол. Нашият армейски клуб не забравя заслугите и способностите на бившите си играчи, сегашни треньори, и затова те поддържат в клуба традициите на армейския футбол, като се започне от детското-юношеската школа и се стигне до представителния състав. Някога аз започнах сам треньорската си работа. Първият ми помощник (от 1951 до края на 1958 г.) беше бившият армейски състезател Борис Трънков. После чувствувах помощта все на армейци — на Георги Цветков, на Димитър Миланов, на Стефан Божков, на Панайот Панайотов, на Манол Манолов. Радвам се, че тази традиция продължава и сега!

Здравите традиции на армейския футбол създаваха най-вече самите играчи. Те бяха безстрашни, всеотдайни, предани бойци на футболния фронт. С такива славни мъже можеше да разговаряш открито, да ги кориш, когато понякога са се увлечали от младостта си, но неизменно да им вярваш. Те не жалеха време и усилия в подготовката, още по-малко в състезанията. В тренировките и мачовете те се научиха да мислят и затова възприемаха новото, затова успешно го внедряваха в играта си, затова жънха победи след победи. Трудно ми е тук да изброя дългия списък на всички преминали през отбора играчи. Но не мога да устоя на изкушението да спомена все пак някои...

Ние винаги имахме добри вратари. Всеки от тях помагаше да създаде наша вратарска школа. Много са заслужилите с играта си на този пост (Стефан Геренски, Георги Кекеманов, Христо Андонов), но покойният Жоро Найденов бе над всички. Той оставил неизбравимо име на образцов спортсмен, на ненадминат вратар. Дори славният Яшин не скриваше, че се е учи от Найденов!

В крайната защита на армейския отбор са блестели големи футболни имена. Между тях на първо място поставям Манол Манолов. Той беше не само роден футболист, който страстно обича спорта с цялата си душа. Той беше истински, незаменим борец на терена, който умееше да импулсира с играта си целия отбор. С такъв здрав стълб пред вратата растяха възможностите и на съиграчите му вляво и вдясно. Това личеше в играта на Георги Цветков, Георги Насев, Димитър Цветков, Борислав Футеков и

Борис Трънков от стария, от първоначалния състав. Това почувстваха по-сетне другите прекрасни бойци в тази защитна линия Кирил Ракаров, Георги Енишайнов и Борис Гаганелов... Действията на нашите бранители правеха по-уверена играта на средната ни линия. Тя не случайно стана стожер, около който се родиха и утвърдиха всичките новости в тактическото и стратегическото мислене на отбора. Тук армейците разполагаха с един разностранно надарен халф, какъвто беше Божков. С него и до него беше по-лесно на съиграчите му Атанас Цанов, Гацо Стоянов и Никола Ковачев, които носеха и даваха на отбора своето. А то не беше малко. С него и до него се учеха на голяма игра и по-младите, достойни за армейското име Петър Алексиев и Пантелеј Димитров. От него се бе учи по-сетнешният титуляр Боби Станков. Но Божков оставил свое голямо име и като несменяем и достоен капитан на отбора. В негово лице аз бях сигурен, че на терена действува и треньорската мисъл...

Трудно ми е да взема страна в споровете между приятелите на отбора ни, коя част в него е била по-добра, по-силна, по-бойка — отбраната или нападението. Дори ми се струва неоснователно да се разговаря на такава тема. Един голям отбор няма отделни части. Той е общ колектив. Играчите не изпълняват отделни, специфични само за постовете им задачи. Те мислят и действуват обикновено, взаимно, действуват и мислят задружно. Но на армейските нападатели — това е вярно! — им е било винаги по-трудно, защото срещу техния напор всяка бивала хвърляни много усилия. Ала те ги преодоляваха с майсторството си. През по-краткото си пребиваване в отбора оставиха видима следа в по-старите състави Коце Благоев, Никола Божилов, Ганчо Василев, Кирчо Богданов, Стойне Минев, Мишо Янков и други. Но голяма слава за армейския футбол донесоха онези, които бяха несменяеми в продължение на 6, 8, 9 и 12 години. А един Гацо Панайотов „връзваше“ играта цели 14 години. Този талантлив футболист имаше нещо особено, нещо типично свое. Той беше винаги недоволен от шаблонна, търсеше оригиналното, трудното, преодоляваше го с финес. Не бе никак случайно, че около него и с него ние утвърждавахме новото в играта на армейците. Такива футболисти правят чест на големия футбол. А до него в онези години бяха играчи, които му импонираха всеки по своему. Един Димитър Миланов не признаваше непреодолими пазачи и не пропускаше и най-неизгодната ситуация, за да бележи голове. Години наред той беше нашият най-резултатен нападател. Много възлови мачове биваха решавани с неговата твърда упоритост, с неговата стръв към противниковата

врата! Един Георги Димитров, раздаващ се неуморно¹ на терена, поддържаше темпото и духа в играта, а когато трябваше (той знаеше кога), стреляше неудържимо. Един Стефко Стефанов, винаги отпаднал на пръв поглед, издържаше и напрежението, и изненадите в развоя на играта и всякога радващ се всеотдайното си присъствие в отбора. Като него беше и Пешко Михайлов — с чувство и за пласиране, и за стрелба (историята на нашият футбол ще го запомни с шестте гола, отбелязани в онази среща с русенци, когато спечелихме с 12:0). А нашите „оси“ вляво — Иван Колев и Крум Янев! Едва ли може да бъдат забравени някога! Трудно ми е да си спомня много двойки като тях, които така успешно са действували със смени на места, с трикове, с авторство на голове. Чувството за взаимно мислене се осъществяваше при тях идеално. И затова, когато споменавам името на Колев, веднага си припомням Янев; когато говоря за Янев, все си мисля за Колев. В нашето нападение постоянно навлизаха и нови, млади играчи. Малко време, около четири години, игра в „мой“ отбор прекрасният техник и тактик Димитър Якимов. Но това не ми пречи да го чувствувам и уважавам като един от най-големите наши таланти! Оставиха свой принос в отбора и други млади. Един Никола Цанев между тях беше достоен продължител на разнообразната игра на Гацо Панайотов. Дадоха много за нападателната игра на армейците и Тони Кръстев, и Иван Ранков, и Мартинов, и Васил Романов, и Ангел Миланов, и още други.

Може би съм пропуснал някои. То е поради многото изтекло време вече, поради големия брой играчи, които преминаха през отбора. От всички споменати и от евентуално пропуснатите обаче съм запазил завинаги в паметта си тяхната вярна и честна привързаност към футбола, тяхното трудолюбие и стремеж към непрекъснат напредък и може би не най-маловажното — уважението, с което се отнасяха към мене. На всички благодаря от сърце и сега! Благодаря им за дисциплината, която проявяваха всяка — и с това те бяха истински армейци!

Благодаря им обаче и за онези „отклонения“, при които проявяваха себе си като комунисти и комсомолци. Не мога да забравя един случай, който „нарушаваше“ нашия ред... Бяхме установили аз да организирам разборите. Аз знаех кога и за какво ще говорим. А веднъж..., веднъж бях просто изненадан: те, играчите, бяха решили да ме поканят на разбор. Тази спонтанна инициатива се родила от желанието да оправят някои неща, които, както те подчертаяха по-сетне, бяха пообъркали сами. Това беше след завършването на първия полусезон от първен-

ството за 1957 година. В междинното класиране ние бяхме застанали на второ място с 15 точки и голова разлика 22—8. Пред нас беше „Локомотив“ — София с една точка повече и с голове 15—10.

— Влезте, влезте, другарю Милев! — канеха ме играчите.

Съблекалнята беше изпълнена до последното място. Играчите бяха още с екипите си — потни, изморени от тренировката. „Играчите“ това значи абсолютно всички — Найденов, Андонов, Ракаров, Манолов, Ковачев, Енишайнов, Георги Цветков, Божков, Стоянов, Алексиев, Миланов, Гошо Димитров, Панайотов, Колев, Янев, Стефанов, Михайлов... Както се полага при такива случаи, пръв заговори Божков:

— Локомотивци водят в класирането. Ние сме след тях. Настинка само на една точка, но това не е редно. Ние допуснахме три загуби, които ни влошиха положението... Но ние решихме, другарю Милев, да не загубим от днес до края на шампионата ни то една среща. Нито една! Ще умираме ли на терена, ще възкръсваме ли веднага, какво ще правим — това е наша работа. От тебе искахме едно — да ни повярваш, че ще сторим това!

Огледах ги.

„Виж ти — мислех си — каква била работата! И ме питат дали им вярвам, че могат да постигнат замисленото...“ А сърцето ми тупа, тупа. Може би и очите ми са издавали вълнението, което ме обхвата. Исках веднага да ги поздравя с няколко думи, да им благорадя за почина.

Но в този момент се обади някой от ъгъла:

— Тази работа, Стеве, не е толкова прости. Това са единадесет мача. Как така да не загубим нито един?

И тогава..., тогава скочиха неколцина. Изправиха се и един през друг започнаха да оборват по-малодушния си другар:

— Ти чуваш ли се какво говориш, бе?

— Как така ще допуснем да загубим мач?

— Остави, другарю Милев! Ако той се страхува, няма да го искахме в отбора.

Атакуваният не издържа:

— Вие не ме разбрахте добре. Аз исках да кажа, че е трудно. Но ние можем да се преоборим достойно. Не мислете, че аз не желая да станем пак първи. И ще видите как ще играя...

Събранието бе кратко. „Решение“ не бе взето. „Резолюция“ не бе гласувана. Но отборът беше направил още една крачка, още една голяма крачка в своето видимо израстване. Той сам мобилизираще силите си. Сам беше почувствува тревожния сигнал по

средата на първенството и сам беше оценил възможностите си да оправи нещата.

И ги оправи!

Заредиха се една след друга осем победи и три ремита. Ние спечелихме 19 точки, а локомотивци — 17. Може би директният двубой също реши много нещо (3:0 за нас) и накрая финиширахме с 34 точки срещу 33 на съперниците ни.

Беше спечелено още едно първенство. В деветте поредни шампионски титли тази беше като че ли най-ценната. Не само защото не наруши традицията да бъдем първи, а главно защото играчите воюваха този път за успеха с още по-голяма спортна настървеност и с несломим боен дух...

Такива бяха армейците в онези години!

Такива ми се иска да бъдат всички български футболисти!

ДА НЕ ЗАБРАВЯМЕ ПОЛОЖИТЕЛНИЯ ОПИТ!

Спортната среда навсякъде е твърде пъстра. Привързаността към един или друг отбор често поражда оживени спорове. Стремежът да се изтъкнат на преден план непременно „нашите“ пред „другите“ обаче не винаги е продиктуван от желанието да се омаловажи, да се заличи присъствието на „противника“ на всяка цена. Това в края на краишата е и невъзможно да се постигне, защото спорещите трябва да се облягат на аргументи. А когато тези аргументи — резултати, факти, случаи и пр. — влязат в спора и оспорванията, упоритият събеседник започва да отстъпва. „Вярно е, прав си, това не може да се отрече...“ И това е може би най-ценото в споровете между честните запалянковци.

Попадал съм и аз в такива спорове. Било ми е интересно да виждам как се отстояват различните позиции — дори в онези случаи, когато защитата или нахвърлянето срещу „противната“ страна стават разпалено, едва ли не буйно. Център на такива спорове е бил и моят армейски отбор от миналото. Разпалени привърженици на други клубове са се опитвали да омаловажават постигнатото, обяснявайки го със специфичните условия тогава или с това, че футболът в онези години бил друг... На такива доводи, цитирани от обикновени, пристрастни клубни запалянковци, разбира се, не е нужно да се обръща по-специално внимание. Но когато на такава основа застават „специалисти“, можеш ли спокойно да ги отминеш? Не се ли долавят и сега разговори между уж сериозни, улегнали хора, които твърдят, че между футбола от близкото минало и сегашния имало толкова голяма разлика, че не си заслужавало да се сравняват. И затова те са склонни да отминат някогашното и на практика не само го забравят, а го отхвър-

лят и се потапят в красиви словесни плетеници за съвременния, „големия“ футбол, който бил нов, съвършено нов!

Да си призная, това явление ме е засягало. Нервирало ме е. Чудел съм се как може да има „опоненти“ от такъв сорт. „Какъв ще да е — мислил съм си — този футбол, който така се променя всеки десет-двестадесет години? Къде остава неговата трайна сила в продължение на повече от един век, която направи този спорт най-увличащ и най-популярен в цял свят? Или „специалистите“ отричат всичко предишно, или му признават временен характер само поради това, че те не са съществували тогава?“

Разликата?

Променила ли се е най-първо същността на футболната игра? Има ли нещо ново в нея? Не е ли целта във футбола и сега, както и в далечното, и по-близкото минало да надиграеш противника с майсторско умение, да му вкараш повече голове, отколкото той е постигнал в твоята врата, и да направиш това с ефектна игра и възможно най-икономични действия, та да заслужиш признанието и на хората от трибините? Нима тази „съвременна“ постановка не е съществувала и преди? Правилата ли са се изменили, та това е довело да нов начин на игра, до някакъв „нов футбол“?... Аз, разбира се, не отричам, че някакви нови външни белези в практикувания сега футбол има. И те са единствено и главно в бързината на действията на терена. Това от само себе си е наложило още посръчни технически похвати от страна на отделните играчи и на отборите като цяло. Но означава ли това, че е настъпил коренно различен от преди футбол? Означава ли това, че предишните пътища към майсторството са остарели, че на тях не бива да се обръща внимание, че те нямат абсолютно никаква връзка със сегашния, със съвременния футбол?

Полемики на тема „старият и новият футбол“ може да съществуват на страниците на спортния печат. Те се водят и в чужбина. Но който е имал случай да ги следи, ще потвърди, че дори от гледището на съвременните изисквания не се отрича постигнатото преди. Обратно — връщането на погледа назад само потвърждава връзката с традицията и нейното утвърждаване. Защото всяка стъпка в развитието на футбола е брънка от една последователна броеница. Така се поддържа и специфичният национален белег в напредъка на футбола в една или друга страна, в една или друга географска общност. Случайно ли е, че се говори за строго следване на една или друга отличителна особеност? И самотам има траен напредък, където традицията не се пренебрегва. Колко мно-

го повече важи всичко това за страни като нашата. Ние често не уважаваме достатъчно пътищата за постигнатото веднъж и се прехвърляме бързо-бързо към нови внушения!

В нашия футбол имаме периоди, които са показателни за напредък. Начините, по които е постигнато това, не са неизвестни. Но те съзнателно или несъзнателно се позабравят. Като че ли сега нещата са се променили основно. Ние като че ли искаем да се убедим, че съвременен футбол може да се прави без упорита борба за техническо, тактическо и морално-волево усъвършенствуване, без задълбочаване в проблемите на възпитанието. Та нали със същите български футболисти работим? Та нали именно български играчи преди са постигнали плодоносни резултати в изявата на дружествен или национален отбор? Защо пренебрегваме един опит, който се е наложил, защо се хвърляме на други, нови пътища? Докога наистина само ще експериментираме, а ще обръщаме гръб на основни неща, които са се налагали така убедително?

Може би не съм достатъчно ясен. Мисълта ми е да уважаваме постигнатото и пътя, по който то е осъществено. Да проучваме собствения си опит и да го доусъвършенствуваме при някои наложили се нови изисквания, да бъдем последователни и да създадем своя, наша система на учебно-тренировъчна работа. Голяма лъжица ли е това за нашите уста? Но нали се стремим към европейско и световно равнище? Нали в духа на спорта е да не отстъпваме, а да се равняваме с най-силните, дори и да ги надминаваме!

Иска ми се да бъда и по-конкретен. Главната тенденция в развието на нашия футбол не може да бъде друга освен голяма бързина, висока физическа издръжливост, изключителни морално-волеви качества и подчертан колективизъм на основата на много добра индивидуална техника. Но да добавя — това не е повеля само на днешния ден! Тази тенденция беше ярко изразена и преди. Тя беше движещият лост в усилията на ръководители, треньори и състезатели в армейския ни клуб през петдесетте години! Тя доведе до очакваните добри резултати. Тя издигна името на отбора. Тя го направи еталон. Но само за своето време ли? Ето това не искахме понякога да разберем и да признаям. И го заобиколям! А мое твърдо убеждение е, че вглеждането в упоритата работа преди може да бъде извънредно полезно за коригиране на някои днешни методи. И нещата да се оправят по-безболезнено. Изобщо уважаването и спазването на здравата ни традиция е едно начало, кое-

то всички сме задължени да следваме. И без да бъда упрекван, че може би ще повторя известни елементи от работата с армейските футболисти в предишните години, ще си позволя в едно следващо обобщение да предложа някои неща, за да се види, че има какво да се използува и сега от „арсенала на миналото“.

Някои колеги треньори и на времето, и сега твърдят, че съм бил постигнал успехи с големия армейски отбор, защото съм бил разполагал само с футболисти от едно талантливо поколение. В това има известна истинка. Но само донякъде. Не мога да отрека, че състезателите на ЦДНА бяха наистина „родени футболисти“. Но как трябва да разбираме това? Нима само по онова време се раждаха играчи, големи играчи? Може ли някой да твърди, че изникването, появяването и налагането на „родени футболисти“ сега е секнало? С какво би могло да се аргументира такова твърдение?... А аз, обратно, имам смелостта и сега да заявявам, че талантливи играчи се появяват! Но умеем ли да ги насочваме към развитие и утвърждаване? По какви пътища постигаме това? Не искаме ли те изведенъж да блеснат, да грабнат окото, да се наложат и веднага да берем с тях плодове за клубния и за националния ни футбол?... Формирането на един футболен колектив е твърде сложна работа. То е свързано преди всичко с така наречената селекция, с подбор на играчи, които правят впечатление със състоянието си в момента, но преди всичко с възможностите си за развитие. На такава именно основа ние правехме подбора в армейския клуб. И се интересувахме най-вече от някои „странични“ доказателства и по-специално от любовта към футбола, с която играчите идваха при нас. Това беше над всичко! Ние не искахме да се обременяваме с хора, които да ни убеждават, че правят чест някому. Ние бяхме с разбирането, че тази чест следва да се извоюва, да се докаже, да проличи, да се почувствува от всички. А това можеше да стане само с хора, които обичат работата си, т. е. футбола. Този верен принцип, струва ми се, се позабравя понякога. И в нашия футбол просто нахълтват млади хора, които лъжат себе си, че тренират съгласно предписваните им изисквания и затова и се състезават с половинчато усилие, но лъжат и нас, които им съдействуваме в тази тяхна неискреност. Можем да спорим дали футболът сега е като някогашния или не, но не бива да се заблуждаваме, че можем да осигуряваме какъвто и да е напредък, ако не сме се доверили на честни в отношението си към футбола хора! Това ни е най-необходимо сега и занапред, така, както ние го прилагахме преди години.

Без любов към спорта, на който си се отдал, без подчертана вярност към него не можеш да разчиташ на успех!

Именно любовта към футбола направи от играчите в армейския ни клуб големи фигури и големи имена. Те не лъжеха себе си и околните, че са се отдали на нещо голямо. Те го доказваха на всяка стъпка по трудния път към успехите. За тях нямаше непостижими неща. Те сами увеличаваха тренировъчната си работа и в това ги импулсираше любовта към футбола. А на тази честна основа се изграждаше и другата, още по-изразената любов — към клуба, на който те принадлежаха. Те не се нуждаеха от агитация, какво е армейският клуб, защо е създаден, какви цели предследва. Всичко това те чувствуваха със сърцето си. Защото те — състезателите и деятелите — бяха клубът. Любовта си към него играчите засвидетелствуваха на всяка крачка — в тренировките, в състезанията, в поведението си на терена и извън него. Сега, от разстоянието на изминалите години, аз виждам още по-отчетливо как върната любов към футбола изграждаше у играчите честна любов към клуба. А на тази основа се чувствуваше и друго. Армейските футболисти растяха с часове, с дни. И в този растеж те се отпращаха за проявяваната за тях загриженост на клуба и изявяваха още нещо — да бъдат достойни да облекат и националната фланелка, за да се състезават за честта на родината. Прощавайте, ако изпадам в сантименталност, но аз възприемам тези неща малко по-емоционално. Не може да имаме национален отбор, истински национален отбор, ако в него не се борят да влязат верни на любовта си към футбола, верни на клубното име хора. Това е важно винаги. То важи може би с още по-голяма сила и сега!

На силния армейски отбор от миналото мнозина завидяха за много неща. Не на последно място ни завидяха за примерната дисциплина. В проявите на отбора това беше едно основно, мощно оръжие, не по-малко важно и съществено, отколкото, да речем, чисто техническото и тактическото умение на състезателите. Не крия, че въвеждането на дисциплината при нас бе една от началните цели, които си бяхме поставили. Тя фигурираше още в най-първите ни планове за работа с играчите. Но искам веднага да добавя, да подчертая — тя не беше наложена и налагана! Дисциплината бе почувствуваща и поддържана от самите състезатели. Те сами се бореха за нея, защото я чувствуваха неизменно нужна. Това беше дисциплина на съзнателни хора. Тя се проявяваше

във всички тренировъчни занимания. Най-дисциплинирани бяха „асовете“ на отбора — Божков, Манолов, Найденов, Георги Димитров. Със своето поведение, с личния си пример те увличаха и всички останали. И отборът растеше като здрав, сплотен, дисциплиниран колектив. Това личеше в задружния живот — и на терена, и извън него. А на състезанията? В името на дисциплината, в името на общия интерес всички подчиняваха личните си разбирания и настроения. Може един-двама да са се поразсърдили помежду си, да са си казали дори „крива“ дума. Не се ли случва това в отношенията на хората, особено между млади хора, които амбицирано са се насочили към високи цели! Но всичко се забравяше, когато отборът излизаше на терена. Там, в напрегнатия развой на мача, цареше дисциплинираното взаимодействие! И като куриоз най-много си помагаха именно спрекалите се преди...

Дисциплината в отбора имаше различни измерения. Тя стимулираше например към честна, към спортсменска игра. Срещу нашия отбор, който бе подчертано най-силен, съперниците излизаха „на“ всеоръжие“. Имаше понякога и предизвикателства. Но армейските играчи не се поддаваха на тях. Те преследваха своята единствена цел да играят честно, спортсменски, майсторски. И се налагаха... Сега напоследък по нашите терени зачестиха търде много симулациите. Срещнат се двама души в борба за топката и единият — по-неустойчивият — падне. Нарушение на правилата очевидно няма, а онзи, „пострадалият“, се търкаля по терена; гърчи се, понякога и реве. Кому са нужни такива сцени? За да настройват част от зрителите по трибуните ли? Армейските футболисти всяка бяха против тези сцени. Дори когато биваха засягани, те се държаха мъжки — никакво превиване, никакви симулации! Така те въздействуваха на противника. Това не беше израз само на състезателна дисциплина, но и преклонение към коректната, към спортсменската игра. Пак ще спомена Манолов, Божков, Ракаров и някои други. Те имаха най-трудната задача на терена, срещу тях противниковите състезатели влизаха в най-остър двубой, а те все едно, че не забелязваха дори предизвикателствата. И колкото и да бе трудно, отборът на ЦДНА създаде традиция за коректна игра. И не случайно по-късно във винаги оспорваните мачове на ЦСКА с „Левски“ публиката аплодираше честните действия на един Димитър Пенев срещу най-силния противник нападател Аспарухов. Не е ли това показателно, че спортсменството може и трябва да се насади на терена преди всичко от самите играчи? Докъде ще стигнем наистина, ако поради кри-

во разбрана състезателна дисциплина от някои продължават подкосяванията отзад, ако продължават грубостите и контузванията? Това вече не е привличащ футбол, който трябва да доставя удоволствие и на състезателите, и на зрителите. Това е израждане на красивото, на спортсменството, на майсторството в спорта. Нужно е, струва ми се, треньорите да се намесят енергично, да премахнат тактическите си „хитрини“. Нужно е и съдите да предотвратяват увлеченията на невъзпитаните и недисциплинираните състезатели. Това е много важна задача в съвременния ни футбол.

Любовта към футбола, самодисциплината у състезателите и тяхното честно, спортсменско стремление към майсторска изява бяха подплатени с едно примерно във всяко отношение трудолюбие, което беше на челно място в разностранния учебно-тренировъчен процес. Аз се връщам отново към тази „особеност“ на всекидневните ни занимания на времето, защото сега, в наши дни, все повече се чуват оплаквания във федерацията и в клубовете, че играчите, най-меко казано, отбягвали пълтно участие в тренировките. Те се стремели да бъдат по-настрана от големите натоварвания. Но как тогава националният ни футбол ще бъде в крак със съвременните изисквания? Може ли да се очаква нормално развитие напред, когато основните фигури — състезателите — бягат от своето също основно задължение? Далеч съм от мисълта, че тренировъчните планове предвиждат изисквания, които не са съобразени с възможностите на играчите. И въпреки това се допускат отклонения. Само футболистите ли трябва да се упражняват за това? Няма ли и някакви странични влияния? Достатъчно взискателни ли са при всички случаи треньорите например? Ами лекарите? Ами клубните ръководства? Не вземат ли те в чести случаи страната на кръшкащите играчи? Как наистина ще придвижим футбола ни напред, когато не действуваме с общо съзнание, когато с либерално отношение към едно или друго поведение сами минираме пътя, по който трябва да вървим?!

Не твърдя, че армейският отбор през петдесетте години е създаден някакъв изключителен модел в учебно-тренировъчния си процес. Но и не мога да се съглася с опита на някои да омаловажат постигнатото тогава. То съществуваше. То даваше своите резултати. То следователно не заслужава да му се обръща гръб въпреки „различията“ някога и сега. Обратно, длъжни сме като че ли да се вглеждаме по-настойчиво в онази предишна обстановка, в която имаше и взаимно разбиране без прекомерно убеждаване,

и взаимна готовност да се поемат трудностите и да се преодоляват. Пък и не беше ли и онзи период също преломен, при това не само в нашия, а и в световния футбол? Спомнете си ако не друго, поне примера с футбола в Унгария, който именно по това време и с нови начини на тренировъчна работа постигна големи върхове. Именно тогава и ние, армейците, търсехме новото и го бяхме открили и наложили с къртовска работа в подготовката, с дисциплината и съзнанието за общите задължения.

Кого ли от играчите да посоча като най-добър пример на съзнателна подготовка? Мога ли да отделя някого от другите, от останалите? Всички, абсолютно всички бяха общийят пример! Ръководният принцип беше, че трябва да се полагат много усилия, че трябва да има изключително старание, пък ако някой не може да понесе натоварванията, да отпадне, колкото и нежелателно да е това за колектива. Но никой не отпадна! Всички издържаха! Всички успешно вървяха напред по пътя на майсторството! И сега виждам пред себе си незабравимия Жоро Найденов. Подготовката на един вратар е по-особена. Той участвува в общите тренировъчни занимания, а сега трябва да бъде подложен и на специфични за неговия пост. И излизаше така, че времето за него обикновено не достигаше, защото той сам търсеше още и още упражнения. А на следващия ден отново и отново...

Пред нашата врата в състава на отбора имаше един Манол Манолов — всестранно изграден стълб в съвременния футбол. Но той не ограничаваше подготовката си само в похвати за разбиване на противниковата игра. Това за него беше само встъплението в подгответелните занимания. Той сам усъвършенстваше със завидно прилежание техническото си умение, тактическия си поглед. И затова Манолов блестеше на терена като всестранно изграден футболист. На него не бяха чужди никакви тайни в големия футбол, а той в подготовката си търсеше новости, прилагаща ги, утвърждаваше ги... По неговия път вървеше и друг представител от защитата ни — младият тогава Кирил Ракаров. Той беше облагодетелствуван. Още от първите си стъпки в армейския отбор имаше от кого да се учи — от Манолов. И с всеки нов ден растеше. Трудолюбието в подготовката и умението му да чувствува новото на поста, който заемаше в отбора, му помагаха да се изгради като защитник от нов тип, вече и с нападателни функции. Силният му и точен удар беше ценно оръжие за целия отбор. Но колко допълнителни часове в тренировките бяха нужни за тяхното шлифоване! Кирчо сам се натоварваше с тях.

„Самооблагане“ в тренировъчните натоварвания правеха всич-

ки. Играчите ни от средата на терена заемаха определени постоещи само с номерата на фланелките. Иначе в действията на отбора те бяха и „халфове“, и „свръзки“, и „отдръпнати“ нападатели. От само себе си се разбира, че и Божков, и Стоянов, и Ковачев, и Г. Димитров, и Панайотов трябваше при всички случаи да бъдат нещо повече. И затова се отдаваха с такава страсть в подготовката да усъвършенствуват и разбиването на противниките действия, и провеждането на контраатаката, и завършването на напредванията. Часове бяха отделяни всеки ден за изграждане на висока техника. А най-много залягаше най-възрастният между тях — Божков. Не случайно той беше един от организаторите в играта на отбора. Той беше станал всепризнат майстор при изпълнението на наказателните удари. Застанеше ли зад топката в тези случаи, вече никой не се съмнямаше, че ще преодолее с удара си всяка каващитна стена, че ще прорви топката през нея, че ще улучи вратата. Но питайте самия Божков дали толкова лесно е придобил това майсторско умение! И не случайно той беше обикновено от онези, които най-късно завършваха тренировките. Божков и в това отношение умееше да води съиграчите си — да се самораздават и в тренировките, и в състезанията. Това именно беше отликата в нашия учебен процес — всеки да участвува всеотдайно, а не да се оглежда в страни дали времето за едни или други упражнения е завършило. Мога ли да забравя старанието на един Димитър Миланов (също не между най-младите) или на малките по ръст, но големи като футболни фигури Колев и Янев на левия фланг? Те не се задоволяваха само с треньорските указания в тренировките. Изхождайки от тях, те размишляваха по свой път за едни или други действия и тренираха сами допълнително. И не случайно останаха в историята на българския футбол като ненадминат tandem.

Така се създаде трайната традиция в армейския клуб за трудолюбието, за старанието, за себеотдайнотта в подготовката. На нея се подчиняваха всички навлизящи по-късно в отбора играчи. Това важи за Димитър Якимов, за Никола Цанев. Тяхното техническо майсторство не бе дошло от само себе си. То бе напластено по пътя на продължителни тренировки, несъобразени с определен часов график. Такъв беше и Димитър Пенев. А случаят с Петър Жеков? Този ненадминат реализатор, този голмайстор от световна класа не току-така достигна до награждаването с европейска златна обувка. Всички се възхищаваха от способността му да поразява противниковите врати, да нанизва в мрежите толкова много топки. Но излишно ли е да припомня, че колкото

Жеков и да имаше в кръвта си умението да бележи голове, толкова повече той го усъвършенстваше с изключителното си старание в подготовката. Той можеше наистина с часове да работи с топката, да я подчинява на мисълта и желанието си. Не му омръзваше да опитва своите жековски удари от едно или друго място към противниковата врата. И не спираше, не се чувствуващ удовлетворен, докато не постигне серия от най-точни попадения, докато не се увери, че в новата тренировка е направил нова крачка напред...

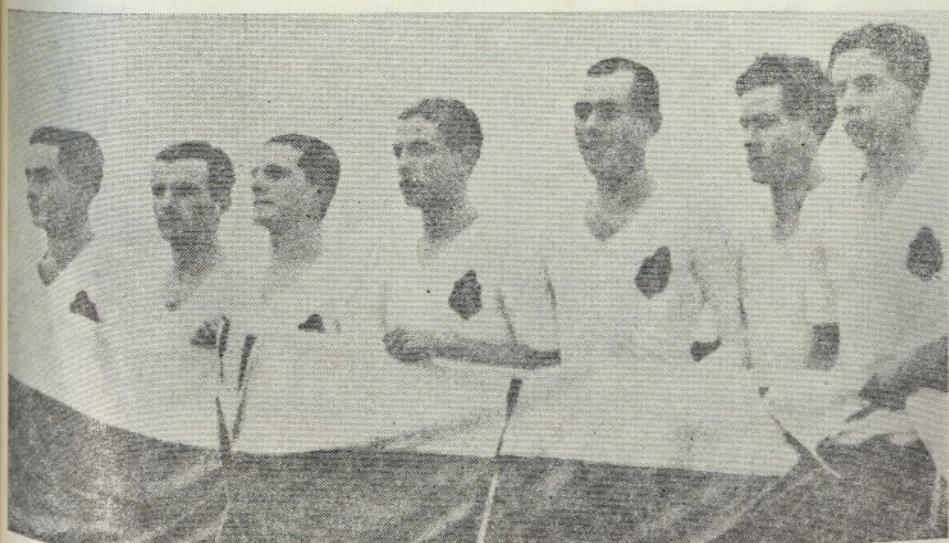
Присъствуваха ли в тези допълнителни натоварвания треньорите? Не за да изтъквам собствения си принос трябва да отговоря утвърдително. Но искам да изтъкна и друго. И ние, треньорите и играчите, знаехме, че съдържанието на учебно-спортната работа е по-особено, че тя се отличава с по-голяма тежест от това, на което бяха подлагани състезателите от другите отбори. Но при нас имаше общо убеждение, че ние сме длъжни да вървим по неутрпакия път на повече трудности. Пак ще повторя, че в нашия армейски клуб наистина можеше да се върви по такъв път, защото имаше любов към футбола, имаше дисциплина, имаше съзнание. И нашите тренировъчни занимания бяха изпълнени с интерес, с емоционалност, с гордост от постиганите резултати. Затова в отношението на треньора към играчите нямаше фелдфебелщина. Затова в отношенията на играчите към треньора нямаше недоволство и скрита сърдня. Така беше и тогава, преди толкова много години, така е и сега. Аз се гордея, че на моята любов към състезателите те ми отвръщаха с вяра и уважение. За тях аз бях „другарят треньор“, бях „другарят Милев“. Гордея се, че те и досега ме титулуват по същия начин, когато се обръщат към мене: „Другарю Милев!“ Или поне „бате Круме“, както някои са видоизменили обръщението си, защото сме наистина близки... Споменавам това, за да потвърдя, да подчертая още веднъж, че в постигането на голямата задача преди години треньори и играчи не враждуваха помежду си, не правеха какъвто и да е опит да се злепоставят. Не, отношенията помежду ни бяха отношения на честни хора към футбола, към клуба, към националния отбор, поставили си ясната задача да дадат реален принос за развитие и напредък.

И го постигаха!

„Ботев“ в 1934 г. От ляво на дясно прави — Я. Стоянов, К. Траянов, Б. Кузманов, Д. Нанчев, В. Кръстев, И. Балев, К. Милев, Д. Димитров, И. Мутафчиев; клекнали — Д. Marinov и Г. Цилев

За първи път в официална среща на националния отбор срещу Чехословакия. София, 7. XI. 1937 г.

Преди финала за трето и четвърто място з олимпийския футболен турнир
Мелбърн

Сърдечно посрещане на новия "тренор на" „Бешикташ“ (Истанбул) Крум Милев

АРМЕЙСКИЯТ ПРИНОС ЗА УТВЪРЖДАВАНЕТО НА НАЦИОНАЛНИЯ ОТБОР

Както и да оглеждам онова забележително десетилетие, през което футболистите на нашия армейски клуб постигнаха своето утвърждаване като неоспоримо най-добри у нас, не бих могъл да кажа, че това бяха усилия само за спечелване на шампионски титли и на купата на Съветската армия. Всекидневната упорита и планово насочвана работа с армейските състезатели никога не е имала пред вид постигането на някакви егоистични интереси. Наистина успехите в шампионата и в турнирите за купата, както и търсено в приятелски и други международни изпитания майсторско обстреляване и повишаване на състезателния опит носеха заслужена слава преди всичко на нашия армейски клуб. Но с това никога не се е изчерпвала докрай поставяната пред нас задача. Ние се подготвяхме най-старателно, използувахме в тренировъчната работа най-прогресивни за онова време и за нашите специфични условия методи и средства, играчите влагаха похвално трудолюбие и проявяваха типичната за армейската си принадлежност дисциплина и отговорност, защото се вдъхновяваха и от нещо по-високо — да бъдат винаги достойни и за защита на националната футболна чест на родината, когато бъдат призовани в сборния състав. Всички в нашия армейски клуб винаги са били верни на своето основно задължение — да работят за напредъка на спорта в своите редици, да издигат и да утвърждават клубното име във вътрешните първенства, но същевременно да се подготвят и като достойни участници в националните отбори. Въпросът за приноса на дружествата за напредъка на националния спорт у нас никога не е бил някакъв случайно и кампанийно издиган лозунг. В нашия армейски клуб това бе задача над задачите. И това се превърна в най-хубавата, в най-полезната и най-уважаваната традиция в продължение на толкова години вече!

В областта на футбола големият национален принос на нашия армейски клуб започна да се очертава след 1951 година. Погледът на тогавашния Върховен комитет за физическа култура и спорт и на органите му за изграждане на силен национален отбор бе насочен не случайно именно към нашите армейски редици. Там все по-изявено се очертаваше силата на един футболен колектив, който показваше растящо майсторство и го доказваше с успехите си във всички вътрешни състезания. Естествено бе точно оттам да се набират състезателите и на националния отбор. Те пренасяха опита си в изпитанията и на сборния състав, даваха облик на играта му. Така в първата единадесеторка на България преминаваше внушителна група армейски играчи и тя образуваше в нея гръбнака ѝ. Ръководството на националния ни футбол уверено се доверяваше на изтъкнатите армейски играчи. Нещо повече — то приемаше, че не прави никакво единично привличане на отделни състезатели, а използуването на един опит, на един начин на работа. И затова главната грижа за подготовката на националния състав бе поверявана обикновено на клубния армейски треньор. И така в продължение на пълни девет години аз бях удостояван с честта да се грижа за тренирането и на националния отбор, осъществявайки неговото ръководство заедно с мой колега от треньорския курс в Москва, заслужилия майстор на спорта и заслужил треньор Стоян Орманджиев, който бе представител на федерацията. Това участие в съставянето и в подготовката на сборния състав в един твърде интересен от неговото развитие период може да се оценява от различни среди по най-различен начин. Но то е влязло в историята на нашия футбол с признанието за постигнати определени успехи в едно време, когато нашият спорт изобщо навлизаше все по-уверено в голямото международно съревнование и търсеше там все по-утвърждаващи изяви.

Епизодичните приятелски срещи и участието в турнирите за Балканско, а по-сетне и за Балканско-Средноевропейско първенство в началните следвоенни години очевидно не можеха да задоволят изцяло интереса към по-силно международно съревновование. Съвсем естествено беше да се търси нещо „по-уличащо“, нещо „по-голямо“. Така погледът ни се бе насочил към приближащите олимпийски игри в Хелзинки, към техния футболен турнир. У нас съществуваше едно прилично традиционно отношение към олимпийските футболни турнири. Наистина то не беше подплатено до това време с многократни участия в тях. Но това, че сме записали своя прощъпалник на международната сцена именно на игрите през 1924 г. в Париж, поддържаше авторитета на олим-

пийските футболни турнири. Ние не бяхме между участниците и на турнира в първата следвоенна олимпиада през 1948 г. в Лондон, но проследихме все пак с интерес борбата между футболистите олимпийци. Успехът на малко известните ни дотогава шведи, които спечелиха златните медали, и особено класирането до финала на добре познатите ни съседи югославяни ни изпъльваха с върата, че и ние можем да пробием трудностите на турнира, че и ние можем да се представим достойно в него. Олимпийският футболен турнир в Хелзинки се очертаваше, от друга страна, като най-силното футболното съревнование по това време. Да не забравяме, че в онези години още не съществуваха европейските клубни турнири, че още не се бе заговорило за първенство на континента чрез национални отбори, че току-що възобновеният световен шампионат не бе твърде популярен за страните от стария континент, тъй като неговите финали бяха отвъд океана, в далечна Бразилия... Голямата футболна битка в Европа, с други думи, се очертаваше на олимпийските игри през 1952 година. Тя привличаше и нас. Ние не можехме да не бъдем на ясно по едно — че именно в този турнир можем да предизвикаме футболна Европа да ни обърне внимание, да ни види, да ни оцени, да признае стремежа ни към развитие и напредък.

Щастие?

Има ли всъщност щастие във футбола?

Може ли да се разчита само на него, когато встъпваш в голямата борба за престиж?

Само на него, естествено, не можеш да се довериш. Но когато по всички показатели за оценка си равен с партньора си на терена, когато не му отстъпваш в техническо и тактическо умение, ако ти изневери и щастието, това е вече много! В такова именно положение изпадна нашият отбор, когато жребият му определи да играе веднага срещу отбора на Съветския съюз. А колко далеч по-слаби противници имаше в турнира!...

За своето олимпийско участие нашият отбор бе насочен към добра подготовка. През 1951 г. националният ни състав наистина нямаше никакви проверки с чужди противници, но добре изявени състезатели на нашите терени имаше. Те бяха главно из средата на армейския клуб. С тях като основа поведохме през май на 1952 г. представителния отбор във Варшава и спечелихме от Полша с 1:0. След една седмица проверката продължи и в Будапеща, където с унгарците завършихме наравно — 1:1. После нашите най-добри футболисти бяха поканени на съвместен тренинг в Москва. Там се състояха три срещи със сборния съветски отбор, играещ под

клубни имена. И ние, и съветските ни приятели бяхме доволни от постигнатото в подготовката. И ние, и те гледахме със загриженост на предстоящото ни участие в олимпийския турнир и взаимно можахме да се убедим, че на терените във Финландия не ще се явим в непригодна форма. И тогава именно там, в Москва, научихме вестта за жребия. Щастие ли е това наистина? Не само за нас, но и за съветските приятели?...

Мачът България—ССР се състоя на 17 юли 1952 г. в гр. Котка. Присъствието на 15 000 зрители говори за твърде голям интерес. Двата отбора го оправдаха с показаната на терена игра. Тя бе равностойна по сила, тя бе достойна за ранга на олимпийския турнир. Когато изтекоха 90-те минути на мача, резултатът бе 0:0. Поради пропуски на нападателите от двете страни ли само? Или поради умението на отбраните да ликвидират надвисващите пред вратите опасности?... Така или иначе всичко трябваше да започне отново, всичко трябваше да се реши в двете продължения. Това беше третият ми официален мач като треньор на националния отбор заедно с Орманджиев. Разбира се, и ние, наставниците, се вълнувахме не по-малко от играчите. Оглеждах отново нашите бойци на терена. Нямахме по това време по-опитен вратар от Апостол Соколов. Защитната ни линия — с Гоце Василев, Манолов и Борето Апостолов — бе доказала, че знае да варди вратата, че може да поддържа задружните действия на отбора. Опитни бяха в средата на терена капитанът на тима С. Божков и Трайчо Петков. А нападателите — Д. Миланов, И. Колев, Панайотов, Аргиров и Янев — бяха доказали и срещу поляците във Варшава, и срещу унгарците в Будапеща, и срещу съветските футболисти в Москва преди месец и половина, че знаят да нападат, че умеят да правят и голове. Защо да не очаквам да се проявят и сега? Сега трябва да се преорият малко по-мъжки, да пробият най-сетне вратата, да... Така разсъждавах, когато в 95-ата минута Колев зарадва всички ни с един хубав гол — със силен удар отдалеч. Спечелихме ли вече мача? Заслужаваме ли победата? Та нали затова участвувахме в турнира — за да побеждаваме? Ще бъдем ли щастливи да задържим постигнатия успех? По-сетнешният развой на играта е известен. Панайотов, контузен в крака още през първото полувреме, не можа да бъде пълноценен. Беше получил травма и Янев. Това и засилващият се натиск на партньорите ни се отрази в действията на нашия отбор. Така получихме два последователни гола и загубихме мача...

Правилно ли се бяхме насочили в онези години да търсим по-очертана изява на националния ни отбор на международния терен именно в олимпийския футболен турнир? Всъщност това не беше линия само в нашите прояви. Футболните турнири на олимпийските игри, иска ми се да подчертая още веднъж, по онова време бяха единственото най-силно съревнование главно за европейските страни. Не случайно те донесоха например признатата начална слава на унгарския футбол, чийто отбор започна своя по-бедносен път именно от Хелзинки. Това важи и за югославяните, които там стигнаха за втори път до олимпийски финал. Важи с пълна сила и за други страни, които търсеха възможност да пробият път към голямото олимпийско признание. Ние наистина поради едни или други причини (а може би и поради недостатъчно щастие) отбелязахме своето участие в турнира за 1952 г. само с един-единствен мач. Но отборът ни така или иначе заговори за себе си пред футболния свят. Силната му и дълго оспорвана игра в единствената среща в гр. Котка му донесе оценката на много специалисти. И малко за себе си да не можехме да отчетем като удовлетворително представянето ни, не биващо в същото време и да се отчаяваме. Бяхме направили вече една крачка. Трябваше да продължим напред с още по-голяма подготовка и с удвоена амбиция.

Интересът към футболния турнир за следващите олимпийски игри през 1956 г. в Мелбърн беше значително повишен навсякъде. По-голям беше вече и броят на записаните участници. Наложи се и квалификационна борба. В нея попадна и нашият отбор. Жребият ни изправи срещу футболистите на Великобритания. Когато споменавам тази подробност, иска ми се да припомня онова незабравимо оживление, което предшествуващо първия ни мач с Великобритания в София на 23 октомври 1955 година. В цялата страна се беше създало такова настроение, като че ли ще мерим сили с професионалистите на Англия! Психозата за снабдяване с билети за мача беше взела невъобразими размери. Осигуряването на достъп до трибините на стадион „Васил Левски“ предизвикващо истинско разочарование у приятелите на спорта у нас, главно от провинцията (телевизията още не беше ни ощастливила със свое то присъствие). За един входен билет се предлагаше понякога „прасенце с дамаджана домашно“! Психозата беше обхванала, разбира се, и играчите ни. Те не можеха да не знаят, че ще се изправят срещу аматьори от Британския остров и следователно страхът не биваше да се подсиљва толкова много. Но нуждата от сериозен подход в подготовката не биваше и да се пренебрегва. Може би точно ради това, че ще играем срещу аматьори? Защото именно в проя-

вите на олимпийските игри аматьорите от капиталистическите страни търсят възможност да изявят своите способности, за да навлязат като оценени вече и в професионалния спорт. В това ни увериха и футболистите от олимпийския състав на Великобритания още на първия мач срещу нас в София. Те играха с подчертано желание за лична изява и за общ успех. И не само с желание, но и с възможности. Но нашият отбор ги превъзхождаше. Неговото надмощие не се импулсираше (както в отбора на противника) от личните сметки на кандидатите за професионален статут, а от бладордната амбиция за достойно изпълнение на един дълг — дълга да се представи с чест футболът на България, да се наложи той в голямото съревнование, да донесе слава на родината ни... Победата в София над Великобритания с 2:0 обаче не изразяваше изцяло съотношението на силите. Ние положително заслужавахме по-изразен голов резултат. Но по-важно бе, че отборът ни получи естественото за спортистите удовлетворение от един успех, който бе признат преди всичко от самия противник. А победата имаше и психологическа стойност. Играчите ни се увериха още веднъж, че могат да мерят сили в честна борба и с по-силни партньори на терена, че могат да постигнат и по-голямо признание и успех в още по-силни международни битки.

Успехът на нашия отбор в първата част от олимпийската квалификация бе потвърден след двадесет дена на един приятелски мач в София срещу твърде силния състав на Чехословакия. Победихме с 3:0. Победихме с ярко изразена, умно провеждана нападателна игра. После дойде едно гостуване в Берлин (0:1 срещу ГДР) и през май следващата година се отправихме за Лондон за срещата реваш с Великобритания.

Тук ми се иска да открия една скоба. Бих желал да върна читателя много години назад и да припомня, че втората среща с британските аматьори не бе никаква протоколна формалност. При това не само за нас, а преди всичко за англичаните. Те все още не считаха, че са загубили окончателно двубоя си с българите. Сполетялото ги в София 0:2 те не искаха да приемат като наша преднина, която гарантира заминаване за финалите в Мелбърн. Нещо повече, това не беше никаква несъстоятелна амбиция само на самите играчи, а настроение на цялата футболна общественост. Подготовката на аматьорския отбор на Великобритания бе здраво поета от Английската асоциация. Това бе едно от първите доказателства, че на острова се гледа със сериозна загриженост за изхода от общия двубой. Очевидно бе, че в срещата с българските футболисти не е поставена на изпитание честта само на един аматьор-

ски сборен състав, а на английския футбол изобщо. И не случайно за мача бе определен стадион „Уембли“, който домакинства само на най-отговорни изпитания. А присъствието на 30 000 зрители потвърждава не само по косвен начин какво търсеха да видят в развой на срещата. Нашият партньор се яви и с променен, явно засилен състав — в него бяха включени пет попълнения, главно в нападението.

Ние също бяхме принудени да направим някои смени в отбора в сравнение със софийския мач. На вратата бе застанал вече Жоро Найденов. Една тежка контузия на централния ни защитник Манолов ни бе заставила да преустроим най-задната линия. Тя изглеждаше така: Гоцо Василев, Ракаров, Енишев. Средната линия бе същата — Божков, Патев. В нападението се доверихме пак на армейски играчи — Миланов, Г. Димитров, Панайотов, Колев, Янев (тук не игра Стефанов, който бе титуляр на първото състезание). С този състав се представихме пред италианския съдия инж. Джорджо Бернарди, който бе арбитър и на първата среща в София.

Англичаните ни изненадаха. Те поведоха резултата още в 12-ата минута с гол на Хардисти. Този напорист и твърде опитен английски играч, учител по професия, в София бе поел дирижирането на защитата, а сега бе централна фигура в нападателните акции. Но към 30-ата минути Митето Миланов използува умело един пас и изравни. А не след дълго пак той покачи. Това успокои в известна степен действията на българския отбор. Той доминираше и след почивката. Но в 61-вата минута „старият“ Хардисти (той заслужаваше това прозвище и поради годините, и поради олиялата си глава) стана автор на нов гол и резултатът бе отново изравнен. Но в този мач ние имахме между всичките еднакво достойни на терена сътезатели един боец, който стана герой на мача — Миланов! Само минути след като Хардисти се прояви с реализаторско умение, нашият Миланов проби английската отбрана отляво и от един твърде неудобен ъгъл провря с майсторство топката във вратата на Пинър. Нашите поведоха с 3:2. Това отговаряше реално на техните възможности. Голът вля нови сили във всички наши играчи. Те, както се казва, се „развързаха“ на терена. Спокойната уж публика на „Уембли“, която до този момент все още се надяваше на успех от своите играчи, бе спечелена. Тази публика оцени по достойнство майсторството на българските футболисти. Израз на това бяха писанията на английските журналисти след мача. „Тяхното майсторство — подчертаваха те — да контролират топката е достигнало същото

равнище, както у бразилците, които видяхме в сряда (тогава на „Уембли“ англичаните бяха спечелили от Бразилия с 4:2 в един голям мач). Начинът, по който българите боравеха с топката и се придвижваха в откритите пространства, бе истинско удоволствие за гледане. Смяната на позицията ставаше като по часовник. Особени прояви в това отношение имаха лявата свръзка Колев и двете крила Миланов и Янев.“ А известният коментатор Вили Майл (брат на създателя на прочутия австрийски „Вундер-тим“ през трийсетте години Хugo Майл) бе казал: „Българите играят много, много добре. Има голяма разлика между играта им сега и онази със Съветския съюз в турнира на олимпиадата през 1952 година. Според мене, резултатът би трябвало да бъде по-голям — 5:1 или 6:1. Вие — се обръщаше той към българите — играете като русите и унгарците, само че не умеете да правите голове. Прекалявате в разиграването на топката.“ Вили Майл бе нарисувал най-вярно картина, след като бяхме повели на „Уембли“ с 3:2. Защото... петнадесетина минути преди края на срещата пред нашата врата бе отсъдена дузпа и англичанинът Луиз я реализира, за да изравни за трети път резултата в този мач — 3:3.

Със софийската победа 2:0 и с 3:3 на „Уембли“ нашият отбор прескачи успешно квалификацията. Прескачи я с убедителна във всяко отношение игра и спечели правото да бъде достоен участник във финалния олимпийски турнир в Мелбърн.

Бързото развитие на спорта у нас в годините на народната власт утвърди отдавна вече името на Народна република България като една от най-силните спортни страни. Българският международен авторитет бе достойно извоюван в балкански, в европейски, в световни турнири, първенства и шампионати. Но може би най-убедителното признание бе получено на световните спортни форуми — в богатата програма на олимпийските игри. България е не само редовен участник в тях, но бележи с това участие и едно по-следователно и все по-успешно настъпление към олимпийски титли, към все по-високи постижения, към все по-предно място в крайното класиране по нации. Устремният път към върховете е дълъг. Той е изпъстрен с много интересни, с героични страници. И ако началото през 1952 г. в Хелзинки бе все пак плахо, първото по-ярко представяне бе през ноемврийските и декемврийските дни на 1956 г. в Мелбърн. Оттам започна изкачването нагоре.

Българската олимпийска група в Мелбърн не бе голяма. В нейният състав имаше 43 спортисти. Сравнително малък бе и броят

на спортовете, в които търсехме майсторска изява: двама души боксьори, по трима гимнастици и гимнастички, двама щангисти, по четирима борци в двата стила и два спортни отбора — по баскетбол и по футбол. Участието ни в олимпийския футболен турнир бе спечелено след елиминирането на Великобритания. Но така се случи, че някои отбори, придобили вече право да се състезават в Мелбърн, се отказаха и елиминираната от нас Великобритания бе отново включена — вече във финалния турнир. Нещо повече, след като футболистите от Британския остров победиха в осминал финала Тайван с 9:0, те бяха изправени по каприза на жребия отново срещу нас. Като че ли бяха недостатъчни предишните две срещи, та трябваше отново да мерим сили с тях! Но щом като беше нужно да защищаваме името си, ние го защитихме — спечелихме пак, този път дори с 6:1. Три гола наниза в английската врата нашият неуморим голмайстор Миланов, два гола постигана Иван Колев, веднъж се разписа и Димитров. Класирахме се за полуфинала.

В Мелбърн всички български спортисти бяха заредени с амбиция за достойно представяне. Едни успяха да зарадват веднага. Странджанският борец Никола Станчев стана първият наш олимпийски шампион в категорията до 79 кг на свободния стил; колегата му Юсеин Мехмедов в категорията до 87 кг бе вицешампион. Двама от борците в класическия стил — Димитър Добрев (до 79 кг) и Петко Сираков (до 87 кг) — спечелиха сребърни медали, други двама от тях — Димитър Янчев и Динко Петров — се наредиха в шестиците. Юначните български борци спечелиха общо 25 точки за класирането по нации. Те дадоха импулс на колегите си от другите спортове да се преборят с чест в своите изпитания. Но това не беше никак леко. От щангистите пето място в категорията до 90 кг успя да заеме Иван Веселинов; другият ни участник, сегашният прославен наш треньор на щангистите Иван Абаджиев, бе седми в своята категория. Само един от шестчленната гимнастическа група — Минчо Тодоров — зае шесто място на земна гимнастика. От боксьорите огромният Божко Лозанов бе елиминиран още на осминалите, а медалистът от Хелзинки, един от най-съвестните в подготовката спортисти — Борис Георгиев — бе отстранен на четвъртфинала от силния полски боксьор Петшиковски. На пето място в олимпийския турнир застана баскетболният ни отбор. Така България бе събрала вече за общото класиране 30,5 точки и се очерта като респектираща сила в общото олимпийско съревнование. Нейното явно добро класиране можеше да се очертае и по-ярко. Не беше завършил още футболният турнир. Всички

българи се надяваха на един истински наш успех. Ние бяхме силни. Ние можехме да се изкачим доста нагоре. Но срещу нас пак се изправи „лошият вкус на щастиято“. В единия полуфинал трябваше да се срещнат Югославия и Индия, а в другия — отборите, които бяха сочени от всички като единствени претенденти за златните медали — на Съветския съюз и на България.

50 000 зрители бяха изпълнили на 5 декември 1956 г. трибуните на „Олимпик парк“ в Мелбърн. Съветският отбор бе, разбира се, съставен от големи майстори: Яшин — Тишченко, Башашкин, Огонков — Парамонов, Нето — Татушин, Иванов, Стрелцов, Салников, Рижкин. С колегата Орманджиев не се двоумихме да определим нашата единадесеторка: Найденов — Ракаров, Манолов, Горанов — Божков, Ковачев — Миланов, Димитров, Панайотов, Колев, Янев. Имахме под ръка, разбира се, и други достойни за трудното изпитание футболисти (Йосифов, Стоянов, Диев, Кирчев). Но се доверихме на обиграния армейски състав още повече, че петима от него бяха играли вече срещу съветския отбор във финландския гр. Котка преди четири години. Тази предишна олимпийска среща СССР—България обаче няма само исторически аспект. Нейното споменаване просто приповтаря и развоя на играта. И в Мелбърн, както и в Котка се изправиха един срещу друг два еднакво силни състава. И в Мелбърн, както и в Котка 90-те минути на мача завършиха без голове в двете врати. Пак се наложиха тези напрегнати две продължения по 15 минути! И пак...

Понякога един мач наистина ти се струва познат — всичко в него се повтаря, както някога. Така в Котка ние първи открихме резултата — това стана в 95-ата минута и автор на нашия гол беше Ването Колев. Сега тук, в Мелбърн, пак бяха изтекли 95 минути, когато Димитров силно изстреля топката към съветската врата и тя се отби от страничната греда. Но предвидливият в такива случаи Колев я посрещна и направи немощен големия Яшин. Пак поведохме, пак с гол на Колев. После...

Спомням си сега по-нататъшния развой намача и се пренасям в общото настроение на стадиона. Всички ни виждаха победители. Защото броените минути на срещата изтичаха, а резултатът продължаваше да е 1:0 за нас. И тогава осем минути преди края стана неочекваното от никого: допуснахме изравняването, а после — и още един гол. Загубихме отново с 1:2... Не ми се ще да се връщам в спомените си към завършката на този мач, защото виждам разплаканите очи на незабравимия Найденов, защото виждам как всички български играчи напускат терена по-срънали... Всеки от тях и в този момент, и после, и досега може

би пази в себе си голямото огорчение, че отборът едва ли не сам подготви една загуба, че сам изпусна една победа, която бе почти спечелена. Вече са изминали повече от двадесет години от мача в Мелбърн, а играчите и досега не могат да си простят, че са оставили непокрит един контузен, един самоизолиран сътезател, че от него е започнал фаталният пас за гол. Не могат да не съжаляват и за това, че вместо да водят поне с 2:0, те продължаваха да играят при онова несигурно 1:0, при което дойде фаталният край. Но какво би представлявал футболът, мисля си, какво би представлявал спортът изобщо, ако бе освободен от тези непредвидени случайности, които понякога решават изхода на един голям двубой?!

Вместо достойни финалисти в турнира ние трябваше след два дена да се преоборим с тима на Индия за третото място в така наречения „утешителен финал“. Победихме с лекота с 3:0. Спечелихме бронзовите медали. Но интересно, макар до този момент (пък и доста време след него) това да бе най-големият успех на българския футбол, всички — и ръководителите, и треньорите, и особено играчите — не се радвахме видимо. Бяхме доволни, че присъединихме усилията си за общото класиране на България на осемнадесето място в олимпийските игри. Но душата ни беше никак свита — даваше ни общо неудовлетворение. Можехме повече! Трябваше да постигнем повече!

В грижите за националния ни отбор като негов треньор участвувах в още един олимпийски турнир. Това бе по времето, когато българският футбол се бе значително утвърдил на международната сцена. Квалификацията за олимпийските игри през 1960 г. в Рим започнахме предната година. Бяхме в сила група — с отборите на Съветския съюз и на Румъния. Само един можеше да достигне до заключителната фаза на турнира. Всеки може да си представи и сега колко трудна задача бе това. Но нашите футболисти изнесоха с чест трудната квалификационна борба. Те спечелиха олимпийските визи за Рим. Първото и може би най-серииозно изпитание по този труден път бе първият мач с олимпийския състав на Съветския съюз. Гостувахме в Москва. Завършихме борбата наравно — 1:1. Нашият непрежалим Жоро Найденов, макар и тежко контузен в главата, остана като войник на поста си до края на мача и допринесе може би най-много за успешното представяне на колективата. На втория мач в София ние се наложихме над съветските футболисти с минимална победа —

1:0. После бе гостуването ни в Букурещ, където румънците взеха, както се казва, своето — 1:0. Но на решителния реванш в София нашата победа с 2:1 ни направи първи в квалификационната група.

Така извоюахме поредно участие във финалния олимпийски футболен турнир. Там попаднахме в група, която можеше да се оценява и като лека, и като трудна. Тя бе лека за нас, защото се наложихме над Турция с 3:0 и над отбора на Обединената арабска република с 2:0. Но тази група се оказа и трудно преодолима, защото мачът ни с Югославия завърши 3:3. Резултатът се движеше неблагоприятно за нас: 0:1, 0:2, 1:2, 1:3, 2:3, 3:3. „Щастлив завършек“ — би казал всеки. Но този завършек се оказа отново щастлив не за нас, а за югославяните. С по-добро голово сътношение (и това „по-добро“ бе само четири десети) те продължиха понататък. И продължиха пак щастливо, защото жребият им даде преднина срещу Италия в полуфинала, за да спечелят вече финалния двубой с Дания. И след три поредни сребърни медала отборът на Югославия грабна най-сетне златното олимпийско отличие.

Ние им честитихме щастливия успех. А те...

— Щом вие не достигнахте до финала — казаха югославските играчи, — ние направихме това, което и вие щяхте да сторите!

Олимпийският мач с Югославия на 1 септември 1960 г. на римския стадион „Фламинио“ бе 47-и за мене като треньор и на националния отбор. В продължение на почти пълни девет години, като се започне от срещата Полша—България на 18 май 1952 г. на стадиона на Полската народна армия във Варшава, бях до кормилото и на представителната ни футболна единадесеторка. Това беше трудно, понякога и мъчително задължение, защото едновременно чувствувах на плещите си и основната грижа за подготовката и представянето на нашия армейски състав. Трудно и мъчително беше, защото клубният отбор на ЦДНА, почти несменяем шампион по това време, трябваше с чест да отстоява своите позиции, а оттук идваха и по-големите изисквания към армейците, когато защищаваха честта на родината в мачовете на националния отбор. Но това тежко задължение беше и благородно. Един треньор не е само щатен специалист тук или там. Той е преди всичко и над всичко обществен деятел, неговите познания, възможности и сили принадлежат на националния спорт и те следва да бъдат отдавани за развитието и напредъка му при всички случаи. Ролята на треньора, струва ми се, не бива да се оценява тесногръдо и още по-малко

запаля иковски. Неговият принос в израстването, в обучението и възпитанието на състезателите не бива да се свързва само с неуспехите и всичките криви дървета при тях да се стоварват само на един-единствен гръб — на неговия. Треньорът е неразрывно свързан с един колектив, какъвто е футболният отбор. Неговото присъствие в живота и в изявата на футболистите е отразено с успехите на терена, с представянето във вътрешните и международните изпитания.

Лично аз не бих могъл да се оплача от неправилна оценка на треньорския ми принос в развитието на футбола у нас. На моменти, разбира се, съм бил критикуван. Но винаги съм се старал да виждам в това общото желание за повече успехи, за по-траен напредък. А що се отнася до цялостната оценка на треньорската ми учебна и възпитателна работа, просто съм задължен да благодаря още веднъж за удостояването ми с високи отличия. За състезателните ми изяви бях награден със званието „заслужил майстор на спорта“. Като дългогодишен наставник на поколения български футболисти бях удостоен като „заслужил треньор“. Получих и държавна награда — „Народен орден на труда“, златен. Получавал съм редица отличия и от нашата федерация, и от Министерството на народната отбрана, и от армейския клуб. Това бяха ценени, уважавани и скъпи за мене морални стимули. Те ме вдъхновяваха за още по-всеотдайна служба на българския футбол.

Четиридесет и седем треньорски участия в националния футболен отбор на Народна република България! Те са свързани с един особено напрегнат и труден период от развитието на футбола ни в годините на народната власт. По това време трябваше да пропаднем леда, да търсим успешна изява на голямата международна сцена. Това постигахме и чрез приятелските срещи с различни страни. Тези състезания също съдействуваха за обиграването на националната ни единадесеторка, напластваха богат състезателен опит и той бе доказан в постигането на не един победен резултат. Отборът ни придобиваше постепенно добро име и към него се отправяха вече покани за едни или други мачове. Така се стигна например до гостуването на националната ни единадесеторка в Бразилия, когато нейният отбор се подготвяше да атакува първата световна шампионска титла. Може да се припомнят и други подобни случаи. Но нашето главно внимание по онова време беше насочено към най-трайното международно съревнование — турнира на олимпийските игри. Там постигнахме първото голямо отличие — бронзовите медали. По-сетне те бяха заменени от нашите наследници със сребърни. Дано в едно близко бъдеще достигнем и

до златните! Ние имаме възможност да се преоборим за такъв успех и следва неотстъпно да се насочваме към него.

В периода на моето участие в съставянето и подготовката на националния отбор България участва на два пъти в квалификация за световните първенства — през 1954 и 1958 година. Тогава поставихме началото. То беше наистина неуспешно — по-нататък от срещите за пресиране не можахме да стигнем. Това постигнаха отборите след нас. И то бе заслужено оценено като нов висок връх в развитието на футбола ни. В четири последователни световни първенства ние се наредихме между финалистите — в Чили, в Англия, в Мексико, в ГФР. Българските футболисти въпреки някои фатални грешки и слабости, проявени в този световен форум, имат реални сили и възможности отново да бъдат не само между участниците финалисти, но и да се преоборят за успешно преодоляване на още едно стъпало по-нагоре. Могат! Но ако удвоят усилията си в една по-съзнателна подготовка, ако не странят от изискванията на големия футбол, ако проявят още по-ярко чувството за отговорност... Такъв начален стадий имаше в мое време и първото участие в първенството на Европа за 1960 година. В квалификацията отстъпихме пред тима на Югославия, която достигна след това до финала в Париж. Там футболистите на СССР триумфираха и първи спечелиха шампионата за националните отбори на европейския континент. Ние и в това съревнование имахме при дебюта по-скоро „проучвателно“ участие. По-късно нашите футболисти записаха похвални успехи, както бе през 1968 г., когато достигнаха до четвъртфинала и отстъпиха като равни пред Италия — бъдещия първенец на Европа.

Срещу кои партньори, при какви резултати бяха тези „мои“ 47 изпитания на националния ни отбор? Една обобщителна таблица тук не би била излишна — тя ще припомни много неща.

Не привеждам резултатите от „моите“ мачове с националния отбор, за да обръщам внимание, че сме постигнали 20 победи и 13 ремита, че общата голова разлика от изпитанията е положителна (73—64). Желанието ми в случая е по-скоро да припомня задружните усилия на треньори, играчи и деятели за придобиване на утвърден авторитет за българския футбол. За по-голяма точност би следвало да отбележа, че в моя период в националния отбор (от 18 май 1952 г. до 1 септември 1960 г.) официалните и приятелските срещи на първата ни единадесеторка са повече. Има още 10 състезания, в които не съм бил на кормилото на отбора. За онова време това беше естествено. По най-различни съображения треньорите биваха сменявани за един или за друг мач. Това засягаше и мене,

Страна	Резултати	Баланс
Белгия	4:1	1 1 0 0 4—1
Бразилия	0:4, 1:3	2 0 0 2 1—7
Великобритания	2:0, 3:3, 6:1	3 2 1 0 11—4
ГДР	0:0, 3:1, 0:1, 3:1, 1:1, 2:0	6 3 2 1 9—4
ГФР	0:3	1 0 0 1 0—3
Дания	1:1, 2:1	2 1 1 0 3—2
Египет	0:1, 2:1	2 1 0 1 2—2
Индия	3:0	1 1 0 0 3—0
Ливан	3:2	1 1 0 0 3—2
Норвегия	2:1	1 1 0 0 2—1
ОАР	2:0	1 1 0 0 2—0
Полша	1:0, 2:2, 0:4	3 1 1 1 3—6
Румъния	1:3, 1:1, 0:1, 2:1	4 1 1 2 4—6
СССР	1:2, 1:2, 1:1, 1:0	4 1 1 2 4—5
Турция	0:0, 3:0	2 1 1 0 3—0
Унгария	1:1, 1:4, 1:2	3 0 1 2 3—7
Франция	2:2, 1:0	2 1 1 0 3—2
Холандия	3:2, 2:4	2 1 0 1 5—6
Чехословакия	0:0, 3:0, 1:0	3 2 1 0 4—0
Югославия	0:2, 1:1, 3:3	3 0 2 1 4—6

засягаше и Орманджиев. Междувременно първият ни отбор биваша поверяван и на Любомир Ангелов, и на Георги Пачеджиев, понякога само на Орманджиев, в определени случаи — само на мене. Но най-постоянният, традиционният треньорски тандем бе обикновено „Орманджиев—Милев“. Налаганите промени, бих желал да подчертая това, не са ни засягали винаги болезнено, както би могло да се помисли от някои. В тях лично аз съм виждал общото желание да се постига по-успешна изява на отбора ни и съм се стремял това да бъде наистина така. Възможно е понякога да сме допускали определена слабост или известно недоглеждане главно в съставянето на отбора и това, свързано по-сетне с резултата от един или друг мач, е позволявало да се правят може би и прибързани изводи. Но не забравяйте, че това бе по време, когато доста неща в нашия футбол все още не бяха така улегнали, както сега. Не забравяйте, че в онези години всички плащахме данък на прекомерното ни желание да видим напредъка по-бърз, отколкото естественото развитие може да го доведе. Не забравяйте, че онова предоверяване на ентузиазъм и чувства не винаги беше съгласувано с едно по-изяснено, с едно по-перспективно и издържано във всяко отношение по-далечно виждане напред.

Това не беше обаче люшкане.

В края на петдесетте години нашият футбол вече имаше едно достойно извоювано име в европейския елит. И когато футболът в България през есента на 1959 г. чествуващ по тържествен начин полувековното си съществуване, то бе ознаменувано с един успех, който бе оправдано коментиран от всички специалисти в чужбина като действително голям. В центъра на богатата юбилейна програма бе мачът ни с Франция. Трибините на стадион „Васил Левски“ бяха изпълнени до последното място. Интересът на нашите приятели на спорта към срещата с французите бе твърде голям. Той се оправдаваше главно от голямото име на партньора ни за мача. Французите идваха в София със славата на трети от световното първенство преди година в Швеция. Те имаха в състава си наистина големи имена във футбола по онова време: Колона — Келбел, Марш, Панверн — Жонке, Льорон — Грийе, Фонтен, Копа, Пиантони (Мюлер), Венсан. Французите идваха в София с големи играчи като Колона, като голмайстора от световния шампионат Фонтен, като неподражаемия конструктор в отбора Копа, като опитния капитан на отбора Жонке, който празнуващ на софийски терен 60-ото си участие в отбора на „петлите“. Те идваха в София и със славата на петнадесетмесечна непобедимост на международната сцена... И ето, срещу този силен, достоен за уважение от всекиго партньор нашият отбор съумя да изяви по-расналото си майсторство и да победи достойно, макар и само с 1:0. Този забележителен успех бе постигнат от един обигран наш състав: Найденов — Ракаров, Манолов, И. Димитров — Ларгов, Ковачев — Миланов (Диев), Абаджиев, Панайотов, Якимов, Колев. В отбора ни вече търсеха своето място и представители на новата талантлива генерация във футбола ни, която се наложи убедително на юношеския турнир на УЕФА през същата година в София, побеждавайки последователно всичките си противници. Дебютът на младия Якимов е оценен твърде високо и от нашите противници. Авторитетният френски в. „Екип“ писа: „В 88-ата минута българинът Колев постави единадесетте трикольори в „нокаут“. Френските стрелци не можеха да използват мунициите на Копа. Неочакваното и нещастно поражение в София сложи край на „шведската ера“ и на 15-месечната непобедимост. Българският отбор имаше мача в ръцете си през първото полувреме, когато неговите нападатели атакуваха много по-бързо от нашите и изграждаха една ясна и точна игра. Лявото крило Колев „тровеше“ нашия бек Келбел и макар че през второто Келбел се противопостави по-добре, Колев бе този, който реализира гола. Якимов,

който дебютира в националния тим на България, демонстрира през първото полувреме своите качества. И ние мислим, че България в негово лице има свръзка от голяма класа. Найденов блестеше през второто полувреме така, както Колона през първото; той притежава изключителен рефлекс и гъвкавост.“

Играчите ни имаха правото да ликуват. Но общата радост бе изписана не по-малко и в нашите, в треньорските очи. Успехът в тържествения полувековен юбилей на българския футбол бе и един символичен израз на нашата обща благодарност към партията и народната власт. Защото през изминалите тогава 15 години от Девети септември именно партията беше направила толкова много за развитието на футбола и на спорта въобще, колкото никой никога преди това.

В този успех е отразен и приносът на треньорската работа, усилията на едно звено в големия български спорт, което може и трябва да съдействува още по-успешно за превземането на нови майсторски върхове, за още по-достойна прослава на българското име... За нас в онова време треньорските усилия бяха продължителни, напрегнати, бяха изпълнени с много трудности. Но ние постигнахме и големи победи! В общата радост имахме своето право да бъдем доволни, дори да бъдем и горди. Обществеността ни призна, зачете ни, тя ни манифиестира своето внимание по много ярък начин. Като скромен войник в българската треньорска армия от сърце пожелавам на всичките си колеги и те да изживеят такива радостни мигове, и те да почувствуват плодовете на многогодишната си работа за напредъка на нашия спорт.

Отчет ли правя пред приятелите на спорта у нас за своя треньорски принос, за изпълнението на един обществен дълг към нашия футбол? Не съм си поставил такава задача. И все пак, когато проследявам бегло десетилетията, посветени на любимия спорт, не бива да спра дотук — само до работата с и в прославения армейски отбор и до националната единадесеторка. Мисля, че един треньор има възможност да съдействува за популяризирането на името и успехите на своята родина в областта на спорта и с участието си в неговото организационно ръководство, с богатия си опит във възпитателната работа, с многогодишното си присъствие в състезателното напрежение на терена и около него. Не на последно място в тази насока идва и треньорската работа в чужбина. Обратно, тя би следвало да се оценява високо, защото е част от комплексния

„износ“ на уважавания зад границите ни български опит във всичките области на живота.

Ние изнасяме отдавна треньорски опит в много чужди страни и по най-различни спортове. Футболът не може да бъде на последно място. Треньорите ни по футбол, където и да са работили, независимо от това, дали договорният им срок е бил по-продължителен или по-кратък, винаги са оставяли най-добри впечатления. Те са били представители не на груб практицизъм, а на една научна, прогресивна, съобразена с голямото развитие на този спорт система. Българският футболен треньор е бивал посрещан в чужбина като желан и уважаван специалист, а когато е трябало да се разделят с него, хората са правили това със съжаление. И са подчертавали задоволството си от неговата работа.

Имах случай и аз да се уверя на практика в това.

Покани да бъда ангажиран като треньор бях получавал доста отдавна. Още когато бях освободен от непосредствени треньорски задължения с армейския отбор (през 1963 г.) ми бе направено предложение да замина за Израел като треньор на тамошния „Хайфа“. Бях отправени искания и от гръцкия клуб „Ираклиум“. Не приех тогава никакви покани, колкото и настойчиви да бяха те. Бях може би поизморен от продължителната си работа и смятах, че имам право на отдих. Но по-късно, в средата на 1969 г., бях поканен в Турция. Повериха ми първодивизионния „Бешикташ“ от Истанбул — клуб с минало, с традиции, със своя слава в турския футбол. Задачата ми не беше лека. В завършилото първенство клубът бе зает незавидното десето място. Това съвсем естествено се оценяваше като провал. Привържениците на „Бешикташ“ в никакъв случай не можеха да се съгласят, че възможностите на техните любими играчи са били пълноценно използвани от предишния треньор. На мене, новия треньор, те възлагаха по-вече надежди. От мене, новия треньор, те искаха много повече в едногодишния период, за който бях ангажиран. Е добре, когато напусках Истанбул в края на май 1970 г., „Бешикташ“ бе вече нет! И радостта беше голяма. И признателността към мене не беше скривана. С деятелите и съществените на „Бешикташ“ се разделихме повече от приятелски — с банкети, с подаръци, със сърдечно изпращане.

Едногодишното ми пребиваване в Истанбул, струва ми се, допринесе за доброто име на българския футбол в Турция. Там в треньорската си работа с „Бешикташ“ просто пренесох нашия опит. И трябва да отбележа, че срещнах пълно съдействие за собствена изява. Срещнах професионално ангажирани футболисти,

но и с професионално чувство за изпълнение на задълженията си. Това ме улесняваше. Улесняваше изобщо техническия щаб, който изградих — с помощник-треньор (бившият съществен Али), с лекар, с масажист, с администратор. Някои от изискванията ми бяха отначало малко чужди на тамошната действителност и традиции, но биваха приемани. По-нова беше за тях например цялата предсезонна подготовка в лагерна обстановка. Към методиката, с която пренасях всъщност опита от работата си с нашия армейски клуб, хората се отнесоха с уважение. Нещо повече. В гр. Булу, където беше тренировъчният стан на „Бешикташ“, Турската футболна федерация беше събрала по същото време на семинар и голяма група треньори от много клубове. Те изявиха желание да проследят моята работа, да се запознаят по-основно с нея. Разбира се, приех искането с готовност. По-сетне, когато методичният съвет на федерацията преценяваше подготовката на всички, бе отчетено, че моят начин на работа им е направил силно впечатление с доста новести. Изказана ми бе благодарност, че съм се съгласил да проследят работата ми. Сторих това, защото не исках да се смята, че крия нещо. Сторих това, за да покажа нашата, българската школа, за да пропагандирам нашите постижения в учебно-тренировъчния процес и в съществената надпревара, за да се види, че извървеният от нас път, в който сме използвали опита на съветската футболна школа, ни е довел не случайно до успехи...

Тук, в Истанбул, завършва като че ли и твърде продължителната ми активна треньорска работа с футболисти.

Завършва?

Не ми се иска да приема, че е така! Службата ми пред голямото дело на българския футбол не може да спре.

Тя продължава!

За цял живот!

ЕДНО ИНТЕРВЮ
НА ВЕЧНАТА ТЕМА
„ФУТБОЛ“

— С какво трябва да започва началното обучение на най-младите във футбола?

— Развиване на любовта към този спорт, към спорта изобщо. Това е най-важното. Без страстна любов към един или друг спорт не може да се очаква развитие. Децата трябва да се насочват много старательно към основно изучаване азбуката на футбола. Както изобщо започва основното образование.

— Азбуката във футбола?

— Разбира се! И тук има „а“, „б“, „в“! Азбуката във футбола са спирането на топката, подаването ѝ, виждането на играта!

— А участието в първенства?

— Без първенства в спорта не може. Но за най-малките те би трябвало да се избягват. Или да се трансформират в нещо по-полезно. Един турнир за красив футбол например е далеч по-привлекателен с оглед на растежа. Децата ще се стремят да покажат себе си. Кое дете ще скрие амбицията си да покаже собствения си майсторък. Трябва да се създаде едва ли не народно движение за развиване на вкус към техниката. Нещо подобно направиха у нас борците. Трябва да запазим най-малките от увличане толкова от рано във вредното за спорта „точковонство“.

— При юношите картината може би е по-друга?

— Естествено. За юношите, особено от старшата възраст, първенствата вече са наложително нужни. Те вече зреят за състезателния спорт. Но и тук проблемите като че ли не са най-правилно разрешени. лично аз едва ли бих могъл да приема като най-полезен един целогодишен шампионат в национален мащаб. Това не е лъжица за тяхната уста. Да не забравяме, че тази състезателна маса е ученическа. Да не забравяме, че училищното обра-

зование се накърнява в много случаи с постоянните пътувания, с налагашите се отсъствия.

— Но учениците трябва да се състезават, нали?

— По това не може да се спори. Футболът печели от общоученническото първенство. Но добре ли е организирано то? Не се ли проявява и тук твърде често вредното „точковонство“? Не е ли предно големите градове да дадат пример с уреждането на образцови местни шампионати? София например има такава хубава традиция от миналото! Защо да не я продължим? Защо дружествата да не дадат полезно съдействие с организаторската си роля по райони?

— Пречи ли футболът за израстването на образовани, интелектуални личности?

— Спортът поначало е средство за възпитание. Посвещаването на състезателно спортуване не може да бъде пречка на образоването, на израстването на специалисти в различните области в живота. От съжителството на спортуването с образоването има полза и самият спорт, футболът в частност. Колкото състезателите са по-изявени като интелектуални личности, толкова по-голям ще бъде напредъкът в израстването на майстори в спорта.

— Тренировките, състезанията поглъщат много време.

— Да приемем, че е така. Но младият спортуващ човек трябва да разпределя разумно времето си. Треньорите и дружествата с радост съдействуват в това отношение. Колко много изтъкнати бивши футболисти придобиха висше или средно специално образование. Нужни ли са примери? Да спомена, да речем, д-р Стефан Божков, инж. Борис Апостолов, д-р Божин Ласков от малко по-старите поколения или инж. Кирил Ракаров, инж. Иван Димитров и толкова много други от по-ново време. Ами сегашните инженери в отбора на „Академик“? Или толкова провинциални играчи начело с един Тодор Диев, които здраво стъпиха на краката си в живота.

— Пък и треньорството е професия.

— При това отговорна професия. Там също не може без образование. Радващо е, че твърде голяма част от бившите състезатели следват във ВИФ „Георги Димитров“ или в треньорската школа по футбол към федерацията и института. Това са вече образовани, интелектуално развити хора, които се посвещават на футбола и му служат с научно придобити познания. И тук може да се посочат много, много имена. Ще спомена като тяхен представител един Добромир Ташков например.

— Всеки добър играч ли става и добър треньор?

— Практиката показва, че не е така. Добър треньор може да бъде онзи, който е запазил най-първо любовта си към спорта. За треньорството е нужен своеобразен талант. Нужно е умение да работиш с хора, да знаеш какво искаш от тях, как да ги приучиш към съзнателна работа, как да им съдействуваш да израснат. И преди всичко да ги възпитаваш. Добри треньори възпитатели могат да бъдат само онези, които не гледат занаятчийски на работата си.

— *А има ли и такива?*

— В коя ли област няма? Но във футбола навлизат и такива занаятчии, които при това са намразили и занаята си. От такива да бягаш! Те носят само вреда. И това е може би една от причините, поради които футболът ни не се развива най-добре.

— *Все пак има ли тайни в треньорската професия?*

— Тайни няма. Има само едно — да обичаш работата си, да не жалиш сили в нея, да си създадеш авторитет и да накараши хората, които обучаваш, да ти вярват. Това е тайната!

— *Трябва ли треньорът да хвали и рачите си?*

— Щом заслужават, трябва! Една похвала е в същото време и една призната истина. А истините не бива да се крият!

— *А да ги кори постоянно?*

— Да обърнеш някому внимание за слабостите и грешките това също означава да му кажеш една истина. Така е не само във футбола. И похвалите, и забележките обаче трябва да са насочени към едно — към повишаване на умението! За да не се прахосват общи усилия.

— *Нужни ли са звезди във футбола?*

— Безусловно са нужни! Те „правят“ играта на големия отбор. Те диктуват желания развой. Те понякога решават мача.

— *Но нали футболът е колективна игра?*

— И това е вярно. Но колкото повече звезди има в един отбор, толкова по-силен е колективът.

— *Колко горе-долу трябва да бъдат тези звезди?*

— Ако може... дори единадесет! Не се шегувам. Целта на всеки треньор е да има в отбора си повече звезди. Но под „звезда“ аз имам пред вид пълноценния играч, съзнателния в подготовката спортсмен, готовия да се жертвува за приятелите си в развой на мача, футболист. Звезда в един футболен отбор трябва да бъде всеки — да мисли с мисълта на съиграчите си, да съдействува за изявата на колегата отляво или отдясно, да поема полезния риск и да завърши подгответеното от другите.

— *Много се шуми около така наречената „игра без топка“.*

— Това не е никаква новост в съвременния футбол. Колегата Микелс, бившият треньор на „Аякс“, е прав, като отбелязва, че футболът всяко е бил 90 процента игра без топка. При такава игра е нужно да накараши всички, които нямат топката в краката си, да мислят откъде тя ще дойде и къде може да отиде. Важно е следователно мисленето. И предвидането.

— *Навлязла ли е вече научната мисъл във футбола?*

— Отдавна. Тя присъствува и в нашата действителност. Проблемите на футбола се проучват и решават по научен път. Но все още не може да се твърди, че имаме много сериозни завоевания. Струва ми се, че футболната наука действува малко отвлечено, прекалено теоретично, тя все още страни от непосредствената практика. Ние имаме доста богата наша традиция. Тя не бива да се пренебрегва. Трябва да се анализира, да се извлече ценното зърно от нея, да се доразвие, да се оползотвори по-нашироко.

— *За българския стил ли става дума?*

— Не отричам възможности дори и в тази насока!

— *Само треньорите ли съдействуват за напредъка?*

— Не само те. Не само играчите. Не само деятелите и ръководителите. Има още едно много важно звено — съдийството. В десетдесетте минути на терена съдията не бива да е само регистратор. Той трябва да твори. Как? Като води играта, като взема такива превентивни мерки, че тя да не излиза извън руслото на спортсменството. Добър е онзи съдия, който чувствува играта.

— *Може би имат предимство тези, които никога са били играчи?*

— Това практиката го доказва в цял свят. Така е и у нас. От съдиите, които сега ръководят, най-добри обикновено са онези, които в миналото са били и добри футболисти. Радва ме, като виждам на терена такива съдии. Една от мерките за решително подобряване състоянието на футбола ни е и все по-масовото навлизане на бивши играчи в съдийските редове.

— *Зацио се увлече по футбола в ранните си детски години?*

— Защото футболът в онова време беше най-увлекащата игра за младите в крайните квартали. И не само за най-младите. Футболът ни грабваше тогава с нещо ново, нещо непознато в игрите. И ние не можехме да не му се отдадем изцяло, с верността на сърцата си. Може би, защото тогава нямаше други конкурентни спортове или увлечения, както е сега. Но това е друг въпрос.

— *Как остана верен на футбола в продължение на десетилетия?*

— Грешат онези, които мислят, че пътят на един дългогоди-

шен състезател е бил осен само с рози. С колко много трудности и горчивини е трябвало да се справям! Но винаги е надделявала силата на този дяволски футбол — просто и да искаш не можеш „да се откачиш“ от него. А аз и много приятели от моето поколение не само дадохме доста нещо на футбола ни, но и получихме от него признание, популярност, понякога дори и слава! Може ли при това положение да отсечеш: „Напускам го!“ Къде остава честността? Опзи, който е получавал, трябва и да дава — да се отплати. Така започна вторият дълъг период от моята вярност към футбола — треньорството.

— Отричаши ли големия принос на малкия еcran?

— В никакъв случай! Телевизията има свой определен, едва ли не изключителен принос за запознаването ни със съвременното развитие на футбола из цял свят. В известен аспект тя просто подпомага треньорите.

— В какво по-точно?

— В теоретическата подготовка на футболистите телевизионният видеозапис широко се използва като полезно нагледно средство. Изобщо филмовата камера стана незаменим другар на техническото ръководство на всеки голям отбор, когато трябва да се пропледи един предстоящ партньор, когато трябва да се анализира играта му. Телевизията ни приближи до големия футбол.

— Но някои смятат, че телевизията била отворила очите на приятелите на футбола повече, отколкото е нужно?

— Не споделям такива разбирания. Телевизията е твърде голяма придобивка за всички. Тя разширява общите културни интереси. Можем ли да се сърдим на телевизията, че ни поднася образци на класиката в областта на изкуството и на тази основа издига мирогледа ни, прави ни по-взискателни? Горе-долу такова е положението и с футбола. Приятелите на спорта у нас вече не изграждат своите представи за майсторството във футбола само от това, което показват нашите играчи на наши терени. Телевизията ни поднася все по-често състезателните изяви на големия футбол в цял свят. За това съдействие всички ние можем само да благодарим. Не е беда, че изискванията на зрителите растат. Защо да им се сърдим, че те искат и търсят по-голямо майсторство и от нашите футболисти? Смешно е, мисля, да се съгласим с безоговорните твърдения, че така се спъвало развитието на нашия футбол. Защо и нашите играчи да не повишат изискванията към себе си, та да се доближават все повече до световния еталон? Условия и възможности ли им липсват? . . .

Вълнуваши ли се, когато наблюдаваш мачове? . . .

Моето „вълнение“ е по-особено. Наблюдавам развоя на футболната игра на терена по-своему съсредоточено. Интересува ме замисълът на отборите, следя изпълнението на една или друга задача. Но най-всичко ме привлича майсторското умение, изкуството на отделните играчи. Като бивш състезател, като треньор, като човек с победели влечко икоси исках да виждам на терена спортсменска надпревара, благородно съревнование, надиграване в майсторство. Искам да виждам образци на съвременен футбол — с много движение по терена, с издръжливост, с усет за пласиране, с много удари към вратата, с майсторски спасявания там. Изобщо искам да виждам постоянно голем, съвременен футбол, макар да и то е ясно, че това не може да се наблюдава във всяка среща.

— Дразни ли те поведението на някои зрители?

— Малко е, ако кажа, че наистина ме дразни. Аз съм мирен зрител. Не приличам и не искам да приличам на онези, които идват на трибините, за да манифестират шумно, разпалено „разбирането“ си на футболната игра. И за да изразяват одобрение към един и недоволство към други, непрекъснато дююкат, обиждат, крещят, а си позволяват и нещо „по-модно“ — възпламеняват бомбички, стрелят със сигнални пистолети, превръщат стадиона на боен театър. . . Нашата спортна публика си е извоювала име на обективна, културна. Тя е била награждавана и със златен медал. За нея всички гостували от чужбина спортисти са се изказвали с уважение. И затова трябва да се воюва срещу онези в трибините, които я злопостяват. Как? Движението за образцова публика е добро начало. Не случайно и в УЕФА са се заинтересували от нашия похвален пример. Струва ми се обаче, че и играчите на терена трябва да дават повече пример на спорственство, за да превъзпитават невъзпитаните сега из трибините. . .

— Най-точен ли бе изборът преди няколко години на сборния тим на България за тридесетилетието?

— Футболът е по-особен в сравнение с редица други спортове. При него не съществува ясно определен критерий, както при леката атлетика например, където всичко определят метърът, сантиметърът или секундата. Но най-затрудняващо е, че в една такава журналистическа анкета трябва да се определят само единадесет души, само по един на съответния пост, а достойните кандидати са много повече. Освен това предимствата понякога се налагат от по-пресните впечатления. И аз самият бих се затруднил да определя идеалната единадесеторка на тридесетилетието. Не оспорвам направения избор с петима армейци (Найденов — Шаламанов, Манолов, Ив. Димитров — Божков, Пенев — Диев, Якимов, Аспа-

рухов, Колев). И все пак не бих могъл да приема за заслужено да останат извън тима един Ракаров, един Панайотов, един Янев. Пък може би и някои други...

— Как би съставил идеалния тим на ЦДНА за времето, през което ти тренираше армейските футболисти?

— Тук затрудненията не са по-малко, защото кандидатите при всички положения отново са повече. И все пак бих го определил така (по схемата 1-3-3-4): Найденов — Ракаров, Манолов, Ковачев — Божков, Панайотов, Якимов — Миланов, Г. Димитров, Колев, Янев.

— Някои пак останаха на скамейката на резервите.

— Това е неизбежно при такъв избор. В периода 1949—1962 г. примене като треньор в армейския клуб преминаха повече от 70 футболисти. Всички бяха добри — това го казвам с открыто чело — и всички бяха достойни състезатели в различно време. Но конкуренцията при нас винаги е била особено силна. Затова в идеалния тим сега не попадат играчи като вратарите Геренски и Андонов, като защитника Гаганелов (той дойде при мене едва през 1960/61 г.), като полузащитниците Цанов и Стоянов, като нападателите Цанев, Стефанов, Благоев и още много други. Но заслугите за големите успехи на нашия отбор не се оценяват само с включването на един или други състезатели в един все пак изкуствено оформлен „юбилеен“ състав. Тези заслуги са достатъчно ясно оценени и от клубното ръководство, и от нашата футболна общественост многократно досега, за да ги поставяме под съмнение при селекционирането на една-единствена единадесеторка...

СЪДЪРЖАНИЕ

ОТ ПАРЦАЛЕНИТЕ ТОПКИ ДО „УЛПИА СЕРДИКА“	7
НАБИРАНЕ НА ОПИТ ЗА ГОЛЕМИЯ ФУТБОЛ	27
ЖЕЛЕЗНИЧАРИТЕ ИЗВЪРШИХА ПОДВИЗИ	41
ЕДИНДЕСЕТ ГОДИНИ В НАЦИОНАЛНАТА ЕДИНАДЕСЕТОРКА	62
БРАТСКИ СРЕЩИ, КОИТО НИ НАСОЧВАХА КЪМ НАПРЕДЪК .	84
НЕ САМО ПРИЗВАНИЕ, А ПРЕДИ ВСИЧКО ДЪЛГ	101
ОРАХМЕ, СЯХМЕ — И ЗАПОЧНАХМЕ ЖЪТВА	114
ТРАДИЦИЯТА ДА ПОБЕЖДАВАШ, ДА БЪДЕШ НЕИЗМЕННО	
ПРЪВ	136
ДА НЕ ЗАБРАВЯМЕ ПОЛОЖИТЕЛНИЯ ОПИТ	167
АРМЕЙСКИЯТ ПРИНОС ЗА УТВЪРЖДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ .	
ОТБОР	177
ЕДНО ИНТЕРВЮ НА ВЕЧНАТА ТЕМА „ФУТБОЛ“	196

Отборът на „Славия“ – държавен футболен първенец за 1939 г.

Първо гостуване на съветски футболисти след народната победа у нас. Отборът на „Торпедо“—Москва, декември 1945 г.

Крум Милев след една победа на же-
лезничарския отбор

Този зрял и обигран състав на „Локо-
мотив“ участва в почти всички мачове
за първенство и за купата през 1947 г.
Прави от ляво на дясно са Костов,
Орманджиев, Храмов, Аргиров, Милев,
Д. Георгиев; клекнали — Недялов, Ан-
гелов, Петков, Милушев и Христов

Един състав на националния отбор през 1947 г. От ляво на дясно — Милев (капитан), Костов, Спасов, Никушев, Недялков, Орманджинов, Аргиров, Ахтимов, Станков, Иванов, Петков.

Спомен от гостуването на „Спартак“—Москва през 1940 г.

ЦДНА - 1961/62

Тренер: Милев • Вратар: Боянчев • Нападател: Петров
Брачков, Райков • Дигитор: Стоянов • Големаева
• Златков, Тодоров, Манолов
Нападатели: Ахтимов, Райков, Поповски, Чакмаков,
Петров, Геренски, Стоянов, Стефанов

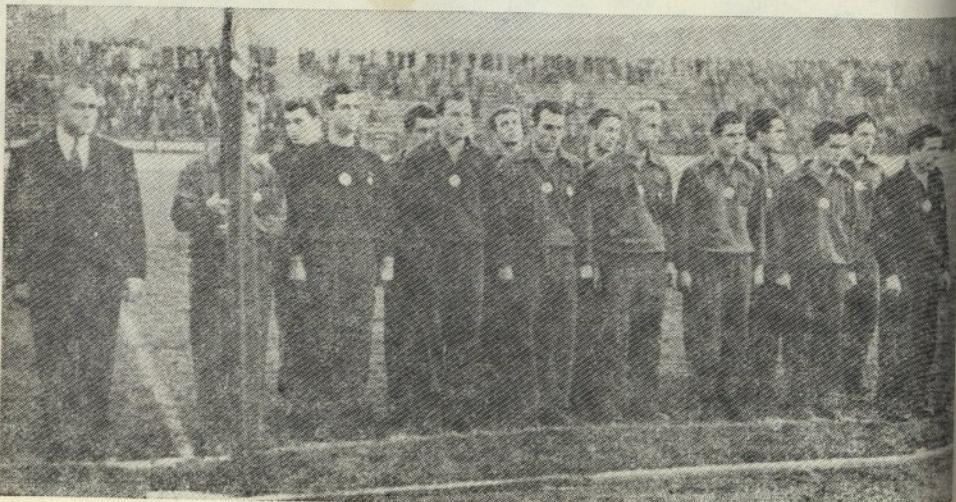
Един от най-старите армейски състави — долу са Богданов, Милев, Миланов; зад тях — Манолов, Божилов, Георгиев, Благоев, Минев, Цветков, Чакмаков, Василев; горе — Геренски, Стоянов, Стефанов

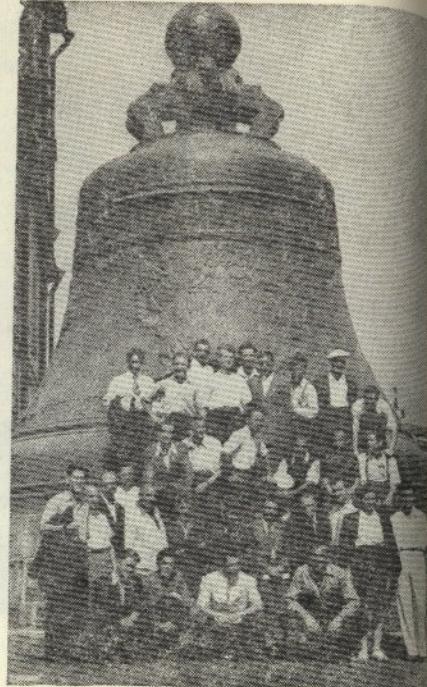

Треньорът К. Милев пред юдно от първите занимания с армейските футболисти преди близо 30 години

Армейският отбор отново приема поздравления — спечелена е шампионската лимла за 1952 г.

Радостта от посещението в историческия Кремъл в Москва личи по лица на всички железнничари футболисти

Армейският отбор очаква пристигането на скъпи гости — футболистите на „Шахтьор“ от Сталино

Министърът на народната отбрана армейски генерал Панчевски приветства играчите, шампиони за 1951 г.

1954 г. — отново шампиони на републиката

Армеаците се завръщат от победоносно турне в Швеция през 1955 г. Приветствие на летище София. Малкото момче до Милев и Миланов, дошло да посрещне брат си И. Колев, е сегашният инж. Т. Колев

▲
8 юли 1958 г. Спечелена е още една шампионска титла. Прави от ляво на дясно са треньорът Милев, Ковачев, Найденов, Панайотов, Манолов (капитан), Енишайнов, Алексиев; клекнали — Янев, Колев, Димитров, Миланов, Стефанов

Треньорът К. Милев и лекарят на армейския отбор д-р Дъсков наблюдават на софийски терен първата среща за купата на европейските шампиони ЦДНА — „Атлетико“ — Мадрид (1:0)

Футболният отбор на армейците през 1960 г. Прави от ляво на дясно — треньорът Милев, Найденов, Алексиев, Ракаров, Манолов, Кошев, Ковачев, П. Димитров, Андонов, Петров, Божков; седнали — Ранков, Цанев, Якимов, Панайотов, Колев, Романов, Кръстев, Мартинов

Отборът на България, завършил на „Уембли“ мача си с Великобритания 3:3. Прави от ляво на дясно — Панайотов, Г. Димитров, Божков, Найденов, Енишев, Василев, Ракаров; клекнали — Миланов, Патев, Колев, Янев

Лондон. На тренировка преди мача на ЦДНА с „Челси“

През 1970 г. футболният отбор на ЦСКА „Септемврийско знаме“ бе победител в традиционния международен турнир в Палма де Майорка и спечели голямата